

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KATILIM BANKALARININ KURUMSAL
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİKLERİNİ ETKİLEYEN
FİNANSAL PERFORMANS GÖSTERGELERİNİN
İNCELENMESİ

DOKTORA TEZİ

FATİH AKBAŞ

BOLU, KASIM - 2021

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK VE FİNANS ANABİLİM DALI

KATILIM BANKALARININ KURUMSAL
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİKLERİNİ ETKİLEYEN
FİNANSAL PERFORMANS GÖSTERGELERİNİN
İNCELENMESİ

DOKTORA TEZİ

FATİH AKBAŞ

TEZ DANIŞMANI
Prof.Dr. Ferudun KAYA

BOLU, KASIM - 2021

KABUL VE ONAY SAYFASI

Fatih AKBAŞ tarafından hazırlanan “**KATILIM BANKALARININ KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİKLERİNİ ETKİLEYEN FİNANSAL PERFORMANS GÖSTERGELERİNİN İNCELENMESİ**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı’nda Katılım Bankacılığı Doktora Tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir. 19/11/2021

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Prof. Dr. Ferudun KAYA
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Saim KAYADİBİ
Karabük Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Mehmet İSLAMOĞLU
Karabük Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Ahmet Emre BİBER
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Dr. Öğretim Üyesi Nusret DEDE
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin 02 / 12 /2021 tarihinde Turnitin adlı intihal tespit programından enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %10 olarak tespit edilmiştir.

.....

FATİH AKBAŞ

ÖZET

**KATILIM BANKALARININ KURUMSAL
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİKLERİNİ ETKİLEYEN FİNANSAL
PERFORMANS GÖSTERGELERİNİN İNCELENMESİ
DOKTORA TEZİ
FATİH AKBAŞ
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK VE FİNANS ANABİLİM DALI**

(TEZ DANIŞMANI: PROF.DR. FERUDUN KAYA)

**BOLU, KASIM - 2021
XIV+157**

Türkiye’de, faizsiz bankacılık uygulamalarına “özel finans kurumları” ismi ile 1985 yılında başlanılmıştır. 1999 yılında bankalar Kanunu kapsamına alınan ÖFK 2005 yılına gelindiğinde faaliyetlerine katılım bankacılığı adıyla devam etmiştir. Katılım bankalarının sadece faiz hassasiyetine sahip olan ekonomik aktörlerin ötesinde bir kitleye ulaşması ve mevcut finans piyasasında daha büyük bir yer edinmesi geleneksel bankalar ile yaşayacağı rekabet ile belirlenecektir. Katılım bankalarının geleneksel bankalar ile rekabeti ise sadece kâr odaklı olarak ekonomik alanda değil, sosyal ve çevresel alanda da gerçekleşmektedir. İşletmelerin uzun vadeli ve kalıcı değer yaratmak amacıyla ekonomik, çevresel ve sosyal faktörleri, şirket faaliyetlerine ve karar mekanizmalarına uyarlaması kurumsal sürdürülebilirlik olarak adlandırılmaktadır.

Bu tez çalışmasında katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirliklerinin belirleyicisi olan finansal performans göstergeleri incelenmiştir. Bu amaçla Türkiye’de faaliyette bulunan 5 katılım bankasının 2015-2020 yıllarını kapsayan 30 banka/yıl verisi kullanılmıştır. Panel Veri Yöntemi ile yapılan analiz sonucunda, katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirlikleri üzerinde en yüksek etkiye sahip olan finansal performans oranı ters yönlü bir ilişki saptanan Vergi öncesi kârın aktiflere oranıdır. İstatistiki açıdan ters yönlü bir ilişki bulunması nedeniyle oran arttıkça katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirlik uygulamaları azalmaktadır. Ayrıca katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirlikleri ile aktif kaynak kârlılığı arasında istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Çalışmada kontrol değişkeni olarak yer alan katılım bankalarının büyüklüğü ile kurumsal sürdürülebilirlik arasında da anlamlı ve pozitif bir ilişki belirlenmiştir.

ANAHTAR KELİMELE: Katılım Bankaları, Kurumsal Sürdürülebilirlik, Finansal Performans, Panel Veri Analizi

ABSTRACT

**INVESTIGATION OF FINANCIAL PERFORMANCE INDICATORS
AFFECTING CORPORATE SUSTAINABILITY OF PARTICIPATION
BANKS
PHD THESIS
FATİH AKBAS
GRADUATE SCHOOL OF BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY
BANKING AND FINANCE
(SUPERVISOR: PROF.DR, FERUDUN KAYA)**

BOLU, NOVEMBER 2021

XIV+157

Participation banking in Turkey started its activities with the name "private financial institutions" in 1985. PFI which was included in the scope of the Banks Law in 1999, continued its activities under the name of Participation Banking in 2005. The fact that participation banks reach an audience beyond the economic actors with only interest sensitivity and gain a greater place in the current financial market will be determined by the competition with conventional banks. The competition of the participation banks with the conventional banks with a focus on profit is realized not only in the economic field but also in the social and environmental fields. Corporate sustainability is called the adaptation of economic, environmental, and social factors to company activities and decision-making mechanisms to create long-term and lasting value.

Within the scope of this thesis, financial performance indicators that determine the corporate sustainability of participation banks were examined. For that purpose, covering the years 2015-2020, data of 30 banks/year of 5 participation banks operating in Turkey were analyzed. As a result of this analysis made with the Panel Data Method, the financial performance ratio that has the highest impact on the corporate sustainability of participation banks is the ratio of profit before tax to assets. Due to the statistically inverse relationship, as the ratio increases, the corporate sustainability practices of participation banks decrease. In addition, there is a statistically significant and positive relationship between the corporate sustainability of participation banks and their active resource profitability. In this study, a significant and positive relationship was determined between the size of participation banks, which is a control variable, and corporate sustainability.

KEYWORDS: Participation Banks, Corporate Sustainability, Financial Performance, Panel Data Analysis.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	x
TABLO LİSTESİ.....	xi
GRAFİK VE RESİM LİSTESİ	xii
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	xiii
TEŞEKKÜR	xiv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. İSLAMİ FİNANSAL SİSTEM.....	5
1.1 İslami Finansal Sistem.....	5
1.2 İslami Finansal Sistemin Unsurları	10
1.2.1 İslami Sigortacılık (Tekafül).....	10
1.2.2 İslami Sermaye Piyasası	13
1.2.2.1 İslami Hisse Senetleri.....	13
1.2.2.2 İslami Yatırım Fonları.....	14
1.2.2.3 Sukuk	14
1.2.3 İslami Bankacılık	17
1.3 İslami Finansal Kurumlar	21
1.4 Türkiye’de Faizsiz Bankacılık.....	22
1.4.1 Özel Finans Kurumları (ÖFK)	23
1.4.2 Katılım Bankacılığı.....	27
1.4.3 Katılım Bankaları Tarafından Gerçekleştirilen Faaliyetler	31
1.4.3.1 Fon Toplama Yöntemleri	31
1.4.3.1.1 Özel Cari Hesaplar ve Katılma Hesapları.....	31
1.4.3.1.2 Sendikasyon Kredisi	35
1.4.3.1.3 Emtia Murabahası	36
1.4.3.2 Fon Kullandırma Yöntemleri	38
1.4.3.2.1 Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelikte	
Sayılan Fon Kullandırma Yöntemleri RG,1.11.2006/26333.....	38
1.4.3.2.1.1 Kurumsal Finansal Desteği (Murabaha)	38
1.4.3.2.1.2 Bireysel Finansman Desteği (Murabaha).....	41
1.4.3.2.1.3 Kar-Zarar Ortaklığı (Müşareke).....	42

1.4.3.2.1.4	Finansal Kiralama	43
1.4.3.2.1.5	Mal Karşılığı Vesaikin Finansmanı	43
1.4.3.2.1.6	Ortak Yatırımlar	43
1.4.3.2.2	Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikte Sayılan Fon Kullandırma Yöntemleri RG,25.01.2019/30666	43
1.4.3.2.2.1	Satım Yöntemleri	44
1.4.3.2.2.2	Ortaklık Yöntemleri	46
1.4.3.2.2.3	Kiralama Yöntemleri.....	48
1.4.3.2.2.4	Vekâlet Yöntemleri	49
1.4.3.2.2.5	Diğer Yöntemler.....	49
1.4.3.2.2.6	Kurulca Belirlenecek Diğer Yöntemler	51
1.4.3.3	Gayri Nakdi Krediler.....	51
1.4.3.4	Katılım Bankaları Tarafından Kullanılan Diğer Bankacılık Hizmetleri.....	51
1.5	Kira Sertifikaları.....	51
1.6	Katılım Endeksleri.....	56
1.7	Katılım Sigortacılığı	57
1.8	Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB).....	59
1.9	Türkiye Katılım Bankaları Birliği Danışma Kurulu.....	59
İKİNCİ BÖLÜM		61
2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE FİNANSAL PERFORMANS KAVRAMLARI		61
2.1	Sürdürülebilirlikten Sürdürülebilir Kalkınmaya	61
2.1.1	Dünya Koruma Stratejisi ve Brundtland Raporu	63
2.1.2	Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı	65
2.1.3	Sürdürülebilir Gelişme Komisyonu	66
2.1.4	Birleşmiş Milletler Nüfus ve Kalkınma Konferansı (Kahire)	66
2.1.5	Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı-Habitat II (İstanbul).....	66
2.1.6	Rio + 5 Forumu (New York)	67
2.1.7	Binyıl Zirvesi (Binyıl Kalkınma Hedefleri 2000-2015)	67
2.1.8	Sürdürülebilir Gelişme Konferansı (Johannesburg)	67
2.1.9	AB 6. Çevre Eylem Programı	68
2.1.10	Rio+20	68
2.1.11	2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi (Gündem 2030).....	69
2.2	Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları.....	70
2.2.1	Ekonomik Boyut	71
2.2.2	Ekolojik Boyut.....	72
2.2.3	Sosyal Boyut	72
2.3	Kurumsal Sürdürülebilirlik.....	75
2.4	Sürdürülebilirliğin Raporlanması	81
2.4.1	Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative)	84
2.4.2	Birleşmiş Milletler Sorumlu Yatırım İlkeleri (United Nations Principles of Responsible Investment – UN PRI)	84
2.4.3	Birleşmiş Milletler Çevre Programı Finans Girişimi.....	84
2.4.4	Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi	85
2.4.5	Kapsayıcı Gelişmişlik Endeksi	86

2.5	İslam'ın Sürdürülebilir Kalkınmaya Bakışı ve Gündem 2030 İlkeleriyle İlişkisi.....	87
2.6	Performans Kavramı.....	94
2.7	Finansal Performansın Ölçülmesi	96
2.7.1	Muhasebe Temelli Performans	98
2.7.2	Piyasa Temelli Performans	99
2.7.3	CAMEL Analizi.....	100
2.8	Sürdürülebilirlik ve Finansal Performans İlişkisini İnceleyen Çalışmalar.....	102
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM		112
3. KATILIM BANKALARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK PERFORMANSLARI ÜZERİNDE FİNANSAL PERFORMANSLARININ ETKİSİNİN ÖLÇÜLMESİ.....		112
3.1	Metodoloji	113
3.2	Panel Veri Analizinde Kullanılan Yöntemler	115
3.2.1	Havuzlanmış Regresyon Modeli.....	116
3.2.2	Sabit Etkiler Modeli.....	116
3.2.3	Rassal (Tasadüfi) Etkiler Modeli.....	116
3.3	Panel Veri Yönteminin Belirlenmesi.....	117
3.3.1	F Testi	117
3.3.2	Olabilirlik Oranı Testi.....	117
3.3.3	Hausman Testi	118
3.4	Panel Veri Analizinin Varsayımlarının Sınanması	118
3.4.1	Otokorelasyon	118
3.4.2	Değişen Varyans	119
3.4.3	Yatay Kesit Bağımlılığı	119
3.5	Veri Seti.....	119
3.6	Kurumsal Sürdürülebilirlik Üzerinde Etkili Olan Finansal Göstergelerin İncelenmesine Yönelik Modelin Tanımlanması.....	120
3.6.1	Modelin Bağımlı Değişkeni.....	121
3.6.2	Modelin Bağımsız Değişkenleri	122
3.6.3	Modelin Kontrol Değişkeni	123
3.7	Kurumsal Sürdürülebilirlik Üzerinde Etkili Olan Finansal Göstergelerin İncelenmesine Yönelik Modelin Varsayımlarının Sınanması	123
3.7.1	Kurumsal Sürdürülebilirlik Üzerinde Etkili Olan Finansal Göstergelerin İncelenmesine Yönelik Modelin Bulguları.....	127
SONUÇ.....		130
KAYNAKLAR		138
EKLER.....		155

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1. İslam’da Finansal Faaliyetlerin Konumu	6
Şekil 1.2. AAOIFI Sukuk çeşitleri	16
Şekil 1.3. Ters Teverrük Akış Şeması	37
Şekil 1.4. Kira Sertifikalarının Toplu Akış Şeması	55
Şekil 2.1. Sürdürülebilirliğin Üç Boyutundaki Bakış Açısının Değişimi	71
Şekil 2.2. Kurumsal Vatandaşlık, KSS, Kurumsal Sürdürülebilirlik Yönetimi ve Sürdürülebilir Kalkınma arasındaki İlişki	75
Şekil 2.3. Sürdürülebilir Bankacılığa Geçiş Aşamaları	78
Şekil 2.4. Kurumsal Raporlamayı Tarihi Gelişimi	83

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1. 2001-2020 Global Sukuk İhraçları Milyon \$	17
Tablo 1.2. İslami Bankalar 1970-1985	19
Tablo 1.3. 2020 Yılı Faaliyette Bulunan Katılım Bankaları.....	28
Tablo 1.4. Katılım Fonlarının Gelişimi (Milyon TL).....	34
Tablo 1.5. TKBB 2025 Pazar Payı Projeksiyonu (Milyar dolar)	34
Tablo 1.6. 2005-2020 ROA-ROE (%) ve Krediler (Milyon TL)	35
Tablo 1.7. 2005-2020 Kullanılan Sendikasyon Kredisi (Milyon TL).....	36
Tablo 1.8. 2005-2020 Kullandırılan Kredi Dağılımı (Milyon TL- %).....	41
Tablo 1.9. Fon Kullandırma Yöntemleri	44
Tablo 1.10. 2020 Yılı Seçilmiş Katılım Sigorta Şirketleri	58
Tablo 2.1 Sürdürülebilirlikten Sürdürülebilir Kalkınmaya Atılan Adımlar ...	63
Tablo 2.2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutlarının Kapsama Alanı	74
Tablo 2.3. Genelde Literatürde Kullanılan Sürdürülebilirlik Kalkınma Tanılarının Kapsadığı Alanlar	74
Tablo 2.4. Griffin ve Mahon (1997) Çalışmalarında Listelenen Bazı Finansal Performans Ölçütleri.....	97
Tablo 3.1. Örnekleme Yer alan Katılım Bankaları.....	120
Tablo 3.2. Tahminciler Arasında Karar Vermek İçin Yapılan Testler.....	123
Tablo 3.3. Hausman Testi.....	125
Tablo 3.4. Panel Veri Analizinin Temel Varsayımlarının Testi.....	125
Tablo 3.5. Modelin Tanımlayıcı İstatistikleri.....	127
Tablo 3.6. Modelin Analiz Sonuçları	128

GRAFİK VE RESİM LİSTESİ

Sayfa

Grafik 1.1. 2019 İslami Piyasalar Sektör Dağılımı %.....	10
Grafik 1.2. Bankacılık Sektörü ve Katılım Bankalarının Kârlılık Oranları	35
Resim 2.1. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri.....	69
Resim 2.2. Gündem 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Şeriatın Amaçları Arasındaki İlişki	94

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

AAOIFI	: İslami Mali Kuruluşlar Muhasebe ve Denetleme Kurumu
BSKSG	: Bankacılık Sektörü Kurumsal Sürdürülebilirlik Göstergeleri Kriter Listesi
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
CIBAFI	: İslami Bankacılık ve Finansal Kurumlar Genel Konseyi
DJIM	: Dow Jones İslami Piyasalar Endeksi
FFMS	: Faizsiz Finans Muhasebe Standardı
IFSB	: İslami Finansal Hizmetler Kurulu
IIRA	: İslam Ülkeleri Uluslararası Derecelendirme Ajansı
KMI-30	: KSE Meezan Endeksi-30
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletme
MASB	: Malezya Muhasebe Standartları Kurulu
ÖFK	: Özel Finans Kurumları
RG	: T.C. Resmî Gazete
SBB	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
TSB	: Türkiye Sigorta Birliği
vb.	: Ve benzeri
VKŞ	: Varlık Kiralama Şirketleri
KSS	: Kurumsal Sosyal Sorumluluk

TEŞEKKÜR

Çalışmanın başından itibaren rehberliği, anlayışı ve katkılarıyla yardımlarını esirgemeyen, çalışmanın her aşamasını titizlikle takip eden ve beni cesaretlendiren tüm hocalarıma teşekkürü borç bilirim.

GİRİŞ

Bruntland Raporunda Sürdürülebilirlik kavramı “*gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme imkanlarını tehlikeye sokmadan, bugünkü kuşakların ihtiyaçlarını karşılamak*” olarak tanımlanmıştır. Kavram ülkeler bazında ele alındığında Sürdürülebilir kalkınma, işletme düzeyinde ise Kurumsal sürdürülebilirlik olarak isimlendirilmektedir.

1992 yılında Birleşmiş Milletlerin desteğiyle oluşturulan Çevre Programı Finans Girişimi, sürdürülebilirlik tanımında yer alan ihtiyaçların karşılanması için gerekli olan finansmanın, sürdürülebilir finans çerçevesinde sağlanması amacıyla faaliyetler gerçekleştirmeye başlamıştır. Girişim sürdürülebilir finansın sektörde hızlı bir şekilde yayılması için Birleşmiş Milletlerin gücünden yararlanmaktadır. Girişim bankalar özelinde sorumlu bankacılık prensiplerini ortaya koymuştur. Bu prensipler ile sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşılması için bankaların gerçekleştirmesi gereken değişiklikler belirlenmiştir.

Sektörde toplam aktif büyüklüğü açısından %7’lik bir paya sahip olan Katılım bankaları 1984 yılında özel finans kurumları (ÖFK) ismiyle faaliyetlerine başlamıştır. Bankalar 2005 yılından beri de Katılım bankası ismiyle faaliyetlerine devam etmektedirler. Süreç içerisinde yaşanan ekonomik krizler, kapanmalar gibi olumsuz durumlara karşı büyümeye devam eden bankalar, kullandıkları farklı fon toplama ve kullandırma yöntemleri, reel sektörle iç içe olmaları sayesinde çağdaş ve güçlü finansman modeli olarak sistemin tamamlayıcı bir enstrümanı olacağını ispatlamıştır. 2021 Haziran ayı itibariyle, Türkiye’de 6 katılım bankası faaliyette bulunmaktadır.

Faiz hassasiyetine sahip ekonomik aktörlere ait fonlarının finansal sistem içerisine çekilerek fon talep edenler ile fon arz edenlerin buluşmasını sağlayan katılım bankaları sektörde faiz hassasiyetine sahip ekonomik aktörlerin ötesinde bir kitleye ulaşmak istiyorsa geleneksel bankalar ile yoğun bir rekabet yaşamak zorundadır. Katılım bankalarının geleneksel bankalar ile rekabeti sadece kâr odaklı ve ekonomik alanda gerçekleşmemektedir. Bankalar arasında sosyal ve çevresel alanlarda da yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Geleneksel bankalar gerek çevreci uygulamaları gerekse sosyal sorumluluk projeleri ile marka imajlarını yükseltmekte ve müşteri portföylerini geliştirmektedir. Katılım bankalarının da sektörde bu

alandaki atacağı adımlar ile daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayarak finansal performanslarını arttırması beklenmektedir.

Bu çalışmada inceleme konusu yapılan problem katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirlik uygulamaları üzerinde etkili olan finansal performans göstergelerinin incelenerek elde edilen sonuçlardan iyi sürdürülebilirlik uygulaması olan firmaların finansal karakteristiklerinin belirlenmesidir. Böylelikle sürdürülebilirlik uygulamalarının hangi Katılım bankalarında daha fazla ilgi gördüğü ortaya konulacak diğer bankalar ve hatta firmalar ile kıyaslanabilecektir. Kârın merkeze alındığı kısa vadeli yaklaşımların toplumdan tepki göreceği ve uzun vadede sürdürülemeyeceği açıktır. Gerek işletmelerin gerekse bankaların sürdürülebilirlik performanslarını arttırarak kurumsal itibarlarını ve finansal performanslarını geliştirmesi beklenmektedir.

Literatür incelendiğinde kurumsal sürdürülebilirlik ile ilgili çalışmaların daha çok borsalarda işlem gören firmalar üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Özellikle Türkiye’de faaliyette bulunan katılım bankalarının sürdürülebilirlik performansları ile finansal performansları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma ile söz konusu eksiklik giderilmiştir. Bankalar özelinde kurumsal sürdürülebilirlik uygulamaları ile ilgili çalışmalar henüz çok yenidir. Çalışmalar geleneksel bankalar ile İslami bankaların Kurumsal sürdürülebilirlik performanslarının ölçülmesi, İslami bankalara özel kurumsal sürdürülebilirlik performanslarını ölçülmesinde kullanılacak ölçek önerileri ve geleneksel ve İslami bankaların kurumsal sürdürülebilirlik performanslarının karşılaştırılmaları üzerine yoğunlaşmıştır.

Çalışmada Katılım bankalarının sürdürülebilirlik düzeylerinin belirlenmesi ilk hedeftir. İlk hedefi gerçekleştirirken Aras vd. (2016) çalışmasında kullanmış oldukları yöntem temel alınmıştır. Çalışmanın ikinci hedefi Katılım bankalarının sürdürülebilirlik performansı üzerinde etkili olacak finansal göstergelerin belirlenmesidir. Bu hedef kapsamında literatür taraması yapılmış ve yapılan inceleme sonucunda benzer çalışmalarda sıklıkla kullanılan finansal performans kriterleri belirlenmiştir. Çalışmanın nihai hedefi olarak Katılım bankalarında kurumsal sürdürülebilirlik üzerinde etkili olan finansal göstergelerin analizi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar yorumlanarak sektöre bu alanda yol gösterici olunması amaçlanmıştır. Türkiye’de ilgili alana akademik ilginin

arttırılması ve çalışmaların yaygınlaşması söz konusu bu çalışmanın ikincil amacıdır.

Kurumsal sürdürülebilirlik uygulamaları üzerinde etkili olan finansal performans göstergelerinin incelendiği bu çalışma Türkiye’de faaliyette bulunan Katılım bankalarını kapsamaktadır. Çalışmanın zamana ilişkin kapsamı ise 2015-2020 yılları arasındadır. Söz konusu dönemin seçilmesinde örneklem boyutunun dengeli panel açısından en çok değeri içermesi etkili olmuştur. Çalışmada dengeli panel veri seti kullanılarak, panel veri analiz araçlarının dengesiz paneller için kullanımında yaratacağı kısıtlamalar ortadan kaldırılmıştır. Veri setinin dengeli panel olarak belirlenmesi sonucunda 6 Katılım bankasından oluşan ana kütle 5 Katılım bankasına düşürülmüştür. Bunun nedeni Katılım bankalarından bir tanesinin örneklem dönemi içerisinde eksik gözlemlerinin bulunmasıdır.

Çalışmanın birinci bölümü üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda İslami finansal sistemin dünyadaki ve Türkiye’deki tarihsel süreci yer almaktadır. İslami Finansal Sistemin unsurları olan Sermaye piyasaları, İslami sigortacılık ve İslami bankacılık detaylı bir şekilde ele alınmıştır. İslami Finansal sistemin ardından İslami Bankacılığın Türkiye uygulaması olan Katılım bankacılığı incelenmiştir. Katılım bankacılığının, 1983 yılında Özel Finans Kurumları olarak ortaya çıkışından, Katılım bankacılığına dönüşümü tarihsel bir süreç içinde anlatılmıştır. Bu süreç içerisinde Katılım bankalarının özellikleri, enstrümanları, çalışma prensip ve yöntemleri ile mevcut durumu ortaya konmuştur. İkinci kısımda ise Türkiye’de uygulanmakta olan Katılım sigortacılığı, Kira sertifikaları ve Katılım endekslerinden oluşan faizsiz finansal enstrümanlardan bahsedilmiştir. Son kısımda ise faizsiz finansal kuruluşların düzenleyici ve denetleyici kurumları olan Türkiye Katılım Bankaları Birliği ve danışma kurulu anlatılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü de yine kendi içinde üç kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda sürdürülebilirlik kavramı, sürdürülebilirlikten sürdürülebilir kalkınmaya dönüşüm süreci anlatılarak, sürdürülebilirliğin işletme bazında yansıması olan kurumsal sürdürülebilirlikten bahsedilmiştir. İkinci kısımda finansal performans kavramı irdelenmekte ve performans ile ilgili kavramlar, türleri, ölçülmesiyle ilgili yaklaşımlar ve İslam’ın sürdürülebilir kalkınmaya bakışı aktarılmaktadır. Üçüncü kısımda sürdürülebilirlik ve finansal performans arasındaki ilişkiyle ilgili ulusal ve uluslararası literatür çalışmalarından bahsedilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümü katılım bankalarının sürdürülebilirlikleri üzerinde etkili olan finansal performans göstergelerinin dengeli panel veri analizi ile incelendiği uygulama bölümüdür. Söz konusu bölümde ilk olarak dengeli panel veri modelinde kullanılacak olan bağımlı değişkenin elde edilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bunun için örnekleme yer alan 5 katılım bankasının 2016-2020 yıllarına ilişkin faaliyet raporları incelenerek önceden hazırlanmış olan kontrol listesine göre açıkladıkları sürdürülebilirlik düzeyleri ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan incelenmiştir. Bağımlı değişkenin elde edilmesinden sonra modelde kullanılacak bağımsız değişkenler olan finansal performans göstergeleri katılım bankalarının bilançolarından elde edilen veriler ışığında hazırlanmıştır. Çalışmada kullanılacak olan panel veri analizi belirli varsayımlara sahiptir. Katılım bankalarının sürdürülebilirlikleri üzerinde etkili olan finansal performans göstergelerinin analizine geçilmeden önce kurulan modelin ve veri setinin panel veri yönteminin varsayımlarını karşılayıp karşılamadığı test edilmiştir. Elde edilen bulgular ışında da uygun yöntemler ile model analiz edilerek raporlanıp yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İSLAMİ FİNANSAL SİSTEM

Çalışmanın birinci bölümü üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda İslami finansal sistemin dünyadaki ve Türkiye’deki tarihsel süreci ele alınmıştır. İslami Finansal Sistemin unsurları olan Sermaye piyasaları, İslami sigortacılık ve İslami bankacılık detaylı bir şekilde ele alınmıştır. İslami Finansal sistemin ardından İslami Bankacılığın Türkiye uygulaması olan Katılım bankacılığı incelenmiştir. Katılım bankacılığının, 1983 yılından itibaren Özel Finans Kurumları olarak ortaya çıkışından, Katılım bankacılığına dönüşümü tarihsel bir süreç içinde anlatılmıştır. Bu süreç içerisinde Katılım bankalarının özellikleri, enstrümanları, çalışma prensip ve yöntemleri ile mevcut durumu ele alınmıştır. İkinci kısımda ise Türkiye’de uygulanmakta olan Katılım sigortacılığı, Kira sertifikaları ve Katılım endekslerinden oluşan faizsiz finansal enstrümanlardan bahsedilmiştir. Son kısımda ise faizsiz finansal kuruluşların düzenleyici ve denetleyici kurumları olan Türkiye Katılım Bankaları Birliği ve danışma kurulu anlatılmıştır.

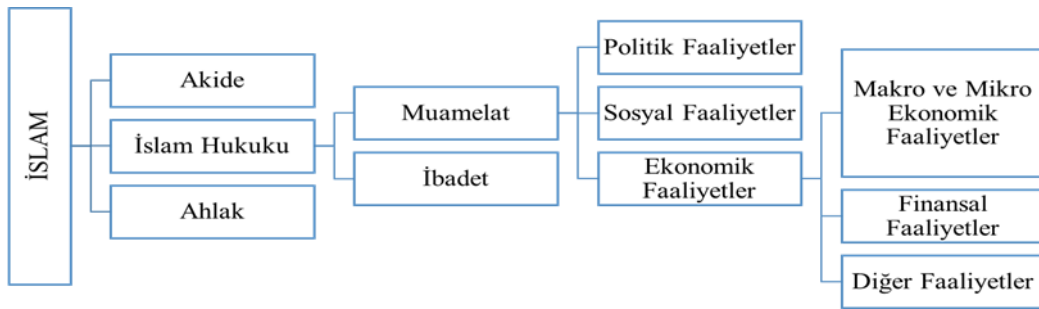
1.1 İslami Finansal Sistem

İslam dininin koyduğu kurallar çerçevesinde yapılan her türlü finansal faaliyet ve işlemler İslam Ekonomisi kavramının içine girmektedir. İslam Müslümanlara özel bir ekonomik sistem emretmez, ancak bir ekonomik sistemin sahip olması gereken amaç ve prensipleri ortaya koyarak sistemin temel felsefesini oluşturur. İslam ekonomisiyle ilgili söylemler 1950’li yıllara dayanır. Bu yıllarda İslam’a uygun bir ekonomik sistem nasıl olmalı sorusu literatürde üç farklı pencereden bakılarak tartışılmıştır. Bunlardan birincisi, İslam’ın gelir dağılımı, adalet ve yardımlaşma paydasından yaklaşıp sosyalist sistem ile benzeştiği tezini ortaya koymuştur. Bu görüşe İslam’ın özel mülkiyet ve serbest piyasaya yönelik düşünceleri üzerinden eleştirirler getirilmiştir. İkinci yaklaşım ise İslam’ın kendine has bir sistem olduğu üzerinedir. Bu yaklaşım yeni bir ekonomik modelin şariat temelinde oluşturulması gerektiğine yoğunlaşmış ve İslam Ekonomisinin ne olması gerektiğiyle ilgilenmektedir. Üçüncü yaklaşım ise İslam ekonomisinin serbest piyasa ekonomisine uygun bir sistem olduğu ve mevcut sistemin yeniden düzenlenerek İslam’a uygun hale getirilebileceğini savunmaktadır. Bu görüş gelir

dağılımı ve sekülerleşme üzerinden eleştiriler almaktadır (Asutay 2014:129; Kutval 2017:158).

İslam ekonomisi tartışmalarıyla birlikte İslami finansal sistemin oluşturulması için de birçok adım atılmıştır. İslami Finans, İslam hukukuna göre işleyen finansal sistem ya da İslami kurallar çerçevesinde para yönetimidir. İslami finansal sistem terimi 1980'lerin ortalarında kullanılmaya başlanmıştır. İslami ilkelere uygun ticaret ya da ticari faaliyet faizsizlik kavramıyla bütünleştirilmiştir ve tüm tanımlamalar bu kavram üzerinden yapılmaktadır. Ancak İslami finans sisteminde yapılan işlemlerin ekonomik ve finansal yönlerini aşan bir felsefi boyutu da vardır. İslami finansal sistem toplumun refahını, adalet ve eşitliği arttırmak için sosyal, ahlaki, dini ve etik boyutlara eşit önem vermektedir. Sistemde önceden belirlenen bir kâr olmadığı için faiz kavramı sistem dışında bırakılmıştır. Risk paylaşımı ve girişimciliğin teşvik edildiği sistemde, spekülasyonlar engellenmekte, sözleşmenin kutsallığı öne çıkartılmaktadır (Alrifai 2017:148–149; İkbāl 1997:42).

İslami finansal sistem ile modern finansın felsefi temelinde değer maksimizasyonu vardır. Modern finansal sistem bireylerin kendi çıkarlarını maksimize ederken toplumun çıkarını da maksimize ettiğini, kaynakların en uygun şekilde dağıldığını ve insan davranışlarının din temelli değil bazı sosyal etik kurallara göre şekillendiğini varsayar. Ancak İslam dini, finansal alanı yaşamın diğer alanlardan ayırmayan bütüncül bir inanç sistemi içinde konumlandırır (Akten Çürük 2013:6–7).

Şekil 1.1. İslam'da Finansal Faaliyetlerin Konumu

Kaynak: AKTEN ÇÜRÜK, 2013, 6-7.

Şekil 1.1 incelendiğinde İslam'da finansal faaliyetlerin nasıl konumlandırıldığını görebiliriz., Al-i İmran suresinin 19. Ayetinin girişinde İslam

mealene şöyle tanımlanmıştır¹: “*Kuşkusuz Allah katında din İslam’dır. Kitap verilenler ancak kendilerine ilim geldikten sonradır ki, aralarındaki hak tanımazlık yüzünden ayrılığa düştüler. Allah’ın ayetlerini inkâr edenler bilmelidirler ki Allah’ın hesabı çok çabuktur*”. İslam dini insanlığa gönderilen son dindir. Allah bu dini Hz. Muhammed aracılığı ile insanlara tebliğ etmiştir. Yaratmak ve emretmek Allah’a ait olduğundan insanlar karşılaştıkları sorunların çözümünde Onun iradesini dikkate almak zorundadırlar. Allah’ın isteklerinin dünyada yaptırımı, ahirette ise mükâfat ve cezası bulunmaktadır. İslam hukukunun temel metinleri “nass” olarak isimlendirilir. Genellikle nass denilince Kur’an ve sünnet anlaşılır. Kur’an, insanlara iman, ibadet, ahlak, hukuk ve cezai hükümleri detaylı bir şekilde anlatan temel kaynaktır. Sünnet, peygamberin söz ve fiilleridir. Kur’an ve sünnet dışındaki kaynaklar, kıyas, icma, içtihat, örf, adet, vb. ikincil kaynaklardır. İkincil kaynaklar nassların koyduğu genel çerçevede yeni problemlere çözüm getirirler (Ayengin 2005:106–107; Dönmez 1986:27). Karşılaşılan dini ve hukuki olayların çözümünde bu kaynaklardan yararlanılır ve bir hüküm verilir. Dini ve hukuki hükümler verilirken her bir hükmün kendisine özgü bir delile dayanması gerekir. Fıkıh usulü bu delillerden hüküm vermeye yardım eden kaidelerdir (Kahraman 2017:28). Fıkıh âlimleri delilleri vahye dayanan (asli) ve vahye dayanmayan deliller olarak ikiye ayırmıştır. Nasslar asli delildir; Kıyas, icma, istihsan gibi deliller ise vahye dayanmayan delillerdir (Kahraman 2017:61). Bu hükümler İslam hukukunun sınırlarını belirler ve bu sınırlar içinde finansal işlemler yapılır. Finansal faaliyetler İslam hukukunun alt bölümünde bulunan, ibadetler dışındaki tüm alanı kapsayan, kişilerin birbirleriyle, kişilerin toplumla veya toplumların birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen kaidelerin yer aldığı, Muamelat kısmındadır.

İslam hukukunun belirlediği sınırlar çerçevesinde, finansal işlemler için öngörülen temel ilkeler aşağıda belirtilmiştir:(Kuveyt Türk Katılım Bankası 2012):

Faiz yasaktır; Para mal gibi alım satıma konu edilemez ancak alım satımda satın alma gücüne sahip ölçü birimi olduğundan aracılık görevi üstlenir. Sermaye artışı ortaklık ve ticaret yoluyla gerçekleştirilir; Riskin taraflar arasında dağıtımı esastır. Risk ortaklıkta ortaklar arasında ticarete ise taraflar arasında paylaşılır; Karaborsacılığa sebep olabilecek işlemler hoş görülmez ve piyasaya müdahale yasaktır; İşlemler belirsizlik ve sakatlık içermemelidir; Sözleşmede İslami

¹ Ali İmran Suresi 19. Ayetin mealı ile ilgili detaylı bilgiye Diyanet İşleri Başkanlığının kuran.diyanet.gov.tr/tefsir sitesinden ulaşılabilir.

prensiplere aykırılık olmaz ve tarafların belirlenen koşullara uyması esastır; Taraflar sözleşme şartlarının ileride itilaf doğurmayacak şekilde belirlemelidir; Finansal işleme sadece İslam hukukuna uygun faaliyet ve ürünler konu olabilir; Sosyal adalet gözetilmelidir.

Sektörde sunulan finansal hizmetler, sömürü ve adaletsizliğe konu olacak işlemler ile gabin, faiz, aşırı belirsizlik, aşırı yararlanma, kumar gibi özellikler taşınamamalıdır. Helal olmayan ürün ve hizmetler ile toplum için zararlı olabilecek faaliyetler yasaktır (Çetin 2017:28).

İslami finansal kurumlar şeriat kuralları çerçevesinde kâr elde etmeyi amaçlarken, kurumların hissedarları ve yatırımcıları şeriat kurallarından çok ekonomik Saiklerle hareket ediyor olabilirler. İslami finansal kuruluşların izlemiş oldukları en önemli politika ve hedefler şunlardır (Shanmugam ve Zahani 2009:5–7):

Faiz içermeyen finansal ürün ve hizmetler üretmek; Paranın değerindeki istikrarı korumak (Para servet biriktirme ve değişim aracı olduğundan değerindeki istikrarın korunması gerekir, para mal gibi alınıp satılamaz); Kullandığı finansman teknikleriyle ekonomik büyümeye katkı sağlamak; Sosyal gelişmeye, İslamin beş şartından biri olan zekât ile katkı sağlamak; Kaynakların en uygun kullanımını sağlamak (Finansman hem sosyal faydası olan hem de en uygun risk getiri tahminine uygun projelerde kullanılır); Kaynakların eşit dağılımını teşvik etmek.

1970’ler İslami Finansal Sistemin yükselen bir ivme kazandığı yıllardır. İslami Finansal Sistemin gelişimi ile dünyada yaşanan petrol şoklarının yaşandığı yıllar paralellik arz etmektedir. 1970 ile 1990 yılları arasında üç büyük petrol şoku yaşanmıştır. Birinci şok 1973 Arap İsrail savaşı ile ivme kazanmıştır. Araplar ihraç ettikleri petrolü baskı aracı olarak kullanmışlardır. OPEC petrol üretiminin kısılmasının gelirleri azaltacağı varsayımıyla fiyatları arttırma kararı almış bu da petrol ithal eden ülkelerde şok etkisine sebep olmuştur. İkinci kriz 1978’de İran’ın üretimini yüzde seksenlere varan oranda azaltmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu dönemdeki son kriz ise Irak’ın Kuveyt işgaliyle başlayan körfez savaşı sonrası petrol fiyatlarının iki kat artmasıyla ortaya çıkmıştır (Çetin ve Altun 2019:136–137).

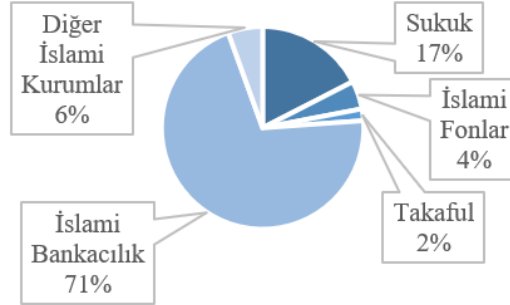
İlk petrol şokuyla başlayan petrol fiyatlarındaki hızlı yükselme, petrol ihraç eden Ortadoğu ülkelerinin cari hesaplarında fazlalıklara yol açmıştır. Biriken fonları kullanmak isteyen Ortadoğu kökenli İslami bankaların sayısı artarken batıda

da bu fonlara talip olan finans kurumları İslami prensiplere uygun ürün ve hizmetleri İslami pencere usulüyle geleneksel finans kurumları içinde sunmaya başlamışlardır. Bu dönemde batılı bazı araştırmacılar, İslami Finansal Sistemin uygulanabilirliği üzerine itirazlar geliştirmişlerdir. Bu itirazlardan en önemlileri şunlardır: Faizin sıfır olması, fon talebinin ve fon arzının sıfır olması, tasarrufların hiç olmaması demektir; Yatırım ve büyüme için tasarruf şarttır, bu sistemin var olduğu ülkelerden sermaye kaçıışı beklenir; Likit yönetim araçlarının çalışabilmesi için önceden belirlenmiş bir faiz oranı olması gerekir yoksa para politikası olmaz. Sayılan bu itirazlara Müslüman araştırmacılar tarafından verilen cevaplar ise şu şekildedir: Bir finansal sistemin çalışması için önceden belirlenmiş bir faiz oranına gerek yoktur; Faizin olmaması sermayeden elde edilecek gelirin sıfır olacağı anlamına gelmez; Fonların kullanıldığı bir ekonomik aktivitenin büyüklüğü, sermayenin elde edeceği payı ve büyüklüğünü belirlerken, yatırımlar beklenen getiriyi, tasarruflar ise beklenen getirinin oranını belirler. Büyüme sadece bu sistemle gerçekleşebilir; Para politikası, etkinliğini likit yönetim araçlarının varlığına bağlar ve modern sistemdeki gibi görev yapar (Greuning ve Iqbal 2008:10–11).

İslami Finans Gelişim Raporu 2020 içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu 8 bölgeye ayrılmış 135 ülkeye ait verilerle oluşturulmuştur. Rapora göre İslami finans sektörü 2018 yılında bir önceki yıla göre %2 büyüme gerçekleştirerek 2,51 trilyon ABD dolarına yükselmiştir. Sektördeki bu yavaşlama 2019'da yukarı yönlü bir büyüme modeli göstererek %14 artarak 2,88 trilyon ABD dolarına yükselmiştir. Bu büyümenin ardında Suudi Arabistan başta olmak üzere İran ve Katar gibi ülkelerin sukuk ihraçlarının katkısı büyüktür. Bankacılık sektörüne bakıldığında Suudi Arabistan ve İran'ın 248 milyar ABD dolarlık varlık artışlarını görmekteyiz. İslami fonlardaki artış Malezya ve İran ile Türkiye'nin de içinde olduğu Lüksemburg gibi Avrupa ülkelerinin katkılarıyla gerçekleşmiştir. Dünyadaki İslami finansal varlıkların büyümesinde bu varlıkların %66'sını oluşturan İran, Suudi Arabistan ve Malezya pazarlarının etkisi bulunmaktadır. Sektörün dağılımını grafik 1.1'e göre şöyledir. İslami bankacılık 1,9 Trilyon dolar ile sektörün %69'unu oluşturmaktadır. Tekafül 51 milyar dolar ile sektörün %2'sini, Diğer İslami Finansal Kurumlar (Finansman, gayrimenkul gibi diğer şirket türlerini içerir) 153 milyar dolar ile sektörün %5'ini, sukuk 538 milyar dolar ile %19'unu ve İslami fonlar 140 milyar dolar ile %5'ini oluşturmaktadır. İlgili rapor dünya genelinde yaşanan COVID 19

salgını sebebiyle endüstrideki büyümenin yavaşlayacağını ve 2024 yılında İslami Finansal Varlıkların 3,69 trilyon dolara ulaşacağını ön görmektedir (ICD-REFINITIV 2020:7–8).

Grafik 1.1. 2019 İslami Piyasalar Sektör Dağılımı %

Kaynak: ICD-REFINITIV,2020,7-8

1.2 İslami Finansal Sistemin Unsurları

İslami finansal sektörü oluşturan unsurlar bankacılık, sigortacılık ve sermaye piyasalarıdır. Sektördeki finansal ürün ve hizmetler İslam hukukuna uygun olmak zorundadır. Sistemin işleyişi ülkelere göre farklılık göstermektedir. Sektör şeriatın sert bir biçimde uygulandığı İran ve Sudan gibi ülkelerde tamamen İslami kurallara göre işlerken, Pakistan, Malezya gibi ülkelerde İslami ve İslami olmayan finansal sistem bütünleşik bir yapıdadır. İslami finansal hizmetlerin İslami sistem içindeki bankalar tarafından sunulduğu ülkelerin yanında, var olan bankaların İslami finans birimleri tarafından yapıldığı ülkelerde bulunmaktadır (Altaş 2008:23)

1.2.1 İslami Sigortacılık (Tekafül)

Tekafül, AAOIFI (İslami Mali Kuruluşlar Muhasebe ve Denetleme Kurumu) tekafül başlıklı 26 numaralı faizsiz finans standardında “*belirli rizikolara maruz kalan şahısların bu rizikoların gerçekleşmesiyle ortaya çıkacak zararların telafisi üzerinde anlaşmalarıdır.*” Şeklinde tanımlanmıştır. Sistem şu şekilde işlemektedir: Bağımsız, tüzel kişiliği olan mali ve hukuki sorumluluğu bulunan bir fona, bağış yükümlülüğü altına giren şahıslar tarafından katkı payları ödenir. Fona katkı sağlayan katılımcılara, sigorta konusu rizikonun ortaya çıkması durumunda zararlarını karşılayacak ödeme yapılır. Fon yönetimi, ya katkı sağlayan sigortalılardan oluşan bir kurul ya da fonun varlıklarını işletmek amacıyla sigorta faaliyetlerini yerine getirecek ve belirli bir ücret mukabilinde çalışan anonim şirket tarafından yerine getirilir (AAOIFI 2018:661).

Tekafülü genel olarak üç türe ayırabiliriz. Bunlar aile tekafülü, genel tekafül ve retekafüldür. Aile tekafülü, koruma amaçlı, uzun vadeli tasarruf ve yatırım aracıdır. Geleneksel hayat sigortalarına alternatif olarak kullanılmakla beraber farklı mekanizma ve işlem yapısına sahiptir. Üç temel şekli bulunmaktadır. Bireysel tekafül, ipoteğe dayalı tekafül ve hayat/sağlık tekafülü. Aile tekafülü katılımcıları düzenli olarak tasarruf etmeye teşvik ederek, şeriata uyumlu ürünlere yatırım yapmalarını sağlamakta böylelikle kazanılan gelirden pay almaları sağlamaktadır. Aile tekafülünde vadesinden önce katılımcının vefatı durumunda varislerine, vade içinde sakat kalması durumunda kendisine katkı sağlayacak ödemeler yapılmaktadır. Genel tekafül, katılımcıların uğrayacağı kayıpların tazmin edilmesine dayalı, kısa vadeli, bireyleri ya da ticari kuruluşları kapsayan ve taşınmaz ve kişisel mülklerin sigortalanmasıdır. Yangın, kara ve su araç tekafülü örnek olarak verilebilir (Shanmugam ve Zahani 2009:70–71; Yazid, Arifin, Hussin ve Wan Daud,2012:117–118). Üçüncü tür ise retekafüldür. Klasik sigortacılıkta uygulanan reasürans sisteminin İslami prensiplere uygulanmış şeklidir. Reasürans şirketleri gibi kendisine devredilen riskleri alır, risk devredilebildiğinden kendisinin karşılayabileceği kadarlık bir kısmını, karşılayamayacağı riski başka bir şirkete devredebilir. Böylelikle sistem sigorta kuruluşlarının korunmasını sağlar. Sistemde reasürans şirketleri belirli bir komisyon karşılığında riski üstlenilir. Retekafül şirketleri de kendisine devredilen riskleri İslami kurallara uygun fonlarda değerlendirerek elde ettikleri kâr paylarını riski devreden firmaya öderler (Tuğlu 2018).

Tekafül uygulamasında üç yapı öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, katılımcılardan toplanan fonların tekafül fonuna aktarılıp, masraflar düşüldükten sonra kalan kısmın İslami esaslara uygun yatırım araçlarına aktarıldığı, katılımcıların sermayedar, tekafül şirketinin emek tarafını oluşturduğu, İslami şartlara uygun bir mudarebe sözleşmesine dayalı *mudarebe tekafüldür*. Bu yapıda kâr/zarar imzalanan sözleşme şartlarına göre dağıtılmaktadır. İkinci uygulama, katılımcılar ile tekafül şirketi arasında bir vekâlet sözleşmesinin imzalandığı, şirketin vekâlet ücreti karşılığı hizmet verdiği, kâr/zararın sadece katılımcıya yansıdığı *vekâlet tekafüldür*. Üçüncü uygulama ise sektörde en çok uygulanan model olan *karma tekafüldür*. Hem vekâlet hem de mudarebe sözleşmesinin yapıldığı modelde şirket, vekâlet ücreti karşılığında fonu yönetmekte, imzalanan

mudarebe sözleşmesi gereği de kâr/zarardan kendine düşen payı almaktadır (Aslan 2015:103–105).

Bu üç modele ek olarak “Vekâlet-Vakıf” ve “Kooperatif” modellerini de sayabiliriz. Vakıf modelinde, sadece katılımcıların bağışlarıyla bir fon oluşturulur. Fonun kural ve düzenlemeleri katılımcılar tarafından belirlenir ancak fon mülkiyeti vakfa aittir. Vakıf fonu yönetecek şirket ile vekâlet, mudarebe ya da karma yöntemlerden birisiyle yönetilmesi konusunda anlaşma sağlar. İşletme maliyetleri ve tazminatlar fondan karşılandıktan sonra kalan fazlalık katılımcılara dağıtılabilir ancak zorunluluk bulunmamaktadır. Kooperatif modelinde ise kooperatif sigorta şirketleri bulunmaktadır. Fon mülkiyeti bu şirkete aittir ve tüm risk şirket tarafından üstlenilmiştir. Şirket tarafından toplanan katkı payları daha çok vekâlet ve karma model şeklinde yönetilmektedir (Demirci 2019:31–32).

AAOIFI iki çeşit tekafül ürünü saymıştır. Birincisi geleneksel sigortadaki hayat sigortasına benzeyen, bireylerin vefat, sakatlık gibi durumlara karşı sigortalanma işlemi yapılan hayat Tekafül sigortası, ikincisi ise bireyler ya da firmalar tarafından genel olarak karşılaşılabilecekleri fiili hasarların karşılanmasına dayanan, kasko, yangın, emniyeti suistimal ve benzeri sigortaları kapsayan mal tekafül sigortasıdır (AAOIFI 2018:669).

Sudan Faysal İslam Bakası tarafından 1979 yılında Sudan’da kurulan İslam Sigorta Şirketiyle uygulanmaya başlanan İslami sigortacılık 1984 yılında Malezya’da yürürlüğe giren tekafül yasası ile gelişimine devam etmiştir. Suudi Arabistan ile ivme kazanan İslami sigortacılık hem kavramsal hem de uygulamaları açısından hızla büyümesini sürdürmektedir. İslami sigortacılık dünyada, *Takaful Malaysia* örneğinde olduğu gibi yalnızca tekafül sigortacılığı yapan firmalar şeklinde yapılabileceği gibi *Allianz Sigorta* şirketinin Bahreyn’de faaliyetlerini sürdüren *Allianz Takaful* şirketi gibi tekafül hizmeti veren bir şubesi şeklinde de yapılabilmektedir (Altıntaş 2016:129; Ayub 2007:428).

1979-1996 yıllarında kurulan bazı tekafül şirketlerini şöyle sayabiliriz (Tekaful.net 2019):1979 Sudan- Islamic Insurance Co. Ltd., 1993 yılında Brunei Sultanlığında kurulan Takaful TAIBSdn Bhd. 1955 yılında Singapur’da kurulan Syarikat Takaful Singapura Pte Ltd. ve 1996 yılında Endonezya’da kurulan PT Asuransi Takaful Umum.

İslami Finans Gelişim Raporu 2020’e göre, 2019 yılında yirmi biri hibrit retakafül şirketi olan toplam 336 tekafül firması bulunmaktadır. Sektördeki

büyüklüğü küçük olsa da 2020 yılında 51 milyar dolarlık bir büyümeye ulaşmıştır (ICD-REFINITIV 2020:30).

1.2.2 İslami Sermaye Piyasası

İslami Sermaye Piyasaları tüm operasyonların İslami kurallara göre gerçekleştiği menkul kıymet piyasalarıdır. Genel sermaye piyasalarının bir parçası olduğu için temel amaç ve fonksiyonları da aynıdır. İslami kurallar çerçevesinde işlem yapmak isteyen tarafların bir araya geldiği ve fon fazlası olan taraflardan fon açığı olan taraflara fon akışın gerçekleştiği bir fonksiyonu yerine getirir (Camgöz 2019:2–3). Bu piyasayı sukuk, pay(hisse) senetleri ve yatırım fonları olarak üç kısma ayırabiliriz.

1.2.2.1 İslami Hisse Senetleri

Faaliyet alanlarının sınırlarını İslami kuralların belirlediği firmalar ait hisse senetleri, İslami hisse senetleridir. Borsada işlem gören ve İslami kurallara uygun faaliyette bulunan şirketlere ait hisse senetlerinin fiyatlarının ya da getirilerinin izlendiği endekslerde İslami endekslerdir. Uluslararası standartlara sahip İslami endeks standartları bulunmadığı için endekslerde yer almak isteyen şirketlerin şeriat kurallarını uygunluğunun denetimi farklı ülkelerde farklı şekildedir. Her bir İslami endeks kendi şeriat danışma konseyi tarafından onaylanan kural ve düzenlemelere tabidir. Bir şirketin endekse girebilmesi için faaliyet alanı ve finansal oranlarını kapsayan iki farklı kategorideki kriterleri yerine getirmesi gerekir (Akten Çürük 2018:53; Zaidi, Shah, Umair Ashraf, Ghauri ve Hassan, 2015:241).

Uluslararası piyasalarda faaliyet gösteren Dow Jones şirketi tarafından hesaplanan özel endeksler içinde yer alan Dow Jones İslami Piyasalar Endeksi (DJIM), firma bünyesinde kurulu şeriat komisyonu tarafından hisse senetlerini baz alarak endeks hesaplaması yapmaktadır. Firma Türkiye'nin içinde olduğu birçok ülkede, bölge ve sektörlerle ait yirminin üzerinde İslami piyasa endeksi hazırlamaktadır. DJIM kriterleri şunlardır (Altaş 2010:15):

a) Faaliyet alanı ile ilgili kriterler (Sayılan faaliyetlerden elde edilen gelirler, toplam gelirinin %5'inden az olmalı): Geleneksel finansal hizmetler, askeri savaş malzemeleri, domuz ve ürünleri ile alkol ve tütün.

b) Finansal oranlar ile ilgili kriterler (Tüm oranlar %33 den az olmalı.): Şirketin borç oranının, şirketin nakit ve faiz içeren menkullerinin ve şirket alacaklarının şirketin 24 aylık ortalama piyasa değerine oranı.

1.2.2.2 İslami Yatırım Fonları

İslami yatırım fonları, operasyon, faaliyet ve yatırımları bakımından şeriat kurallarına göre yönetilen fonlardır. İlk İslami yatırım fonu Malezya’da oluşturulmuştur. 1990’lı yıllarda ortaya çıkan fonların büyük çoğunluğu İslami hisse senetlerine yatırım yapmaktadır. Yatırımcılardan mudarebe, vekâlet vb. yöntemlerle toplanan tasarruflar şeriatı uygun hisse senetlerinden oluşturulan portföylere yatırılmaktadır. Portföy kazançları, yatırımcı ile fon yöneticisinin yaptığı sözleşmeye uygun dağıtılmaktadır. İslami hisse senetleri dışında, (sermaye, emtia, mudarebe, murabaha, icara ve hibrit yatırım fonları)²da bulunmaktadır. Bu fonların getirileri şu şekilde oluşmaktadır. Murabaha yöntemiyle elde edilen gelir fonun geliri olarak fona aktarılmaktadır. Kiralamaya dayalı fonların getirileri benzer şekilde belirlenmektedir. Emtia fonları genelde platin, nikel. Alüminyum gibi metallere yatırım yapmaktadır. Sistemde şeriat kurallarına uygun gayrimenkul yatırım ortaklıklarının yanında, serbest fonlar ve borsa yatırım fonları da yer almaktadır. İlk serbest fonlar 2003 yılında Suudi Arabistan’da oluşturulmuş, Müslüman olmayan bir ülkede oluşturulan ilk borsa yatırım fonu İngiltere’de kurulmuştur. Gelişmekte olan bir diğer alan ise, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde yoğunlaşan şeriat kurallarına uygun şekilde oluşturulmuş özel sermaye yatırımlarıdır (Altaş 2008:26–27; Tok 2009:4).

2019 yılında İslami fonların sayısı 1749’a, fonların değeri ise bir önceki yıla göre %30 artarak 140 milyar dolara yükselmiştir. İslami fonlar içinde en büyük payı 125 milyar dolar ile yatırım fonları oluşturmaktadır. Bu fonlar içinde de sukuk en yüksek değere sahipken, ikinci sırada önceki yıla göre %54’lük artış ile en yüksek büyüme hızına sahip olan para piyasası fonları yer almıştır (ICD-REFINITIV 2020:42–43).

1.2.2.3 Sukuk

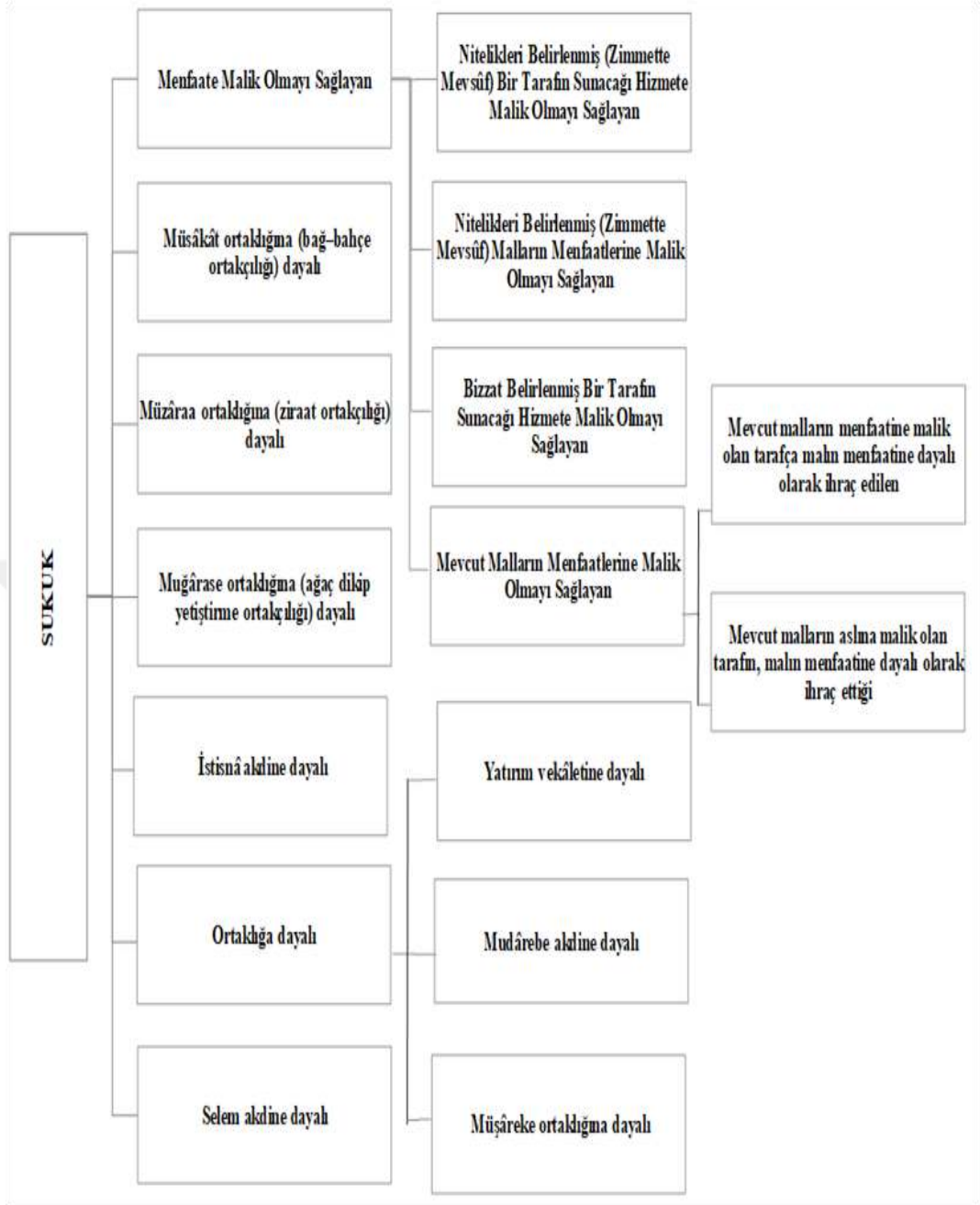
² **Öz sermaye Fonu:** Bir A.Ş. paylarının satın alınıp fiyatları arttıkça satılması ve kâr elde edilmesine dayanır. Elde tutulması süresinde temettü geliri de sağlanabilir. **Emtia Fonu:** Emtia alınıp satılması sonucu oluşan kâr fon sahiplerinin gelirini oluşturur. **Mudarebe Fonu:** Kâr Zarar paylaşımı temelinde bir ticari faaliyete yatırım yapan fonlar. **Murabaha Fonu:** Maliyet+ Kâr yöntemiyle peşin alınıp vadeli satış yapma amacıyla kurulan fon. **İcara (Kiralama) Fonu:** Leasing şirketlerine yatırım yapan fonlardır. **Hibrit Fonlar:** Fonların farklı yatırım türlerinde kullanıldığı fonlar. Konuyla ilgili detaylı adres: <http://www.financialislam.com/islamic-fund-structures.html> Erişim Tarihi: 20.01.2019

AAOIFI tarafından Yatırım Sertifikası olarak Türkçeleştirilen sukuk şu şekilde tanımlanmıştır (AAOIFI 2018:460) :

“Mevcut mal (ayn), menfaat veya hizmet hâlinde bulunan varlıklar üzerindeki mülkiyette veya belirli bir projenin varlıklarında ya da özel bir yatırım faaliyetinde şayi payları ifade eder şekilde ve birbirine eşit değerde ihraç edilen sertifikalardır. Ancak bu sertifikalar (hibrit), sertifika bedelleri tahsil edildikten, ihraç gerçekleşip arz tamamlandıktan ve bunlar ihraç edildikleri amaç için kullanılmaya başlandıktan sonra varlıklar üzerinde eşit değerde ortak mülkiyet ifade ederler.”

Tahvilden ziyade varlığa dayalı menkul kıymetlere benzetilen sukukta üç taraflı bir ilişki vardır. İhracı gerçekleştirerek fon sağlayan “kaynak kuruluş”, kaynak kuruluşun sukuk ihracını gerçekleştirmesini sağlayan “özel amaçlı kuruluş” ve ihraç edilen sukukları alan “yatırımcılar”. Sukuk farklı amaç ve şekillerde ihraç edilebilir, planlanan bir projenin finansmanın sağlanması, İşletmelerin sahip oldukları varlıklardan elde edecekleri getirinin yatırımcılara satılarak fon temini ya da birden fazla projeye fon temini olabilir. Sukuk ihracında bir başka ayrım ise varlık temelli ve varlığa dayalı olarak ikiye ayrılan temsil gücüne göre ihraçtır. Bunlar iki ihraç arasındaki temel fark satış işleminin gerçek olup olmaması ve dayanak varlıktan kaynaklanan riskin paylaşılıp paylaşılmamasıdır. Varlık temelli sukukların en bilinenleri Murabaha, İcara, Seleem ve İstisnadır. Varlığa dayalı sukuk ihracı, devri ve operasyon işlemleri çok yük oluşturmakta ve yüksek maliyetlidir. Varlık temelli sukuk ihracı ise hem kolay hem de daha az maliyetlidir. Dünyadaki uygulamalara bakıldığında varlık temelli sukukların daha fazla ihraç edildiğini söyleyebiliriz (Afshar 2013:45; Aktaş 2016:471–472; Dede 2017:56; Yılmaz 2014:88).

AAOIFI 17 numaralı Faizsiz Finans Standardında sayılan sukuk çeşitlerini aşağıda görmekteyiz.

Şekil 1.2. AAOIFI Sukuk Çeşitleri

Kaynak: AAOIFI, 2018

Şekil 1.2. incelendiğinde 7 çeşit sukukun bulunduğunu bu sukuk çeşitlerinden menfaate malik olmayı sağlayan sukukun dört farklı şekilde ihraç edildiğini bu ihraçlardan mevcut malların menfaatine malik olmayı sağlayan sukukun ise iki farklı şekilde ihraç edildiğini görmekteyiz. Bir diğer sukuk çeşidi olan ortaklığa dayalı sukuk ise üç farklı şekilde ihraç edilmektedir. Sonuç olarak Kurumun standartlarında sukukun on üç farklı şekilde ihraç edildiği görülmektedir.

Dünyada gerçekleştirilen ihraçları incelediğimizde faizsiz tahvil ihraç eden ilk ülkenin Malezya olduğunu görmekteyiz. Malezya özel sektörü 1995 yılında 350

milyon dolarlık bir ihracat gerçekleştirmiştir. Malezya Hükümeti günümüz sukuklarıyla benzer özelliklere sahip ilk sukuku 2002 yılında ihraç etmiştir. Bu ihraç 600 milyon Amerikan doları olarak gerçekleşmiştir (Özeroğlu 2014:756). İhraç edildiği ilk günden beri gelişmeye devam sukuk piyasaları 2001-2007 yılları arasında büyük bir büyüme göstererek Tablo 1.1 de görüldüğü gibi 50 milyar dolarlık bir seviyeye ulaşmıştır. 2008 yılında ise %52 civarında düşüş yaşamıştır. Bu düşüşün sebepleri arasında küresel finansal kriz, pazardaki standardizasyon eksikliğinin yanında Şeyh Muhammed Taqi Usmani'nin körfez sukukunun %85'inin şeriata uygunsuzluğu konusundaki eleştirilerinin de olduğu söylenebilir. 2009 yılından itibaren toparlanmaya başlayan sukuk piyasaları 2020 yılında 174 milyar dolarlık bir hacme ulaşmıştır (Afshar 2013:46; IIFM 2021:29).

Tablo 1.1. 2001-2020 Global Sukuk İhraçları Milyon \$

Yıllar	2001-2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İhraç Tutarı	66.830	50.184	24.337	37.927	53.125	93.173	137.599	136.270	107.300	67.818	87.928	116.717	123.150	145.702	174.641

Kaynak: IIFM.2021,29

1.2.3 İslami Bankacılık

Müslümanlar, batı toplumları ile aralarındaki ilişkiler arttıkça, bilim, teknoloji, ekonomi, siyaset ve eğitim alanlarında aralarında derin bir uçurumun olduğunun farkına varmıştır. Sömürge yönetimindeki toplumların özgürleşmeye başlaması kendilerine olan güveni arttırmış, ekonomi, bilim, eğitim gibi alanlarda yeni kurumlar kurmuşlar, mevcut problemlerin çözülmesinde yeni yaklaşımlar getirerek faizsiz toplum, faizsiz kurumların gerekliliği konusunda fikirler üretilmeye başlamışlardır (Islahi 2018:415).

Katılım bankacılığı uygulamalarına bakıldığında dünyada iki farklı isimlendirmeye karşılaşılmaktadır. Bunlar arasında en yaygın kullanılan tanımlama İslami bankacılıktır. Bir diğer isimlendirme ise faizsiz bankacılıktır. Aslında Faizsiz bankacılık İslami bankacılığı da içine alan, İslami kuralları içeren ya da içermeyen faizsizlik prensibiyle çalışan birçok bankayı kapsamaktadır (Tunç 2016:39).

Modern İslami bankacılığın teorik ve akademik temellerini, faiz karşıtı görüşlerin yazılmaya başlandığı yıllara temellendirebiliriz. Mawdudi 1961 yılında kitaplaşan faiz karşıtı yazılarına 1930'larda başlamıştır. Bu yıllarda İslam alimleri

daha çok batılı bankacılık sistemini analiz etmiş, tartışmış ve eleştirmiştir. Böylelikle İslami bankaların kurulması için gerekli akademik ve teorik gerekçeleri ortaya koymuşlardır. İslam ve faiz teorisiyle ilgili ilk çalışma Profesör Anwar İqbal Qureshi tarafından 1940'lı yıllarda yapılmıştır. Bu yıllar mudarebe ortaklığı temelli bankacılığın faizli bankacılık yerine kullanılabileceği fikirlerin tartışıldığı yıllardır. Shaikh Mahmud Ahmad, “İslam Ekonomisi” adlı kitabında Anonim Şirket temelli İslami bankaların kurulmasını öngörmüştür. Mudarebe ortaklığına dayalı birçok fikir geliştirilse de İslami bankacılık ile ilgili net bir anlayış Uzair'in 1955 yılındaki faizsiz bankacılık ile ilgili araştırmasıdır. Uzair araştırmasında İslami bankaların yapısını ortaya koymuştur. İslami bankalarda üçlü bir yapıdan bahsetmiştir. Bu yapıda banka, bankaya fon sağlayan yatırımcılar ve bu fonları değerlendiren müteşebbislerden oluşmaktadır. Fonlar cari hesap ve yatırım hesaplarında toplanmaktadır. Cari hesap modern bankalardaki vadesiz mevduata tekabül ederken, yatırım hesapları ise mudarebe yöntemine göre çalışacaktır. Banka topladığı fonları işletmekte kâr ve zarar fon sahipleriyle paylaşılmaktadır. Uzair işletmelerin finansmanında kâr zarar paylaşımına en uygun finansman yönteminin uzun vadeli özkaynak finansmanı olduğunu, kısa vadeli finansman ihtiyaçlarında ise finansman aracı geliştirmede bazı sıkıntılar olduğunu ortaya koymuştur. Mısırlı bilgin Muhammed Abdullah Al Arabi, 1966'da yayınlanan bir makalede İslami bankacılık fikrini ele almış, 1960'ların sonunda Siddiqi'nin faizsiz bankacılık ve İslam hukukunda ortaklık ve kâr paylaşımı isimli iki çalışması yayınlanmıştır (İslahi 2018:416–418; Mashkoor, Malik, ve Ghafar 2011:83–84).

Ahmed Neccar'ın Mısırda kurduğu Mit Gharm Tasarruf bankası günümüz İslami bankalarının ilk örneği olduğu kabul edilmektedir. Bankanın Mith Gharm kasabasında 1963 yılında faaliyetlere başlamasıyla birlikte ilk on yılda İslam coğrafyasında faizsizlik prensibi ile çalışan finansal kurumların sayısında artış yaşanmıştır. 1975 ile 1980 yılları arasında birçok İslami banka faaliyete geçmiştir. Bunlar arasında Türkiye'nin kurucu üyesi olduğu gelişmekte olan Müslüman ülkelerin kalkınmasına destek sağlamak amacıyla faaliyetlerde bulunan İslam Kalkınma Bankası önemli bir yer tutmaktadır. Ancak İslam Kalkınma Bankası'nın ilk yıllarında özel sektör projelerinin finansman ihtiyacını karşılayamamasından dolayı Ortadoğu merkezli birçok İslami banka da faaliyete geçmiştir. (Akbaş ve Tura 2018:100-101). 1970'lerin sonları ile 1980'lerin başlarında kurulmuş İslami bankaları aşağıda görebiliriz (OICU-IOSCU 2004:20).

Tablo 1.2. İslami Bankalar 1970-1985

Kuruluş Yılı	İsim	Ülke	Kuruluş Yılı	İsim	Ülke
1971	Nasser Social Bank	Mısır	1982	Al-Baraka Investment and Development Company	Suudi Arabistan
1975	Islamic Development Bank	Suudi Arabistan	1982	Saudi-Philippine Islamic Development Bank	Suudi Arabistan
1975	Dubai Islamic Bank	Birleşik Arap Emirlikleri	1982	Faisal Islamic Bank Kıbrıs	Türkiye
1977	Faisal Islamic Bank of Egypt	Mısır	1983	Bank Islam Malaysia Bhd	Malezya
1977	Faisal Islamic Bank of Sudan	Sudan	1983	Islamic Bank Bangladesh td	Bangladeş
1977	Kuwait Finance House	Kuveyt	1983	Islamic Bank International	Danimarka
1978	Islamic Banking System International Holdings	Lüksemburg	1983	Tamadon Islamic Bank	Sudan
1978	Jordan Islamic Bank	Ürdün	1983	Qatar Islamic Bank	Katar
1979	Bahrain Islamic Bank	Bahreyn	1984	Beit Ettamouil Saudi Tounsi	Tunus
1981	Dar al-Mal al-Islami	İsviçre	1985	West Sudan Islamic Bank	Sudan
1981	Bahrain Islamic Inv. Company	Bahreyn	1985	Albaraka Turkish Finance House	Türkiye
1981	Islamic International Bank for Investment & Development	Mısır	1985	Faisal Finance Institution	Türkiye
1981	Islamic Investment House	Ürdün	1985	Al Rajhi Company for Currency Exchange & Commerce	Suudi Arabistan
			1985	Al-Ameen Islamic & Financial Investment Corp. India Ltd.	Hindistan

Kaynak: OICU-IOSCU, 2004,20

Tablo 1.2’de 1971-1985 tarihleri arasında yirmi yedi adet İslami Bankanın faaliyeti sergilemektedir. Bunların büyük kısmının Ortadoğu kökenli olduğu, çok az bir kısmının ise Avrupa ve Uzakdoğu Asya’da kurulduğu anlaşılmaktadır. Tabloda belirtilen yıllar içerisinde en fazla 1985 yılında 5 kadar bankanın faaliyete başladığı anlaşılmaktadır.

İslami Finans Gelişim Raporu 2020’e göre 2019 yılında pencere usulünü de içeren 526 İslami banka faaliyet göstermiş, sektör %14 büyüyerek 1,99 Trilyon dolarlık bir varlığa ulaşmıştır. Sektör ticari, toptan ve diğer bankacılık türleri

tarafından desteklenmekle beraber, sektöre en büyük katkıyı ticari bankacılık yapmaktadır. Rapor, 2019 yılında sektörün en hızlı büyüyen ülkeleri arasında Türkiye'yi de göstermiş ve katılım bankalarının varlıklarının 46 milyar Amerikan doları gibi bir büyüklüğe ulaştığını ve bu büyümenin on yıl içinde ikiye katlanacağını öngörmüştür (ICD-REFINITIV 2020:28).

Sektörde kullanılan başlıca ürünler aşağıda özetlenmiştir.

Mudarebe: Mudarebe ticaret amacıyla sermayedar ve üretici arasında yapılan özel bir ortaklık sözleşmesidir. Mudarebede üç taraf bulunur. Rab al-mal (yatırımcı), Girişimci (Amil) ve aracı rolünü üstlenen banka. Önceden belirlenen bir kâr oranı ile taraflar arasında bir sözleşme imzalanır. Banka, mudarebe ortaklığında hem yatırımcı hem de girişimci ile iki yönlü bir ilişki içindedir. Banka, yatırımcı ile mudarebe sözleşmesinin şartlarında anlaştıktan sonra yatırımcıdan fonları alır. Fonların kullanımı bankanın tasarrufundadır ve banka bu fonları çeşitli varlık ve projelere aktarır. Faaliyet sonucuna göre kâr elde edilmişse mudarebe sözleşme şartlarına göre yatırımcı ve banka arasında paylaşılırken, zarar yatırımcının varlık değerlerinden karşılanır. Girişimci ve banka arasındaki ilişkide üzerinde anlaşılan iş planına istinaden finansman sağlanan girişimci işi kurar ve yönetir. Girişimin sonunda kâr olması durumunda önceden anlaşılan sözleşme oranlarına göre paylaşılırken zarar bankanın yatırımdaki varlıklarından karşılanır (Bulut ve Er 2009:24–26).

Müşareke: Müşareke sözleşmeleri banka ve girişimcinin birlikte sermaye koydukları ve yönettikleri iş projelerine benzeyen ortak girişim anlaşmaları gibidir. Elde edilen kâr ya da zarar önceden belirlendiği şekilde paylaşılır. Bağımsız bir tüzel kişilik şeklinde yönetilen ortaklık, anlaşılan bir süre sonunda ya da önceden belirlenmiş bir koşulun yerine getirilmesi sonucunda banka tarafından sona erdirilir.

Murabaha: Murabaha kâr zarar esasına dayanmamakla birlikte İslam'ın izin verdiği işletme sermayesi ya da ticaretin finansmanında kullanılan finansman sözleşmesidir. Banka müşterinin istediği malı satın alır ve önceden anlaşılan fiyattan müşteriye satar. **İcara;** Leasingde olduğu gibi, müşterinin talep ettiği varlık satın alınır. Müşteri belirli bir süre içinde sabit bir kiralama ücreti ile varlığı bankadan kiralar. Kiralama süresi içinde varlığın mülkiyeti bankaya aittir (Chong ve Liu 2009:129).

Teverrük: Bankanın vadeli olarak satın aldığı malı müşterinin nakit ihtiyacını karşılamak amacıyla, başka bir şahsa peşin satmasıdır. Bankalar nakit yönetiminde teverrük sözleşmesini kullanırlar. Banka bir emtiayı genelde uluslararası emtia borsasından satın alır ve satar. Emtia peşin alınıp vadeli satılıyorsa eldeki nakit değerlendirilmek, vadeli alınıp peşin satılıyorsa nakit ihtiyacını karşılamak, istenmektedir. Bu iki işlemde de murabaha yöntemi kullanılır (Aktepe 2013:109; Schoon 2016:102).

İstisna: İstisna “sözleşmesi, üretilmesi talep edilen ve henüz mevcut olmayıp nitelikleri zimmette belirlenmiş eserlerin satışı üzerine kurulan bir akittir.” Yapım gerektiren ürünler bu sözleşmenin konusu olabilir. Taahhütte bulunan, yapılacak ürünün malzemelerini de temin ederek işi bizzat yapabileceği gibi bir başkasına da devredebilir. Bankalar alt İstisna sözleşmeleri ile işleri taşeronlara yaptırabilirler. Bankanın müşterisiyle yaptığı sözleşmede bedel genelde vadeli iken taşeronla yaptığı sözleşmede bedel peşindir. İlk sözleşmede yüklenici konumundayken, taşeronla yaptığı alt eser sözleşmesinde işveren konumundadır. İki sözleşme arasındaki fiyat farkı bankanın kârıdır (AAOIFI 2018:313).

Selem: Selem sözleşmesinde bedel peşin ödenmekte, mal ise vadeli olarak satın alınmaktadır. Satıcının müşterin istediği malla aynı özelliklere sahip başka bir malı temin için, üçüncü bir tarafla yaptığı sözleşmeye ise Alt Selem sözleşmesi denilir. Selem sözleşmesine konu ürün henüz üretilmemiştir. Üretici ileride üreteceği malı bugünden peşin olarak satıp ihtiyaç duyduğu nakde ulaşır ve sözleşmede belirtilen vadede malı teslim edeceğini taahhüt eder. Satılan malın miktarı, teslim tarihi, niteliği önceden sözleşme ile belirlenir. Satıcının belirlenen vadede elinde bu mal yoksa aynı nitelikte bir başka malı tedarik ederek teslim etmesi gerekir (AAOIFI 2018:287; Aktepe 2013:51).

1.3 İslami Finansal Kurumlar

İslami finansal piyasalarda faaliyet gösteren kurumların İslami esaslara göre çalışıp çalışmadığını denetleyen kurumlar mevcuttur. Bu kurumlar çeşitli, eğitimler, seminerler düzenleyip, standartlar yayınlayarak finansal sistemin düzenleyici ve denetleyici unsuru görevini üstlenmişlerdir. Bu kurumlardan en önemlileri aşağıda özetlenmiştir (Akbaş ve Tura 2018:106–107; Iqbal 2007:378):

AAOIFI (İslami Mali Kuruluşlar Muhasebe ve Denetleme Kurumu):

Kâr amacı gütmeyen, küresel İslami finans endüstrisi için ortak şeriat standartları geliştirerek yayınlanmasından sorumlu bir organizasyondur. 1991 yılında

Bahreyn’de kurulmuştur. Toplamda 100 standart yayınlanmıştır. 45’i aşkın ülkede çeşitli kurum ve kuruluş tarafından desteklenen organizasyona BDDK 2016 yılında üye olmuştur.

CIBAFI (İslami Bankacılık ve Finansal Kurumlar Genel Konseyi): 1991 yılında İslam İş birliği Teşkilatı tarafından Bahreyn merkezli kurulmuştur. 130 üyesi bulunan kurum, dünyadaki İslami finansal hizmetler endüstrisini temsil etmektedir. Faizsiz finansal bilgilerin paylaşılması, üyeleri arasında iş birliğinin artırılması ve benzer çıkar ve amaçlara sahip kuruluşlar ile iş birliğine giderek İslami finansal sanayinin gelişmesini amaçlamaktadır.

IIRA (İslam Ülkeleri Uluslararası Derecelendirme Ajansı): Sermaye piyasası araçlarına ve İslami finansal kurumlara bağımsız değerlendirmeler yapmak üzere İslam Kalkınma Bankasının katkılarıyla kurulmuştur. Şirketlerin kurumsal yönetimleri, sigorta şirketlerinin mali gücü ile ülke ve bankaları derecelendirir.

IFSB (İslami Finansal Hizmetler Kurulu): Malezya’da 2003 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Kurul yatırımcılara yönelik uluslararası düzenlemeleri takip etmenin yanında sektörde bulunan düzenleyici kuruluşlar ve katılımcılara yönelik uluslararası standartlar geliştirmektedir. Kurul bunların yanında sektörün düzenleme ve denetimiyle ilgili konularda bilincin artırılması ve ilgili tarafların eğitimi için konferanslar, eğitimler ve toplantılar düzenlemektedir. Nisan 2019 itibarıyla 182 üye, 8 uluslararası kuruluş, BDDK’nın da içinde olduğu 79 benzer nitelikte kurum ve 57 ülkede faaliyet gösteren piyasa oyuncusu bulunmaktadır.

MASB (Malezya Muhasebe Standartları Kurulu): Kurul muhasebe ve raporlama standartlarını yükseltmek ve geliştirmek için kurulmuştur. Kurul standartların uluslararası uygulamalarla uyumlaştırma ve geliştirme faaliyetlerini destekleyerek paydaşların yararlarını gözetmektedir.

1.4 Türkiye’de Faizsiz Bankacılık

DESİYAP (Devlet Sanayi ve İşçi Bankası Anonim Şirketi) kamu tarafından gerçekleştirilen ilk faizsiz finans uygulamasıdır. 1975 yılında faaliyetlerine başlayan DESİYAP İslami bankacılık hizmetleri gerçekleştirmese de özellikle yurtdışında çalışan işçilerin tasarruflarına yönelmiş, toplanan tasarrufların kâr ortaklığı temelinde sanayinin finansmanında kullanılmasını amaçlamıştır. 1978 yılından itibaren faizsizlik prensibinden uzaklaşmıştır (Polat 2009:87; Türkiye Bankalar Birliği 2008:12).

Türkiye’de Liberal politikaların 1980’li yıllara damgasını vurduğu söylenebilir. Finansal hareketlerin serbestleştiği bu dönemde gerçekleşmesi istenen amaçlardan biri de bankaların rekabetçi piyasa koşulları içinde etkin kredi kullandıran ve teşvik eden kurumlara dönüşmesidir (Görenel 2007:250). 24 Ocak 1980 kararları Türkiye’nin liberalleşmesine yönelik bir istikrar programıdır. Programa finansal sistem açısından bakıldığında yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi, devletin ekonomiye müdahale etmemesi ve ekonomik faaliyetlerden çekilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Nitekim yabancı bankaların yurtiçinde şube açmalarına izin verilmiş, faiz oranları serbest bırakılmıştır (Eştürk 2006:67–68). Dönemin bir diğer faizsiz finansman uygulaması Gelir Ortaklığı Senetleridir. Bu senetler devletin büyük kalkınma projelerinin finansmanı için, mülkiyeti kamuya ait kurum ve kuruluşların ilerideki gelirlerine karşılık çıkardıkları senetleridir. Katılımcılar yaptıkları katkı oranında ilgili kurum ya da kuruluşların gelirlerinden pay alırlardı. Sabit bir getirisi bulunmayan senetlerin belirli bir vadesi bulunmaktaydı. Aynı yıllarda uygulamaya konulan bir diğer uygulama ise Özel Finans Kurumlarıdır (Tunç 2016:179).

1.4.1 Özel Finans Kurumları (ÖFK)

16.12.1983 tarihinde 1983/7506 sayılı “Özel Finans Kurumları Kurulması” hakkındaki kararname yayımlanmıştır. Bu kararname ile Özel Finans Kurumlarının yasal zemini hazırlanmıştır. 25 Şubat 1984 tarihinde ise 84/18323 sayılı RG ile kuruluş, organ, faaliyet ve tasfiyelerine ilişkin tabi olacakları hükümlerin yer aldığı tebliğ yayımlanmıştır. Özel Finans Kurumlarının (ÖFK) ortaya çıkmasında bir takım ekonomik, sosyal ve dini gereksinimler etkili olmuştur (Kalaycı 2013:61):

- i. İslam coğrafyasında bulunan İslami bankalara alternatif bir finans kurumu kurularak bunlar tarafından toplanan yabancı sermayeden pay alınmak istenmesi.
- ii. Faiz hassasiyeti sebebiyle tasarruflarını bankalarda değerlendirmeyen kesimlerin, ellerindeki fonları reel sektöre kazandırarak ekonomik büyüme ve gelişmeye katkı sağlamak.
- iii. Faiz hassasiyeti olan kesimleri de finansal sistemin bir parçası haline getirmek.
- iv. İslami bankacılık faaliyeti gösteren ülkeler ile ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirmek.
- v. Kayıt dışı ekonominin azaltılmasına katkı sağlamak.

ÖFK'nın varlık sebebi faizsizlik prensibidir ve bu prensibin özünü oluşturan ilkeler aşağıda sıralanmıştır (Hazıroğlu 2016:123):

- i. Katılımcılardan fon toplarken sabit bir getiri taahhüdünde bulunmamak ve oluşacak kâr/zararın müşteri ile belli bir oranda paylaşılması
- ii. Müşterilere kredilerin nakit olarak kullanılmayıp, mal veya hizmetin peşin satın alınarak, vadeli satılması ya da ortaklık yoluyla finanse edilmesi
- iii. Bütün bankacılık hizmetlerinde faizden kaçınılması

1990'lı yıllar Türk toplumunun sıcak para denilen tabirle karşılaştığı yıllardır. Sıcak para döviz fiyatlarının düşük, Türk lirasına yüksek faiz uygulandığı dönemlerde yurt dışından dövizle borçlanılıp ülke içinde Türk lirasına çevrilen dövizlere denilmektedir. Yatırımcılar tarafından Türk lirası cinsinden faizde değerlendirilen bu paralar vade sonunda elde edilen faizle beraber tekrar dövizde çevrilip borcun ana para ve faiz ödemesi yapılmaktaydı. Bu işlem sonunda elde önemli miktarda kâr kalmaktaydı. Piyasaların uygun olduğu süre boyunca bu imkândan hem yabancı hem de yerli yatırımcılar yararlanmışlardır. Bankaların bu yöntemi kullanması onları açık pozisyon denilen döviz varlıklarının döviz yükümlülüklerinden az olması durumuyla karşı karşıya bırakmıştır. Bu durum borçlanma ile kazanılan kârın yurt dışında elde edilemeyecek kadar yüksek olması sebebiyle cazip görülmüştür. Bankaların açık pozisyonadaki riski, ülke içinde dövizin aşırı değerlenmesi ya da ülkenin devalüasyon yapmasıdır. Böyle bir durumda açık pozisyonda yakalanan yatırımcıların döviz borçlarını Türk lirası mevduatlarla karşılamaları mümkün değildir. Süreç 1994 yılına kadar bu şekilde işlemiştir. Hükümetin gerekli tedbirleri almadan faiz oranlarını düşürmesi döviz kurları üzerinde aşırı bir baskıya yol açmış ve döviz kuru aşırı değerlenmiştir. 5 Nisan 1994 yılına kadar ilki 29 Ocak 1994 de olan üç devalüasyon yapılmıştır. Bu süreç Türk ekonomisi ve bankalara büyük zarar vermiştir. Enflasyon üç haneli rakamlara ulaşmış, işsizlik artmış, faiz oranları yükselmiştir. Bankacılık sektörünün Aktifleri 17 milyar, özkaynakları ise 2,3 milyar dolar azalmıştır. Devlet güvencesinin etkisiyle bankacılık sektörü krizi aşmayı başarmıştır. Süreçte Türkiye Turizm Yatırım ve Dış Ticaret Bankası, Impexbank ve Marmara Banka el konulmuştur. 1994 yılı Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük kamu ve cari açığına ulaşıldığı yıldır. 5 Nisan 1994 tarihine gelindiğinde hükümet tarafından amacı enflasyonu düşürmek, ihracat artışını hızlandırmak, sürdürülebilir bir ekonomik ve sosyal kalkınma sağlamak olan 5 Nisan kararları alınmıştır.

Uygulamalar istenilen başarıyı sağlamamış süreç 2001 krizinin zeminini hazırlamıştır.

1994 yılına kadar ÖFK'lar, mevzuatının zayıflığı, sisteminin tanınmaması ve ekonomik istikrarsızlık gibi sebeplerle istenilen büyümeyi gösterememesine rağmen hacimlerinin küçük olması avantajıyla krizden etkilenmemiştir. Krizin etkilerine rağmen sırasıyla sektöre 1995 yılında İhlas Finans Kurumu, bir yıl sonra da Asya Finans Kurumu giriş yapmıştır (Tunç 2016:180–181; Ülgen ve Mirze 2013:525–526).

Beş Yıllık Kalkınma Planlarından yedincisinde bankaların gözetim ve denetim etkinliğinin arttırılmasına yönelik yeni bir bankalar kanunu öngörmüş ve ÖFK ile ilgili mevzuatın Bankalar Kanunu'na paralel şekilde yeniden düzenlenmesinin sağlanması karar altına alınmıştır. Bu kalkınma planı 1996-2000 yıllarını kapsamaktadır (SBB 1995).

Bankalar Kanunu (4389 sayılı), 18 Haziran 1999 yılında yürürlüğe girmiştir. Kanun ile idari ve mali özerkliğe sahip BDDK kurulmuştur. Süreç içerisinde 5411 sayılı kanun yürürlüğe girinceye kadar 4389 sayılı kanun sekiz kez değişikliğe uğramıştır (Bozdemir 2007:24–25). Merkez Bankası ve Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı 1999 yılına kadar ÖFK'lar ile ilgili tebliğleri çıkartmaya devam etmiş kurumlar bu tebliğler ile faaliyetlerini sürdürmüştür.

1999 yılı ÖFK'ların yürürlükteki 4389 sayılı kanun kapsamına alındığı yıldır. ÖFK'lara Bankalar Kanunu'nda bazı maddelerden muaf tutulmak suretiyle iki yıl içinde intibak etme zorunluluğu getirilmiştir. Bankalar Kanunu'nun 2. ve 7. maddelerine iki yıl içinde intibak gerçekleştiremeyen ÖFK'lara genel tasfiye hükümlerinin uygulanması ve yeni düzenleme yapıncaya kadar, Bankalar Kanunu ile aykırılık teşkil etmeyen hükümlerin uygulanmasına izin verilmiştir (Duvan 2001). 2001 yılı Türkiye ekonomisini derinden sarsan bir bankacılık krizine yol açmıştır. Yaşanan ekonomik kriz geleneksel banka sayısının 50'den 33'e düşmesine neden olmuştur. Bu dönemde İhlas Finans Kurumuna da iflas davası açılmıştır. 2001 yılındaki bu durum finansal sistemin iyileştirilmesi yolunda birtakım adımlar atılmasını kaçınılmaz kılmıştır. 2001 yılında çıkartılan 4672 sayılı Kanun ile ÖFK'ların bankacılık esaslarına paralel bir yapıya kavuşması sağlayacak Özel Finans Kurumları Birliği'nin kurulması ve bu birlik tarafından toplanan fonların güvence altına alınması için bir güvence fonu oluşturması düzenlemeleri yapılmıştır (Dişli, Aysan, Öztürk ve Turhan, 2015:83).

ÖFK'lar finansal krizler ve diğer olumsuzlukların yanında finans sektörünün içinde bankalarla benzer işlemler yapmalarına rağmen hem isimlerinden hem de bu kurumların az tanınırlıkları nedeniyle çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır. Benzer sistem ve prensipler ile çalışan diğer kurumlar İslam Bankacılığı olarak isimlendirilirken Türkiye'de bu kurumlar ÖFK olarak isimlendirilmiştir. İsimlendirmede dönemin siyasi yapısının dinsel terminolojiyi kullanmak istememesinin etkisi büyük olmuştur. Kurucular ise ismi, geleneksel bankalardan farklılıklarını ortaya koyar mahiyette olduğundan tercih etmiştir. ÖFK ismi sistemin farklılıklarını ve temel özelliklerini yansıtmaktan çok uzaktı. Yurt dışı piyasalarda işlem yapılmak istenildiğinde bankacılık sektöründe kullanılan terminolojide böyle bir isimlendirmenin olmaması kurumları her defasında kendilerini ifade etmek zorunda bırakıyordu. İsmi sistemi ifade edememesinin yanında başında bulunan özel kelimesi, diğer finansal kurumlar karşısında haksız rekabet sağlayan ayrıcalıklı bir muamele gördüğü şeklinde algılamalara ve anlaşılmalara da yol açmaktaydı (Tunç 2016:188; Yahşi 2014:13–14).

Kamuoyu tarafından isimlendirmenin ne olması gerektiği konusunda birçok görüş öne sürülmüştür. Öne sürülen isimlerden birisi de Katılım bankacılığıdır ve isim Albaraka Türk Özel Finans Kurumunun üç ayda bir yayınlanan Bereket dergisinin kapağında kendisine yer bulmuştur. Dergide kaleme alınan “*Bankacılıkta Yeni Bir Boyut: Katılım Bankacılığı*” adlı makalede ÖFK ismi yerine hangi ismin kullanılması tartışılmış ve bir öneri sunulmuştur. Dünya da kullanılan İslami bankacılık ve faizsiz bankacılık isimlendirmesine karşı çıkan yazarlar İslami bankacılık ismini beşerî bir üretimin ürünü olan bankacılık modelinin hatalarının İslam'a yüklenebilme olasılığı gerekçesiyle reddetmişlerdir. Faizsiz Bankacılık ismine itiraz sebepleri ise modelin işleyiş prensibinin faizli bankacılık sisteminin bir alternatifi gibi gözükmemesidir. Faizli modelin alternatifi faizsizlik değil kâr ve zarara ortaklık sağlayan kâr payı modelidir ve sistem bu model üzerine kuruludur. Yazarlar, sistemde tasarruf sahiplerinin kâra ve zarara ortak olmak amacıyla kuruma fon aktardıkları böylelikle riske girerek sonucuna katıldıklarını, toplanan fonların kurum tarafından kullandırılması sonucunda da kurum tarafından riske girildiği ve katılımcıyla birlikte sonuca katıldığını söylemişlerdir. Son olarak da mevduat kabulü ve kredi kullandırma dışındaki tüm bankacılık faaliyetlerini yapabilmeleri dolayısıyla banka ismini almaları gerektiğini ortaya koyarak ismin “Katılım Bankacılığı” olmasını önermişlerdir (Özcan ve Hazıroğlu 2000:9–10).

Bankacılık Kanunu (5411 sayılı), 2005/25983 mükerrer sayılı Resmî Gazete 'de 1 Kasım 2005 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmesiyle, ÖFK'nın unvanı katılım bankaları olarak değiştirilmiştir.

1.4.2 Katılım Bankacılığı

1 Kasım 2005 tarihi itibarıyla ÖFK'lar Katılım bankası ismiyle hizmet vermeye başlamıştır. Bankacılık Kanunu (5411 sayılı) dört tür banka saymıştır. Bunlar kredi kuruluşu olarak nitelendirilen Mevduat ve Katılım ile Finans Kuruluşu olarak nitelendirilen Kalkınma ve Yatırım Bankalarıdır. 5411 sayılı Kanun katılım bankalarını *“Bu Kanuna göre özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini”* ifade eder şeklinde tanımlamıştır. Ertem'e (2005) göre katılım bankacılığı, *“inançları gereği faizli işlem yapmayan kesimlerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde örgütlenmiş ve işlemlerinde faiz kullanmayan bankalardır.”* Katım bankaları sadece İslam ülkelerinde değil faizin yer aldığı tüm ekonomilerde uygulanmaktadır. Faiz almak istemeyen fon sahiplerinin fonlarının ekonomiye çekilmesinde önemli bir aracılık görevi üstlenirler. Katılım bankaları amaçlarını gerçekleştirirken finansal piyasaların bir aktörü gibi davranmakta, kambiyo senetleri, akreditif, menkul kıymet işlemleri, konşimento, ciro işlemleri yapmakta, yatırım projeleri için ekonomik fizibilite raporları hazırlamakta ve müşavirlik hizmetleri gerçekleştirmektedir. (Ceylan ve Korkmaz 2017:223). Katılım bankaları nakdi kredi kullandırmamaktadır. Bunun yerine geliştirdiği finansal enstrümanlarla finansal piyasaların derinlik kazanmasını ve doğrudan reel ekonomiye kaynak aktararak da ekonominin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Akkuş 2017:10).

2019 yılında faaliyette bulunan katılım bankalarıyla ilgili bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1.3 incelendiğinde 2020 yılında faaliyette bulunan katılım bankalarının sayısının 6, Yurtiçi personel sayısının 16811, ve sektördeki aktif büyüklüğünün %7, kullandırılan kredilerin %7 olduğunu görmekteyiz (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu 2021).

Tablo 1.3. 2020 Yılı Faaliyette Bulunan Katılım Bankaları

Sıra No	Katılım Bankasının Adı (A.Ş.)	Kuruluş Yılı	Yurt İçi Sayılar		Yurt Dışı Sayılar		On-line Sisteme Dahil Şube Sayısı	ATM Sayısı	AKTİF BÜYÜKLÜK (Milyon TL)	KREDİLER (Milyon TL)
			Personel	Şube	Personel	Şube				
1	Albaraka Türk	1985	16.811	1.250	37	4	1.201	2.293	504.309	248.862
2	Kuveyt Türk	1989								
3	Türkiye Finans	1991								
4	Ziraat	2015								
5	Vakıf	2016								
6	Türkiye Emlak	2019								
SEKTÖR			202.442	11.113	781	75	10.981	49.294	6.730.311	3.914.871
Katılım Bankaları %			8	11	5	5	11	5	7	6

Kaynak: BDDK,2021

Türkiye’de 1983 yılı ile 2020 yılları arasında faaliyette bulunmuş Özel Finans Kurumları / Katılım bankaları ile ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir.

Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.:

83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu kararı uyarınca 5 Kasım 1984 tarihinde kurulan ilk özel finans kurumudur. Kurum Merkez Bankasından faaliyet iznini 21 Ocak 1985 gün 10912 sayılı yazısı ile almıştır. 17 Aralık 1999 tarih 4491 sayılı kanunla değişiklik yapıncaya kadar, 83/7506 sayılı karara dayanılarak çıkartılan tebliğler ile faaliyetlerini sürdürmüştür. Bankalar Kanunu (4389 sayılı) hükümlerine tabi olan kurum, 1 Kasım 2005 tarihine kadar 2001/24529 sayılı RG’de yayımlanan “Özel Finans Kurumlarının Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik” hükümleri gereği faaliyetlerini sürdürmüş, bu tarihten sonra 5411 sayılı Bankacılık Kanunu kapsamına alınmıştır. Olağan üstü Genel kurul kararı ile 21 Aralık 2005 tarihinde kurum unvanını “Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.” olarak değiştirmiştir. 1988 yılından beri halka açık olan bankanın sermaye yapısı 30 Aralık 2018 tarihi itibarıyla şu şekildedir: Borsa İstanbul 25,22%, Albaraka Banking Group 54,06% (Albaraka Türk Katılım Bankası 2018:105).

Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.:

Faaliyet iznini 28 Şubat 1989 tarihinde almış ve faaliyetlerine aynı yılın 31 Mart’ında başlamıştır. Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş olan unvanı olağan genel kurul toplantısında Bankalar Kanunu’na uyum amacıyla Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. olarak değiştirilmiştir. Sermaye yapısı 31 Aralık 2018 tarihi itibarıyla şu şekildedir: Kuwait Finance House %62,24, Vakıflar Genel Müdürlüğü Mazbut Vakıfları 18,72%, The Public Institution for Social Security %9,00, Islamic

Development Bank %9,00, diğer gerçek ve tüzel kişiler %1,04(Kuveyt Türk Katılım Bankası 2018:140).

Asya Katılım Bankası A.Ş.:

Bakanlar Kurulunun 96/8041 sayılı kararıyla kuruluş iznini alan Asya Finans Kurumu Ana Sözleşmesi 25 Eylül 1996 tarihinde yayınlanmıştır. Bankalar Kanunu'na (5411 sayılı) uyum sağlanması amacıyla yapılan olağan üstü genel kurul toplantısında kurumun unvanı değiştirilerek Asya Katılım Bankası A.Ş. yapılmıştır. Halka açıklık oranı 31.12.2014 tarihi itibarıyla %54,05 olan banka Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) BDDK'nın 2015/ 6318 sayılı kararı ile devredilmiştir. Bankanın faaliyet izni 22.07.2016 tarihinde kaldırılmış ve TMSF Bankanın doğrudan iflasını istemiştir. Bankanın iflasına İstanbul 1. Asliye Ticaret Mahkemesinin 2017/41E. Sayılı iflas davası sonucu karar verilmiştir. TMSF tarafından önerilen İcra Hukuk Mahkemesi tarafından atanan iflas idaresi tarafından bankanın tasfiye süreci yürütülmektedir (Bank Asya 2018:101; Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu 2019).

Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.:

Anadolu Finans ve Family Finansın birleşmesiyle kurulmuştur. İki kurucudan birincisi Anadolu Finans 83/7506 sayılı kararnameye istinaden 4 Kasım 1991 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır. 2005 yılında Family Finans ile varılan anlaşma sonrası birleşme kararı alınmıştır. BDDK bu birleşmeye 28 Aralık tarihinde 2005/1764 sayılı kararı ile onay vermiştir. Kurumun unvanı 30 Aralık 2005 tarihinde Türkiye Finans Katılım Bankası olarak tescil edilmiştir. 31 Aralık 2018 tarihi itibarıyla sermaye yapısı şu şekildedir The National Commercial Bank %67,03, Özde Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı %10,57, diğer ortaklar %22,40 (Türkiye Finans Katılım Bankası 2018:90–92).

Vakıf Katılım Bankası A.Ş.:

BDDK 2015/6205 sayılı iznin, 3 Mart 2015 tarihinde 2015/29284 sayılı RG'de yayımlanmasıyla kurulmuştur. Tüzel kişiliği 25 Haziran 2015 tarihinde tescil edilen banka BDDK 2016/6729 sayılı kararının, 17 Şubat 2016 tarihinde 2016/29627 sayılı RG'de yayımlanması ile faaliyet iznini alan banka faaliyetlerine 24 Şubat 2016 tarihinde başlamıştır. 31 Aralık 2018 itibarıyla sermaye yapısı şu şekildedir: T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü %99, Mahmud Han-ı Sani Bin Abdülhamid Han-ı Evvel (II. Mahmut) Vakfı %0,25, Beyazid Han-ı Sani (II. Beyazıt) Vakfı %0,25, Mahmud Han-ı Evvel Bin Mustafa Han (I. Mahmut) Vakfı

%0,25, Murad Paşa Bin Abdusselam (Murat Paşa) Vakfı %0,25 (Vakıf Katılım Bankası 2018:78).

Ziraat Katılım Bankası A.Ş.:

15 Ekim 2014 tarih 2014/29146 sayılı RG ‘de yayımlanan 2014/6046 sayılı BDDK izni ile kurulmuştur. Tüzel kişiliği 16 Şubat 2015 tarihinde tescil edilen banka, BDDK’nın 2015/ 6302 sayılı kararının 14 Mayıs 2015 tarih ve 2015/29355 sayılı RG’de yayımlanmasıyla ile faaliyet izni almıştır. 31 Aralık 2018 itibariyle sermaye yapısı şu şekildedir: Türkiye Varlık Fonu %99,9999996, Ziraat Yatırım Menkul Değerler A.Ş. %0,0000001, Ziraat Hayat ve Emeklilik A.Ş. %0,0000001, Ziraat Sigorta A.Ş. %0,0000001 Ziraat Teknoloji A.Ş. %0,0000001 (Ziraat Katılım Bankası 2018:52).

Emlak Katılım Bankası A.Ş.:

Faaliyet iznini BDDK’nın 2019/8262 sayılı kararı ile almıştır. 21/03/2019 tarihinde merkez şubesinde hizmet vermeye başlamıştır. İlk altı ayda 7,7 milyar liralık fon sağlayan bankanın aktif büyüklüğü 4,6 milyar liraya ulaşmıştır. Bankacılık sektöründeki %5’lik payını %15’lere çıkartılmasında katkı sağlamayı amaçlayan banka, 2019 yılında 8 milyar liralık aktif büyüklüğün yanında, 15 şube ve 500 çalışan hedefine de sahiptir. Emlak katılım bankası Türkiye’nin altıncı Katılım bankası olarak hizmet vermeye devam etmektedir (Demirler 2019).

İhlas Finans Kurumu A.Ş.:

Kurulduğu 1995 yılından itibaren hızlı bir büyüme gösteren kurum aktif büyüklüğünü 901 milyon Türk lirasına yükseltmiştir. Bu yıldan itibaren yaşanan krizler nedeniyle aktif kalitesi bozulan kurum, likidite problemi yaşamaya başlamıştır. Takipteki kredi sayısının artması, fon sahiplerinin kurumdan fonlarını geri çekmek yoğun talebi sonrası kurum yükümlülüklerine yerine getirememeye başlamıştır. O dönemde ÖFK statüsünde olan kurumun mevcut yönetmelikler gereği toplamış olduğu fonlarla ilgili bir güvence fonuna sahip değildi. BDDK kurumun faaliyet yetkisini iptal etmesi sonrası, tasfiye süreci başlamış ve bu süreçte işlemler Türk Ticaret Kanunu’na göre yapılmıştır (Çetin 2017:200).

Halk Katılım Bankası A.Ş.:

BDDK, Bankanın yaptığı kuruluş izni başvurusunu 15.01.2015 tarih 6168 sayılı kararı ile onay vermiştir. Ancak banka faaliyet izni almama kararını BDDK’ya bildirmiş ve bunun üzerine 22.10.2015 tarih 6504 sayılı karar ile bankanın kuruluş izni iptal edilmiştir (Çetin 2017:199).

1.4.3 Katılım Bankaları Tarafından Gerçekleştirilen Faaliyetler

Katılım bankaları da diğer bankalar gibi finansal sistemde aracılık görevi yapmaktadırlar. Vadeli ve vadesiz olarak toplanan fonların vadeli olanları ortaklık esasına uygun olarak toplanmakta ve müşterilere önceden bir kâr ya da anapara garantisi vermeden banka tarafından mudarebe ya da müşareke yöntemine göre işletilmektedir. Katılım bankaları ticari bir kuruluş olmalarından dolayı müşterilerinin ihtiyaç duydukları malları müşteri adına peşin satın alarak müşterilere kiralarlar ya da vadeli satarlar. Bunlarla birlikte çalışma prensiplerine uygun tüm bankacılık hizmetlerini de yaparlar (Bayındır 2007:256–257).

1.4.3.1 Fon Toplama Yöntemleri

Katılım bankaları temelde iki yöntem kullanarak fon toplarlar. Bunlardan birincisi özel cari hesaplar, ikincisi ise katılma hesapları yoluyla fon toplamaktır. Bunların yanında kira sertifikası ihraç ederek, sendikasyon kredisi kullanarak ve emtia murabahası işlemi ile ihtiyaç duydukları fonlara ulaşırlar. Aşağıda bu yöntemler anlatılmıştır.

1.4.3.1.1 Özel Cari Hesaplar ve Katılma Hesapları

Bankacılık Kanunun katılım bankacılığını tanımladığı 3.maddesinde fon toplama yöntemlerinin neler olduğunu “*Bu kanuna göre özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak...*” ifadesiyle açıklanmaktadır. Ayrıca kanun katılım fonunu “*banka nezdinde açtırılan gerçek ve tüzel kişilere ait özel cari hesap ve katılma hesaplarında yer alan para*” şeklinde tanımlamıştır. Kanun özel cari hesapları “*katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesaplar*” şeklinde tanımlamıştır. Katılma hesapları ise “*katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplar*” olarak tanımlanmıştır. Katılım fonları fikhî açıdan mevduattan farklılık arz etse de bankacılık kanunu katılım fonu ve mevduata ilişkin tüm temel ve alt düzenlemeleri ayırmadan birlikte düzenlemiştir. Bu durum hem mevduat hem de katılım fonuna ilişkin ilkelerin aynı olduğunu göstermektedir. Bu ilkeleri 5411 sayılı Kanunun 3. maddesinde mevduatın tanımında görebiliriz. Maddede mevduat: “*Yazılı ya da sözlü olarak veya herhangi bir şekilde halka duyurulmak suretiyle ivazsız veya bir*

ivaz karşılığında, istendiğinde ya da belli bir vadede geri ödenmek üzere kabul edilen para” şeklinde tanımlanmıştır (Dinç 2016:339).

“Mevduat ve Katılım Fonlarının Vadeleri ve Türleri” hakkındaki 2007/1 sayılı tebliğ de katılma hesaplarında uygulanacak vadeler 1,3,6 ay ile 1 yıl ve 1 yıldan uzun olarak sayılmıştır. Bir ayın altında vadeli katılma hesabı sadece yatırım vekâleti sözleşmesine göre açılabilir. Üç ve altı aya kadar olduğu gibi bir yıla kadar vadeli hesapta açılabilir. Bir yılın üzerindeki vadeli katılma hesaplarında kâr payı ödemeleri yıllık, aylık, 3 aylık ve 6 aylık şeklinde olmaktadır. Üç yıl vade ile açılan katılma hesaplarına birikimli katılma hesabı ismi verilmiştir. Bu hesaplara aylık ya da üç ayda bir para yatırılabilir. Beş tür katılım fonu bulunmaktadır bunlar: 1) Gerçek kişiler 2) Resmi Kuruluşlar 3) Ticari Kuruluşlar 4) Bankalar 5) Diğer Kuruluşlardır (Mevduat ve Katılım Fonlarının Vadeleri ve Türleri 2007).

“Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmeliğe” göre: Katılma hesapları iki şekilde açılabilir. Bunlardan birincisi kâr zarar ortaklığı sözleşmesi, ikincisi ise yatırım vekâleti sözleşmesidir.

Yatırım vekâleti sözleşmesine dayalı katılma hesapları: Bireysel müşterilerin açamayacağı bu katılma hesabındaki fonlar banka ve hesap sahibi arasındaki sözleşme çerçevesinde vade boyunca banka tarafından kullanılır. Banka açılan hesabı ayrı bir fon havuzu açarak işletir. Yatırım vekâleti sözleşmesine göre açılan fon havuzları birleştirilebilir, bölünebilir ve havuzlar arasında aktarma yapılabilir. Vade sona erdiğinde havuzlar tasfiye edilebilir. Vadesinde kapatılmayan yatırım vekâleti sözleşmeleri, yeni bir sözleşme yapılmadıkça yenilenmeyerek özel cari hesaba aktarılır. Fonun işletilmesi sonucunda kâr elde edilirse, katılma hesabının sahibi Tahmini kâr denilen oranı talep edebilecektir. Tahmini kâr fonun işletilmeye başlanılmasından önce banka ile anlaşılan ve gerçekleşen kârı geçmemek üzere hak iddia edilebilecek azami orandır ve bu oran serbestçe belirlenebilmektedir. Katılım hesaplarında yatırılan tutar ve tahmini kâr toplamı birim hesap değerini vermektedir. Yatırım vekâleti sözleşmesine göre açılacak hesaplara yatırılacak tutarlar, katılma hesaplarının belirli bir yüzdesi şeklinde olabileceği gibi asgari bir tutar olarak da BDDK tarafından düzenlenir.

Kâr zarar ortaklığı sözleşmesine dayalı katılma hesapların işletilmesinde birim değeri (BD), birim hesap değeri (BHD) ve hesap değeri (HD) kullanılmaktadır. BD: Katılma hesaplarına fon kabul edildiği ilk gün BD 100'dür. Kâr/zarar hesaplamasının yapıldığı günlerde, BHD vadelerine göre ayrılan fon havuzlarındaki toplam fon değerinin, bir önceki günkü HD'ye bölünmesiyle bulunur. Kâr/zarar kaydının olmadığı günlerde ise BD evvelki güne ait BD olarak belirlenir. BHD: Müşterinin hak iddia edebileceği, BD ile HD çarpılması sonucu hesaplanan tutardır. HD: Fon sahibinin katılma oranını gösteren bir katsayıdır. Bu katsayı fona para yatırılması ya da çekilmesine göre tekrar hesaplanmaktadır. Katılım hesaplarının işletilmesi sonucu ortaya çıkan kâr ya da zarar her bir vade gurubu ve para cinsi bazında toplam fon havuzundaki ağırlığı oranında "Günlük Birim Değeri Hesaplama Tablosuna" uygun şekilde hesaplanmaktadır. Banka vade sonunda katılma hesabındaki birim hesap değeri kadar ödeme yükümlülüğündedir. Banka, dağıtılacak kâr paylarını arttırabileceği gibi zarar durumunda, zararı da üstlenebilir (Çakır 2019:25–26; Dinç 2017:10–11; Eken ve Öztürk 2019:50).

Katılım bankaları, belirli bir proje veya yatırım finansmanı ya da bu amaçlarla kurulan bir ortaklığın finansmanda kullanmak için vadesi bir aydan az olmamak üzere müstakil hesaplar şeklinde özel fon havuzları oluşturabilir. Kurulan özel fon havuzları diğer hesaplardan ayrı şekilde ve diğer havuzlara aktarılmadan proje ya da yatırımın tamamlanmasına kadar banka tarafından işletilmektedir. Vadesinde ya da hesap sahibinin onayı sonrasında proje veya yatırımın tamamlanmasının ardından fon tasfiye edilir. On beş günlük BDDK'yı bilgilendirme süresi fon havuzunun kurulması ve tasfiyesini izleyen gün başlar (Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulü 2018).

Gerçek kişilere ait yurt içi şubelerde çek keşidesi dışında ticari işlemlerde kullanılmayan katılım fonlarının 150 bin Türk liralık kısmı Tasarruf Mevduatı ve Sigorta Fonu (TMSF) kapsamında sigortalıdır (Akyol 2018:8).

Aşağıda 2005-2020 yılları arasında katılım bankaları tarafından açılan katılım fonları görülebilir.

Tablo 1.4. Katılım Fonlarının Gelişimi (Milyon TL)

YILLAR	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
KATILIM FONU	8.369	11.152	14.834	19.045	26.711	33.089	39.220	47.921	61.313	65.230	74.176	81.273	104.993	136.613	215.456	321.405
ÖZEL CARİ HESAPLAR	1.962	2.433	2.778	3.397	4.936	6.108	9.960	10.515	15.046	15.984	20.137	23.049	32.047	44.747	72.242	145.347

Kaynak: BDDK,2021

Tablo 1.4 incelendiğinde 2005 yılsonu 8 milyon Türk lirası olan katılım fonları 2020 yılı sonu itibarıyla 321 milyon liraya ulaştığı görülmektedir.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği strateji belgesi bankacılık sektöründeki pazar payını 2025 yılı için %15 öngörmüştür. Bu pazar payına ulaşmak için yapılan projeksiyonda aktiflerin 300 milyar dolar, özkaynakların 30 milyar dolar ve katılım fonlarının 181 milyar dolar olması gerektiği hesaplanmıştır. Tablo 1.5 incelendiğinde hedeflerin çok uzağında olduğu görülmektedir. Hedefleri ulaşılabilmesi için, katılım bankalarının çok yüksek bir performans göstermesi gerektiği görülmektedir. Pazar payının artırılması ile ilgili yapılan çalışmalarda, Pazar payının düşük olmasına sebep olan başlıca faktörler iletişim ve tanıtım noksanlıkları ve altyapı yetersizliğidir (Eken ve Öztürk 2019:50).

Tablo 1.5. TKBB 2025 Pazar Payı Projeksiyonu (Milyar dolar)

YILLAR	GERÇEKLEŞEN							2025 HEDEF	GERÇEKLEŞME ORANI %
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020		
KULLANDIRILAN FONLAR	27,6	24,8	21,5	25,8	21,3	22,3	30,2	206	6,83
TOPLANAN FONLAR	28,1	25,6	23,1	27,7	25,9	36,3	43,6	181	4,15
AKTİF TOPLAMI	44,9	41,4	37,7	42,3	39,2	47,9	59,3	300	5,06
ÖZKAYNAKLAR	4,2	3,7	3,3	3,6	3,2	3,7	3,7	30	8,01

Kaynak: BDDK,2021

ROA (aktif kârlılık) bankaların varlıklarından elde ettikleri getirileri yönetebilme becerisini ifade ederken, ROE (öz sermaye kârlılığı) yatırımcıların net varlıklardan elde ettiği getiriye göstermektedir. Aktif kârlılık oranı arttıkça daha az yatırımla daha çok kâr elde edilmektedir. Özkaynak kârlılığında ise yatırılan her 1TL için ne kadar kâr elde edeceğini göstermektedir. Oran yükseldikçe alınacak kâr payı da yükselecektir. Tablo 1.6'ya bakıldığında 2020 yılında katılım bankalarının ROA 0,98-ROE 15,77 sektörün ise 1,07-11,36 olduğunu ve birbirlerine oldukça

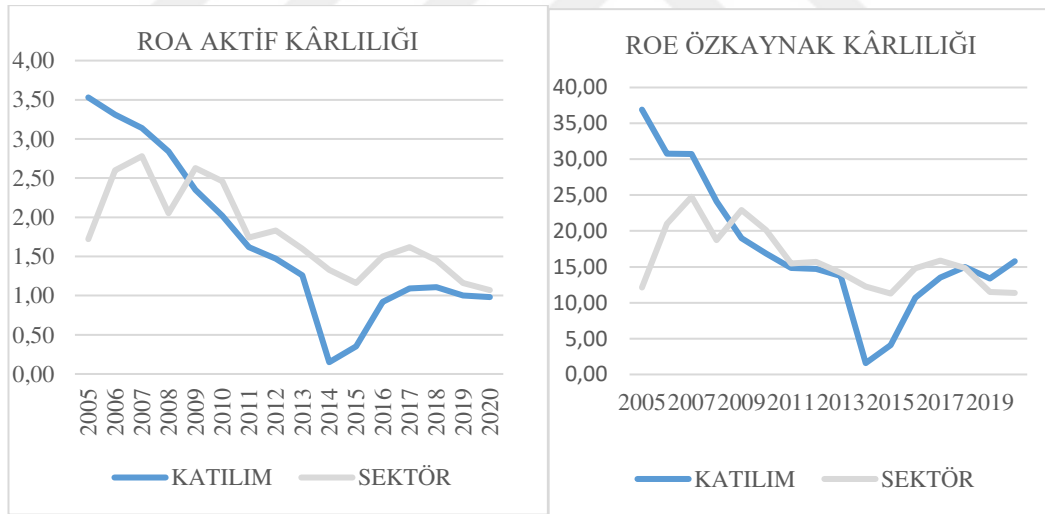
yaklaştıklarını görebiliriz. 2005-2020 yıllarını içeren veriler ile sektör ve katılım bankalarının kârlılık oranlarının grafiksel gösterimi aşağıda Grafik 1.2 de görülebilir. Grafikten görüleceği üzere gerçekleştirmeler aynı yönde olması durumunda ileride katılım bankalarının bu iki kârlılık oranının sektör oranları üzerinde gerçekleşeceği beklenebilir.

Tablo 1.6. 2005-2020 ROA-ROE (%) ve Krediler (Milyon TL)

Yıllar		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Katılım Bankaları	Aktif Kârlılığı (ROA)	3,53	3,31	3,14	2,84	2,35	2,02	1,62	1,47	1,26	0,15	0,35	0,92	1,09	1,11	1,00	0,98
	Özkaynak Kârlılığı (ROE)	36,92	30,76	30,72	24,12	18,99	16,86	14,84	14,69	13,75	1,58	4,08	10,69	13,50	14,96	13,38	15,77
Sektör	Aktif Kârlılığı (ROA)	1,72	2,60	2,78	2,05	2,63	2,46	1,74	1,83	1,60	1,33	1,16	1,50	1,62	1,45	1,16	1,07
	Özkaynak Kârlılığı (ROE)	12,14	21,01	24,77	18,74	22,92	20,12	15,48	15,68	14,19	12,25	11,28	14,80	15,88	14,83	11,48	11,36
Krediler		6.474	9.325	14.072	17.641	23.641	30.823	38.538	47.961	62.029	64.065	72.896	75.896	97.615	112.475	136.201	222.349

Kaynak: BDDK,2021

Grafik 1.2. Bankacılık Sektörü ve Katılım Bankalarının Kârlılık Oranları

Kaynak: BDDK ,2021

1.4.3.1.2 Sendikasyon Kredisi

Sendikasyon kredisi, genelde bir yatırım bankası önderliğinde birden fazla banka ya da benzeri kredi kurumu tarafından kurulan konsorsiyum tarafından kullanılan yüksek tutarlı uluslararası kredilerdir. Yüksek miktardaki fon ihtiyacının kısa sürede karşılanmasını sağlayan sendikasyon kredileri, kullananlar ve geri ödemelerini gerçekleştirenler açısından piyasa itibarlarına pozitif bir etki sağlar (Sarigül 2015:114). Katılım bankaları hem kısa hem de uzun vadeli fon

ihtiyaçlarını teverrük işlemine dayanan emtia murabahası ve sendikasyon kredisi ile karşılamaktadır. Sendikasyon kredisi şu şekilde işler: Sendikasyon kredisini kullandıracak konsorsiyum katılım bankasına kendi adına cinsi ve fiyatı önceden belirlenen bir emtia satın alması için vekâlet verir. Katılım bankası bu emtiayı konsorsiyum adına satın alır, konsorsiyum emtia bedelini öder. Konsorsiyum emtiayı vadeli olarak katılım bankasına satar. Katılım bankası da aynı malı peşin fiyatla satarak istediği fona kavuşur (Yahşi 2014:27).

Tablo 1.7. 2005-2020 Kullanılan Sendikasyon Kredisi (Milyon TL)

YILLAR	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
TUTAR	0	0	639	688	0	763	1.737	2.029	3.815	4.089	2.982	2.299	2.105	2.913	1.512	46

Kaynak: BDDK ,2021

Tablo 1.7 incelendiğinde 2007 yılında ilk defa sendikasyon kredisinin katılım bankaları tarafından kullanıldığı görülmektedir. 2005-2020 yılları arasında toplam 25,616 milyon TL’lik sendikasyon kredisinin kullanıldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

1.4.3.1.3 Emtia Murabahası

Emtia murabahası FFMS 28 de “İşlemin her iki tarafının da tek amacının emtianın yasal mülkiyet hakkının kazanmak olduğu organize emtia piyasalarında gerçekleşen emtia işlemine dayalı Murabaha ürün” olarak tanımlanmaktadır. Katılım bankaları bu ürün ile kısa vadeli nakit transferi yapabilmektedir. Emtia murabahası ulusal ve uluslararası bankalar arasında olabileceği gibi geleneksel bir banka ile de olabilir. Genellikle Londra Metal Borsasında emtia alım satımı yapılarak işlem gerçekleştirilir. Bir tarafta likidite açığı olan A bankası, diğer tarafta likidite fazlası olan B bankası bulunmaktadır. B bankası borsadan peşin bedelle emtiayı vadeli olarak A bankasına satar. B bankası sattığı emtiayı aldığı fiyattan satma amacıyla A bankasından vekâlet alır. B bankası aldığı vekâlet ile borsada ilgili emtiayı peşin olarak satın bedeli A bankasına verir. Sonuçta likidite fazlası olan banka vadeli satışta maliyete eklediği kâr karşılığında likidite eksikliği olan bankayı fonlamış olur. Bankacılık uygulamasında ise genelde likidite ihtiyacı olan banka ters teverrük yaparak likidite ihtiyacını karşılar. Likidite ihtiyacı olan banka, kendisini vekil tayin eden diğer bankadan bedelini aldığı emtiayı, vekili olarak genelde Londra Metal Borsasından satın alır. Diğer banka kendisi adına alınan

emtiayı vadeli olarak likidite ihtiyacı olan bankaya vadeli olarak satar. Banka bu emtiayı borsada broker aracılığıyla satarak ihtiyaç duyduğu paraya ulaşır. Diğer banka vadeli satışta peşin bedelin üzerine koyduğu kâr ile anaparayı da vadesinde likidite ihtiyacı olan bankadan alır (Kazancı 2018:25–27).

Şekil 1.3'te ters teverrük işleminin akış şeması ve açıklaması görülmektedir.

1. Katılım bankası B, katılım bankası A'ya vekâlet vererek emtia bedelini transfer eder.
2. Katılım bankası A emtia bedelini aracı A'ya transfer eder.
3. Aracı A, katılım bankası B'ye emtiayı satar.
4. B bankası, kârını eklediği fiyat üzerinden vadeli olarak emtiayı katılım B bankasına satar.
5. Banka A, aracı B aracılığıyla emtiayı satar.
6. Aracı B, emtia bedelini katılım bankası A'ya transfer eder.
7. Vade sonunda A bankası B bankasına satış bedelini öder

Şekil 1.3. Ters Teverrük Akış Şeması

Kaynak: KAZANCI, 2018,26

Katılım bankaları, öz sermayesini, kısa ve uzun vadeli krediler ile sağladığı fonları ve katılma hesabı havuzlarındaki fonu İslami kurallara uygun ürünlerde değerlendirir. Katılım bankalarının kullandığı bu ürünler içinde en genel usul murabahadır. Banka mudarebe, finansal kiralama, döviz satımı, havale işlemi, fatura tahsilatı vb. işlemler yaparak, kâr, komisyon, hizmet bedeli, kira gibi gelirler elde eder. Elde edilen gelirlerin bir kısmı bankanın üstlendiği sorumluluk sebebiyle kendisine aitken geri kalan kısmı katılma hesabı havuzlarına aktarılır (Aktepe 2013:75).

1.4.3.2 Fon Kullandırma Yöntemleri

Yöntemler iki farklı kısma ayrılarak anlatılmıştır. Birinci kısım RG,2006/26333 sayılı yönetmelikte sayılan fon kullandırma yöntemleri, ikinci kısımda 2020 yılında yürürlüğe giren RG,2019/30666 Sayılı yönetmelikte sayılan fon kullandırma yöntemleri anlatılmıştır

1.4.3.2.1 Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelikte Sayılan Fon Kullandırma Yöntemleri RG,1.11.2006/26333

Mevduat ve katılım bankaları Bankacılık Kanununda kredi kuruluşu olarak tanımlanmıştır. Aynı kanunun 48. maddesinin ilk fıkrasında hangi işlemlerin kredi kapsamına girdiği tek tek sayılarak katılım bankalarının uygulayacağı finansman desteklerinin de Bankacılık Kanunu açısından kredi sayıldığı belirtirmiştir. Bankalar tarafından kullanılacak kredilere ilişkin usul ve esasların düzenlendiği 2006/26333 sayılı RG’de yayımlanan 1.11. 2006 tarihli “Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmeliğin” 19. maddesinde katılım bankaları tarafından kullanılacak finansman sağlama yöntemleri sayılmıştır. Alt kısımlarda bu yönetmelik dahilinde kullanılan yöntemler anlatılmıştır.

1.4.3.2.1.1 Kurumsal Finansal Desteği (Murabaha)

Müslümanlar tarafından kullanılan ortaklık temelli akitlerin değişen sosyoekonomik şartlara uyarlanmasında karşılaşılan güçlükler, İslam hukukuna uygun, piyasalarda kullanılabilecek ve faizli bankalarla rekabet edebilecek bir yöntem gereksinimini ortaya koymuştur. Bu gereksinimi karşılanması için, 1976 yılında Sami Hasan Hammud yaptığı doktora çalışmasında klasik Murabaha uygulamasının dışında üç taraftan oluşan bir model ortaya koymuştur. Bu model bugün faizsiz finansman aracı olarak kullanılan modern Murabahanın temelini oluşturmaktadır (Cebeci 2017:76–77).

Klasik murabaha ve modern murabaha arasındaki en temel fark klasik murabahada satıcı murabaha işlemini kâr elde etmek amacıyla kullanırken, modern murabahada işlem finansman sağlama amacıyla kullanılmaktadır. Bu temel farkın yanında diğer önemli farkları da şu şekilde sıralanabilir (Cebeci 2017:79):

- i. Modern murabahada üç taraf bulunurken, klasik murabahada iki taraf bulunur.
- ii. Modern murabahada mal mevcut değilken, klasik murabahada malın mevcut olması.
- iii. Vaadleşmenin sadece modern murabahada olması.

- iv. Modern murabahada icap sahibi alıcıyken, klasik murabahada genelde satıcının olması.
- v. Klasik murabahada mal, satıcı tarafından ya kendisi için ya da satmak amacıyla alınmıştır ve alım üzerinden belirli bir süre geçmiştir, modern murabahada mal müşterinin talebi ya da belirli bir müşteri satılmak için banka tarafından alınır.
- vi. Klasik murabahada tek akit varken, modern murabahada vaadleşme ve akitleşmeden oluşan iki aşama vardır.

Modern murabahanın Türkiye uygulaması olan kurumsal finansman desteği, katılım bankası ile işletme sermayesi finansmanı ihtiyacı duyan işletme arasında imzalanan sözleşme gereği, ilgili ihtiyaç bedelinin satıcıya ödenerek işletmenin borçlandırıldığı işlemidir. Faizsiz Finans Muhasebe Standardı 28’de murabaha “*Malların, maliyetinin üzerine anlaşılan bir kâr marjı eklenerek satılmasıdır*” şeklinde tanımlanmıştır. Menkul ve gayrimenkul, tüm emtia çeşitleri, yatırım projeleri, hak ve hizmet bedelleri de bu sözleşmenin konusu olabilir. Kurumsal finansman desteği katılım bankalarının nakdi finansman desteği ürün grubu içinde yer almaktadır. Türk lirası cinsinden kullandırılabilirdiği gibi dolar ve avroya endeksli de kullandırılabilir. Taraflar arasında düzenlenen akit çerçevesinde peşin ödeme avantajlarından yararlanılabileceği gibi önceden belirlenen kâr oranlarında geri ödeme planları da yapılabilir. Müşterilere anapara eşit taksit, azalan ya da artan taksit, belirli dönem ödemesiz gibi çeşitli ödeme seçenekleri bankalar tarafından sunulabilmektedir. Yönetmeliğe göre alım satım ilişkili belgenin bir örneğinin banka tarafından saklanması gerekliliği bulunmaktadır.

Genel hatlarıyla murabaha aşağıda belirtildiği gibi işlemektedir.

- i. Müşteri satın almak istediği mala ait bilgilerin yer aldığı bir form ile bankaya başvurur.
- ii. Banka ürün ve talep ile ilgili değerlendirme yapar.
- iii. Değerlendirme olumlu ise taraflar arasında genel kredi sözleşmesi imzalanır.
- iv. Banka ilgili malı satın alarak satıcıya ödeme yapar.
- v. Banka malı müşteriye murabaha yöntemi ile satar.
- vi. Müşteri vadesi içinde anlaşılan şartlarda ödemelerini gerçekleştirir.

İşlemlerin gerçekleştirilmesinde iki farklı yöntem kullanılır. Birinci yöntemde müşteri malın kendisine teslimi konusunda bankaya vekâlet verir, banka sipariş verilen malla ilgili tüm satın alma işlemlerini gerçekleştirir. Bu yöntemde satıcının malı müşteriye teslim etmemiş, fatura ve irsaliyeyi düzenlememiş olması gerekir. İkinci yöntemde ise banka tüm işlemler ile ilgili müşteriye ya da bir başkasını vekil tayin eder. Tüm alım, satım ve teslim işlemleri vekil tarafından gerçekleştirilir. Türkiye’de genelde müşteri, vekil tayin edilmektedir (Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik 2006; Kapıcı 2018:52–53; KGK 2019a).

Murabaha yöntemiyle faizsiz finansman uygulamalarının cumhuriyet öncesi dönemde de uygulandığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti döneminde bu uygulama para vakıfları aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Muamele-i şer’iyye ismi verilen, murabaha yönteminde vakıf, belirli bir kâr sınırlaması ile (%10-%12) elindeki sermayeyi ihtiyaç sahiplerine kredi vermek suretiyle işletmiştir. Para vakıflarıyla ilgili tartışmalar, dönemin ulemaları tarafından klasik görüşler ve kendi fihhi tecrübeleri ile ustalıkla yapılmıştır. Tartışmalar ekseriyetle vakfın kurulması üzerine yoğunlaşmıştır. İmam Birgivi ise vakıf paralarının işletilmesinde kullanılan yöntemlere değinmiş ve vakıfların paralarının yoğun olarak murabaha yöntemiyle işletildiği eleştirisini yapmıştır. Bu yöntemde edilen gelirin işletilmesi sırasında istemeden ya da umursamadan faize bulaşıldığı tespitini ortaya koymuştur (Dumlu 2015:333; Kayahan, Görkaş ve Önk 2016:76).

Alt kısımda yer alan Tablo 1.8 incelendiğinde Katılım bankalarının 2005-2020 yılları arasında kullandıkları kredilerde yöntem olarak ortalama %95’inde murabaha kullanmışlardır. 2020 yılı itibariyle müşareke %1,2 iken finansal kiralama %4,9 olarak görünmektedir. Katılım bankalarının da para vakıfları gibi yoğun şekilde murabaha yöntemiyle kredi kullandığı, ulemanın ittifakla helal kabul ettiği kâr-zarar ortaklığı gibi uygulamaların ise kredi kullandırmada çok düşük bir düzeyde kaldığı görülmektedir.

Tablo 1.8. 2005-2020 Kullanılan Kredi Dağılımı (Milyon TL- %)

YILLAR	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Krediler	6.473,6	9.322,7	14.071,9	17.641,2	23.640,6	30.823,1	38.537,9	47.961,2
Finansal Kiralama Alacakları (Net)	814,6	797,4	810,3	569,1	323,7	239,5	509,1	811,6
Krediler + Finansal Kiralama	7.288,2	10.120,0	14.882,2	18.210,3	23.964,3	31.062,6	39.047,0	48.772,8
Mal Karşılığı Vesaikin Finansmanı	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kâr Zarar Ortaklığı Yatırımı	79,0	23,0	43,0	30,0	66,0	130,0	99,0	106,0
Murabaha	87,7	91,9	94,3	96,7	98,4	98,8	98,4	98,1
Müşareke	1,1	0,2	0,3	0,2	0,3	0,4	0,3	0,2
Finansal Kiralama	11,2	7,9	5,4	3,1	1,4	0,8	1,3	1,7
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
YILLAR	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Krediler	62.029	64.065	72.038	75.896	97.615	112.475	136.202	222.349
Finansal Kiralama Alacakları (Net)	1.875	3.003	3.916	4.122	4.274	4.498	7.396	11.482
Krediler + Finansal Kiralama	63.904	67.068	75.954	80.018	101.889	116.973	143.598	233.831
Mal Karşılığı Vesaikin Finansmanı	9,0	16,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kâr Zarar Ortaklığı Yatırımı	103	231	230	314	817	1.933	2.279	2.829
Murabaha	96,9	95,2	94,5	94,5	95,0	94,5	93,3	93,9
Müşareke	0,2	0,3	0,3	0,4	0,8	1,7	1,6	1,2
Finansal Kiralama	2,9	4,5	5,2	5,2	4,2	3,8	5,2	4,9
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: BDDK,2021**1.4.3.2.1.2 Bireysel Finansman Desteği (Murabaha)**

Mal ve hizmet ihtiyacı olan gerçek kişinin katılım bankasına başvurduğu, aralarında imzalanan sözleşme gereği, ilgili ihtiyaç bedelinin satıcıya ödenerek kişinin borçlandırıldığı işlemidir. Sözleşme konusu araç, ev gibi taşınır taşınmaz mallar olabileceği gibi hac, umre, eğitim gibi hizmet finansmanı da olabilir. Yönetmelik hükmü gereği alım satım ilişkisinin belgenin bir nüshasının saklanması gerekmektedir. Geleneksel bankalardaki bireysel kredilere benzeyen bu işlem, katılım bankalarının nakit kredi kullanırmaması nedeniyle, bedelin satıcıya ödenmesi bakımından farklılık arz eder. Böylelikle işlem reel bir nitelik kazanır. Uygulamada katılım bankaları bireysel müşterilerine malı kendisi adına satın alması için vekâlet vermekte, müşteri bu vekâlet ile malı satın almaktadır. Bankanın, malın müşteri tarafından satın alındığının öğrenmesinin ardından, satıcıya malin bedelini peşin olarak öder ve müşteriye vadeli şekilde satar. Vadeli

bedel ile peşin bedel arasındaki fark bankanın kârıdır. (Aktepe 2013:88; Bulut ve Er 2012:30–31).

1.4.3.2.1.3 Kar-Zarar Ortaklığı (Müşareke)

2006 yılında yürürlüğe giren “Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelikte” müşareke şu şekilde tanımlanmıştır: *“Katılım bankalarınınca gerçek ve tüzel kişilerin tüm faaliyetlerinden veya belirli bir faaliyetinden veya belirli bir parti malın alım satımından doğacak kâr ve zarara katılmak üzere bu kişilere fon kullandırılması işlemidir”*. Yönetmeliğe göre, yönetmelik ekinde sunulan Ek-5 “Kâr-Zarar Ortaklığı Yatırım Sözleşmesi” taraflar arasında düzenlenir. Bu sözleşmede anlaşılan kâr/zarar oranı varsa teminatlar açık şekilde belirtilir. Sözleşmede önceden belirlenmiş kâr garantisi içeren hükümler bulunamaz (Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik 2006). KGK tarafından yayınlanan Faizsiz Muhasebe Standardı 4 de müşareke şöyle tanımlanmaktadır. *“Var olan ya da yeni bir projeye katılım bankası ve müşteri arasında paylaşmak amacıyla oluşturulan ortaklığa, tarafların aynı oranda ya da farklı oranlarda katkı sağladıkları, sermaye sahipliğinin sabit ya da azalan şekilde olabileceği, kârın önceden planlanan, zararın ise sermaye ölçüsünde olduğu ortaklık biçimidir”* (KGK 2019b).

İki tür müşareke bulunmaktadır. Birincisi devamlı müşarekedir. Devamlı müşarekede finansman kuruluşu ile müşteri (gerçek ya da tüzel kişi) ortak bir girişime fon yatırırlar. Aralarındaki sözleşme koşullarına göre girişim faaliyetleri yönetilir. Kâr ortaklar arasında önceden anlaşılan oran üzerinden paylaşılır. Zarar ortaklıktaki paylarla orantılı müşteri ve finans şirketi tarafından karşılanır. Zarar girişimin sermayesinden karşılandığından ortak girişimini değeri düşer. Devamlı müşareke finansman kuruluşunun girişilen ortaklıkta sürekli kalması gibi bir zorunluluk ortaya koymaktadır. Günümüzde finansal araçlar uzun süren yatırımlar yerine kısa vadeli ya da likit yatırımları tercih etmektedir. Azalan müşareke bu imkânı sağlamaktadır. Yöntemde katılım bankasının payları, belirli devrelerde müşteri tarafından satın alınmakta devre sonunda girişimci sermayenin tamamına sahip olmaktadır. Azalan müşarekede, müzakere edilen iş planına uygun şekilde banka ve girişimci, girişime fon yatırırlar. Girişim, başta sağlanan anlaşma koşullarına göre yönetilir. Faaliyet sonucunda kâr ortaya çıkarsa önceden anlaşılan oranlarda paylaşılır. Katılım bankasının girişimdeki hisseleri, başta yapılan anlaşma şartları çerçevesinde tek ya da birkaç safhada düzenli taksitler şeklinde ödenmesi

karşılığında tedricen azaltılır. Sermayedeki payın düşmesi katılım bankasının elde edeceği kâr oranlarını da düşürür. Zarar olması durumunda, zarar ortakların girişimdeki payları oranında paylaştırılır (Alkış 2018:128–129; Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik 2006; Bulut ve Er 2009:153–154).

1.4.3.2.1.4 Finansal Kiralama

“Taşınır ve taşınmaz malların 10/6/1985 tarihli ve 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanununun ilgili hükümleri çerçevesinde, katılım bankası ile kalkınma ve yatırım bankası tarafından temin edilerek kiraya verilmesidir.” Katılım bankası ile yapılan anlaşma gereği malın mülkiyeti, kiralama süresi sonunda kiralayana geçinceye kadar, kullanım hakkı kiracıda kalır ve bu süre içinde kira bedelleri kiracı tarafından bankaya ödenir. Bu yöntemi kullanan işletme ve kurumlar yatırım mallarını kiralayarak, işletme sermayesinin diğer ihtiyaç alanlarında kullanılmasını sağlarlar. Böylelikle verim ve kâr üzerinde önemli bir katkı sağlar (Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik 2006).

1.4.3.2.1.5 Mal Karşılığı Vesaikin Finansmanı

Bu finansman çeşidinde katılım bankası mal karşılığı vesaik mukabili finansman ihtiyacının karşılanması için fon talep eden ile bir sözleşme yapar. Banka yapılan sözleşmeye istinaden dış ticaret rejiminin izin verdiği çerçevede mal karşılığı vesaiki peşin satın alır yüksek bir fiyattan vadeli olarak fon kullanana satar (Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik 2006).

1.4.3.2.1.6 Ortak Yatırımlar

Ortak yatırımlar, Bankacılık Kanunu’nun ortaklık paylarına ilişkin sınırlamalara dikkat edilerek, katılım bankasının, sermaye piyasası mevzuatında tanımlanan girişim şirketleri tarafından oluşturulan fonlara katılımı ya da bu şirketlere ortak olmasıdır. Girişim şirketi ile yapılacak ortaklık sözleşmesi yedi yılı doldurduktan sonra katılım bankası ortaklık paylarını halka arz yoluyla elden çıkarmak zorundadır. Tarafların hak ve yükümlülüklerinin yer alacağı ortaklık sözleşmesinde halka arz süreçleriyle ilgili tüm hükümlerde yer almalıdır (Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik 2006).

1.4.3.2.2 Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikte Sayılan Fon Kullandırma Yöntemleri RG,25.01.2019/30666

1.11.2006 tarih 26333 sayılı RG’de yayımlanan Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin yönetmelik 25 Ocak 2019 tarih 30666 sayılı RG ‘de yer alan “Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair

Yönetmelik” ile değişikliğe uğramıştır. Yönetmeliğin dokuzuncu maddesindeki Katılım bankalarının fon kullandırma yöntemlerinde değişiklikleri içeren maddeler 01.01.2020 tarihinde yürürlüğü girecektir. Satım yöntemine dayalı işlemlerde satıcılara yapılacak ödemelerin banka aracılığıyla yapılması ve bankanın, alım satıma ilişkin belgenin bir suretini saklaması zorunlu hale gelmiştir. Yönetmelik katılım bankalarının nakit olarak fon kullandıramayacaklarını hüküm altına almıştır. Yönetmelik fon kullandırma yöntemlerine ilişkin standartların hazırlanması ve imzalanacak sözleşmelerin tek tip olması için Katılım Bankaları Birliği’ne görev yüklemiştir. Katılım Bankaları Birliği, BDDK’nın uygun görüşünü alarak bu işlemleri yapabilecektir. Son olarak yönetmelik faizsiz yöntem ile sağladıkları kaynaklarla sınırlı olmak kaydıyla kalkınma ve yatırım bankalarına katılım bankalarınca kullanılmasına izin verilen yöntemlere dayalı olarak finansman sağlama imkânı vermiştir (Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik 2019).

Tablo 1.9. Fon Kullandırma Yöntemleri

SATIM	Murabaha	Adi					
	Tevliye	Finansal	Mudarebe			Karz-ı Hasen	
	Müsaveme	FAALİYET	Müşareke			Kefalet	
	Selem	Ürün	Girişim Sermayesi			Garanti	
	İsticrar	İşgücü	Mülkiyet			Vaat	
	Tevrük		Zirai			Cuâle	
	İstisna						

Kaynak: RG,2019, Sayı 30666

Tablo 1.9’da ilgili yönetmelikte sayılan fon kullandırma yöntemleri yer almaktadır. Alt kısımda Tablo 1.9 ‘da sayılan yöntemler anlatılmıştır.

1.4.3.2.2.1 Satım Yöntemleri

Satım yöntemi, bankanın finansmanını üstlendiği, müşteri tarafından istenilen hak, hizmet ile her türlü maddi ve maddi olmayan malların bedelinin satıcıya ödenerek satın alınmasıdır. *Kâr beyanı ile satım (murabaha)*, satıcının aldığı malı, üzerine bir miktar kâr ilave ederek satmasıdır. *Kârsız satım (tebliye)*, satıcının malı aldığı fiyata yani kârsız satmasına denilir. *Pazarlık usulüyle satım (müsaveme)*, satış bedelinin tek bir seferde ya da vadeli ödemeye gerçekleştirildiği, malın kâr oranı ya da maliyeti açıklanmadan pazarlık usulüyle satılmasına denir

(Erturhan 2010:235). Bunlarla birlikte yönetmelikte sayılan diğer satış yöntemleri ise şunlardır:

Peşin ödemeli satım (selem), sözleşmesine konu olan mallar, cinsi, kalitesi, miktarı vb. özellikleri tarafların kolaylıkla belirleyebilecekleri misli mallardır. Malı alan taraf parayı peşin vermekte, malın ise anlaşılan bir vadede teslim almaktadır. Katılım bankalarındaki uygulamada, banka malı satmak amacıyla peşin olarak genelde tarım sektöründe finansman ihtiyacı duyan üreticiyi fonlar. Hasat zamanında banka malları kendi satabileceği gibi malı teslim almadan ikinci bir selem akdi ile (alt selem olarak adlandırılır) başka bir alıcıya satar. Teslim almadan önce satışta dikkat edilecek husus, alt selem yoluyla satılacak malın, selem yoluyla alınan malla aynı vasıflara sahip olmasıdır (Katılım Finans 2018). *Açık hesaplı satım (isticrar)*, alıcının, satıcıya belirli aralıklarla ve belirli bir malı satın alacağını vaat ettiği sözleşmedir. Banka genellikle, elektrik, su, doğalgaz gibi faturaların finansmanında bu yöntemi kullanmaktadır. Alıcı bankaya sürekli temin edilmesini istediği malla ilgili bilgi verir ve tedarikçiyle bu bilgilendirme kapsamında yapılan anlaşmaya göre, malın fiyatının piyasa tarafından belirlenmesi şartıyla sürekli alım yapar. Banka bu alımları finanse eder (Acar 2014). *Kâr beyanı ile emtia satımı (teverrük)*, ticarete konu bir malın ya da değerinin, vadeli alınıp başka bir kişiye peşin satılmasıdır. Bireysel, ters ve organize teverrük olarak üçe ayrılabilir. *Bireysel teverrük* müşterinin nakit ihtiyacının karşılanması amacıyla yapılmaktadır. *Ters teverrükte* ise mevduat sahibinin parasının risksiz ve belirli bir gelir karşılığında bir finansal kuruluşa yatırılmasıdır. *Organize teverrükte* bankanın nakit ihtiyacı duyan kişiden aldığı vekâlet ile kıymetli maden alım satımı yaptığı sözleşmelerdir. Müşteri adına vadeli olarak alınan kıymetli maden, aynı piyasada farklı bir alıcıya peşin bedelle satılır. Müşteri hesabında vadeli bedelle borçlandırılıp, peşin bedel müşteriye verilerek finansmanı sağlanır (Arpağ ve Uçar 2018). *Eser sözleşmesi (istisna)*, imal veya inşa edilmeye dayalı bir malın belirli bir vade sonunda teslim edilmesi üzerine anlaşılan sözleşmedir. Sözleşmede avans ödemesi şartı olmadığı gibi kademeli bir ödemede yapılabilir. Sözleşmeye, altyapı projeleri, inşaat projeleri ya da imal edilebilecek eşyalar konu olabilir. Banka sözleşme şartlarına göre imalatın tamamlanma oranına göre yükleniciye ödeme yapmaktadır (Acar 2012).

1.4.3.2.2.2 Ortaklık Yöntemleri

Adı geçen yönetmelikte ortaklık yöntemleri “*Gerçek veya tüzel kişilerin tüm faaliyetlerinden, belirli bir faaliyetinden veya belirli bir malın mülkiyetinin edinilmesinden doğacak kâr ve zarara katılmak üzere finansman sağlama amacıyla müşterilerle ortaklık kurulması işlemidir*” şeklinde tanımlanmıştır. Mülkiyet ortaklığı dışındaki tüm ortaklık yöntemlerinde müşteri ile banka arasında müşterinin tüm ya da belirli bir faaliyetinden doğacak kâr ya da zarara ortak olmak amacıyla Bankacılık Kanunu’nun krediler ile ilgili hükümlerinin yer aldığı 48. maddesi kapsamında finansman sağlamak amacıyla finansman ortaklığı kurulur. Kurulan ortaklık 48. madde hükümleriyle aykırılık içermediği ölçüde ortaklıkları düzenleyen ilgili mevzuat hükümlerine tabidir. Bu ortaklık süreli ortaklık sözleşmesi ya da sermaye şirketi (6102 sayılı Ticaret Kanunu’nda sayılan) şeklinde kurulmalıdır. Sözleşmede tarafların hak ve yükümlülükleri ile kâr ve zarara katılma oranları bulunmalıdır. Kurulan finansman ortaklığı en fazla yedi yıl sürmeli yedinci yıl iştirak payları elden çıkartılmalıdır. Bankanın BDDK’ya süre uzatımıyla ilgili kanıtlayıcı belgeler sunması durumunda BDDK süreyi uzatabilir. Yönetmelikte sayılan ortaklık yöntemleri şunlardır:

Emek Sermaye Ortaklığı (Mudarebe), tarafların emek ve sermayelerini bir araya getirdiği ortaklık türüdür. Katılım bankaları ile yatırımcıların temel ilişkisi mudarebeye dayanır. Fon kullandırmada mudarebe ortaklığında banka sermayedar (rabbülmal), müşteri emek tarafını temsil eder. Katılım bankacılığının temel yöntemi olmasına rağmen, kredi kullandırmada %2’ler civarındadır (Bakkal 2016:10). *Kâr-zarar ortaklığı (Müşareke)*, belirli bir yatırımın finansmanında banka ile en az iki tarafın olduğu genellikle adi ortaklık şeklinde kurulan, yatırım sonucu oluşan kâr ya da zararın yatırıma katılma oranlarında paylaşıldığı bir faaliyettir. Proje temelli finansmandan ziyade bireysel konut finansmanında yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Katılım bankaları tarafından azalan müşareke kullanılmaktadır (Er ve Güneysu 2016). *Yatırım Ortaklığı (Girişim Sermayesi)*, fon ihtiyacı olan, gelişme potansiyeli yüksek yenilikçi fikir ve teknoloji ile hayatta kalabilecek küçük ve orta ölçekli işletmelerin kurulması ve yeniden yapılandırılması sağlayan, bağımsız fon yöneticilerinin ortaklık modeliyle yatırım yapıp kâr elde etmeyi hedefledikleri bir yatırım aracıdır. Girişim sermayesi sadece büyüme ve kâr potansiyeli olan şirketlere değil, bunu amaçlayan girişimlere de yatırım yapmaktadır (Demir ve Yumuşak 2018:142–143). Geleneksel bankacılığın

KOBİ'lerin finansmanında yetersiz kalması, orta ve uzun dönemli yatırım ihtiyacı olan bu işletmelerin finansmana ulaşmalarını güçleştirmektedir. Fonların büyük ve köklü işletmeler tarafından kullandırılması ise MacMillan boşluğu diye adlandırılan KOBİ'lerin finansmanında boşluğa sebep olmaktadır. KOBİ'lerin finansman ihtiyacı sebebiyle uzun vadede ekonomik büyüme ve verimliliği etkileyebilecek yeniliklerin düşük düzeyde kalması, 1940'lı yıllarda yeni bir finansman biçimi olan girişim sermayesini ABD'de ortaya çıkarmıştır. Yüksek risk ve getiri sağlayan bu finansman modeli hem kaynakların verimli kullanılmasını hem de bu firmalara yatırım yapan fonların getirilerini arttırmaktadır (Aytaç 2015:64–65). Katılım bankaları girişim sermayesi ile ilgili işlemlerini girişim sermayesi şirketi kurarak gerçekleştirebilirler. Fon yönetimiyle ilgili aracılık ve yönetim ücreti ya da fonun performansına göre bir komisyon alabilir. Banka özkaynakları ve bankanın katılma hesaplarında fonlardan bir kısmı ile girişim sermayesi fonlarına yatırım yapabilir. Böylelikle katılım bankacılığı özünde yer alan ortaklık sistemine de katkı sağlar (Dede 2017:195–196). 04 Mayıs 2018 tarihinde bankacılık sektörünün ilk girişim sermayesi yatırım fonu kurulmuştur. Fon “Teknogirişim Girişim Sermayesi Yatırım Fonu” ismiyle Borsa İstanbul'da faaliyetine başlamıştır. Kuveyt Türk ve Vakıf Katılımın yatırımlarıyla hayata geçirilen fonun büyüklüğü 10 milyon TL'dir. Fon yatırımlarını, teknolojik çözümlere odaklanmış hizmet ve ticaret alanındaki girişim şirketlerine yapmayı planlamaktadır (KT Portföy 2019). *Mülkiyet ortaklığı*, bankanın taşınır ya da taşınmaz bir varlığa yatırım amaçlı ortak olmasıdır. *Zirai ortaklıklar*, Zirai ortaklıkta elde edilecek ürünün paylaşılmasını amaçlayan ürün sahibi ile onu işleyecek arasındaki ortaklık türüdür. İslam hukuku üç tip zirai ortaklık sayar. Bunlardan birincisi müzâraa ortaklığıdır. Bir taraf tarlasını diğer taraf ise emeğine ortaya koyarak ekip biçme işini üstlenir. Elde edilen gelir aralarında bölüşülür. Tarla sahibinin hissesinin önceden belirlenmiş olması esastır. İkincisi müsâkat ortaklığıdır. Bu ortaklık türünde bir tarafta bahçe sahibi diğer tarafta bu bahçeyi bakımını üstlenen taraf bulunmaktadır. Meyveli ya da meyvesiz tüm ağaçlar ile sebzeler bahçe tabirinin içinde yer almaktadır. Elde edilen ürünler taraflar arasında bölüşülür. Üçüncü tip ortaklık ise muğâresedir. Boş araziye ağaç dikilerek elde edilecek ürünlerin paylaşılması için yapılan bir ortaklık türüdür. Elde edilen ürünün belli bir miktarı tarla sahibine verilir (Habergetiren 2005:94–95).

1.4.3.2.2.3 Kiralama Yöntemleri

Finansman sağlamak amacıyla bir varlığın (tüketilmeden kullanılabilen) menfaatinin belirli bir süreliğine müşteriye bırakılması işlemidir. Finansal kiralama da kullanılan yöntemler aşağıda özetlenmiştir: *Adi kiralama*, sözleşmeye konu olan şeyin geçici bir süreliğine karşı tarafa kullanma ve yararlandırma hakkı doğuran bir sözleşmedir. Kiralayan kiralananı karşı tarafa verme, kiralayan ise kira süresi bitiminde kiralananı geri verme yükümlülüğüne girer. Kiralayan kullanım karşılığında kiracıya anlaşıkları bedeli öder (Suiçmez 2017:1600). *Finansal Kiralama*, kiralama da en yaygın olarak kullanılan yöntemdir. Bankanın finansör rolü üstlendiği bu kiralama yönteminde, kiracı malı, satıcı firmayı belirlemekte ve bankaya başvurmaktadır. Banka ilgili malı mülkiyeti kendinde kalmak şartıyla satın almakta, malın kullanımı, bakım onarım ve montaj gibi gider ve sorumluluklarını kiracıya devretmektedir. Belirlenen süre içinde kira ödemeleri gerçekleşmekte, vade bitiminde sembolik bir ücret karşılığında mal kiracıya devredilmektedir. Banka kiracıya orta vadeli finansman hizmeti sağlar. *Faaliyet kiralaması*, malın faydalı ömründen daha kısa bir süre için kiralandığı, bu süre içinde malın yinelenmesi ya da değiştirilmesinin mümkün olduğu kiralama yöntemidir. Kira süresi bitiminde banka kiraladığı malı alıp bir başkasına kiraya verebilir. Kira süresi içinde kiralanan malın bakım onarım işleri banka tarafından yapılmaktadır. Banka kiracının katlanacağı orta vadeli finansman yükünü üstlenir (İlyas 1994:2–3). *Ürün Kiralaması*, yararlanmaya elverişli bir eşya ya da hakkın kullanımının gelir elde etmek ve karşılığında bir kira bedeli almak için bir başkasına bırakılmasıdır (Sağlam 2013:134). Bankaların Ar-Ge birimleri tarafından geliştirilen ürünler bu sözleşme kapsamında kiralanabilir. *İşgücü kiralaması*, bankanın bir işi üstlenen firmanın çalıştıracağı personel ödemelerini önceden anlaşılan ödeme planına göre geri ödenmesi şartıyla firma adına üstlenmesi ya da bankanın kendi işlerinin gördürülmesi amacıyla kendi personeli olmayan çalışanın yaptığı hizmet karşılığı ödeme yapması ve daha sonra bu ödemeleri anlaşılan ödeme planı dahilinde işçinin firmasından tahsil etmesi. Uygulama ile ilgili şöyle bir örnek oluşturabiliriz. Bir inşaat firmasının üstlendiği proje için ihtiyaç duyduğu insan gücüne ait ödemeleri, banka ile yaptığı anlaşma çerçevesinde kendisi yerine banka tarafından ödenmesi. Daha sonra anlaşılan ödeme planına göre firmanın üstlendiği proje bitiminin ardından anlaşılan sürelerde bankaya geri ödemesi.

1.4.3.2.2.4 Vekâlet Yöntemleri

Banka ve müşteri arasında imzalanan vekâlet sözleşmesi kapsamında gelir getirici bir faaliyetin finansmanının sağlanması amacıyla müşterinin banka tarafından vekil olarak yetkilendirilmesidir. Sözleşme ile kârın tamamı ya da belli bir kısmı, zararın ise tamamı bankaya aittir. Kullanılan yöntemler: *Adi Vekâlet*, banka ve müşterinin şifahen ya da yazılı olarak vekâlet vermesidir. Bankanın bir araç ya da ev alımında müşteriyle anlaşma safhalarının tümünde bu vekâlet kullanılmaktadır. *Yatırım Vekâleti*, tasarruf sahibinin elindeki fonların işletmesi için katılım bankasını yetkilendirir. Sermayenin işletilmesi sonucu oluşacak kâr ya da zarar tasarruf sahibine aittir. Ortaya çıkacak zarar bankanın kusur ya da kastından kaynaklanmış ise banka zararın tazminine mükelleftir. Beklentinin üzerinde gerçekleşen bir kâr durumunda taraflar arasında bir anlaşma var ise aşan kısım bankaya bırakılabilir (Ziraat Katılım Bankası 2021).

1.4.3.2.2.5 Diğer Yöntemler

Karşılıksız Ödünç (Karz-ı Hasen); para ve misli malların menfaat beklemeden ihtiyaç duyan kişiye verilmesi ve aynıyla geri alınması olarak tanımlanmaktadır (Aktepe 2013:19). Katılım bankalarında iki yöntemle uygulanabilir. Finansman desteği ve sosyal sorumluluk faaliyeti olarak. Finansman desteği olarak uygulamada katılım bankası müşterileri ile yapılacak sözleşmede, herhangi bir gelir elde etmeden finansman sağlar. İkinci yöntemde banka girişimcilerin desteklenmesi, ihtiyacı olanlara yardım amacıyla karz-ı hasen yöntemini kullanabilir. Fonlar iki şekilde temin edilebilir. Birincisi bağışlar ikincisi ise fon toplanması yoluyla olabilir. Bağışlar gönüllüler ve bankanın sosyal sorumluluk projeleri için ayırdığı kaynaklardan oluşabilir. Fonlar ise iki şekilde oluşturulabilir. Sadece belirlenen şartlar için bir fon hesabı oluşturularak fonlar toplanır ve yönetilir herhangi bir getiri verilmez. Bu fonlar ilgili yerlerde kullanılır, ya da karz-ı hasen yöntemini desteklemek isteyen kurumsal yatırımcıların oluşturduğu bir yatırım fonu kurularak fonun işletilmesi. Elde edilen gelirler karz-ı hasen uygulamalarında kullanılır, yatırımcılara sadece anapara ödemesi yapılır (Çelebi 2018:51). *Kefalet*, borçlunun alacaklıya olan borcunu ödememesi sonucu, kefilin kişisel olarak alacaklıya karşı borcu üstlendiği sözleşmedir (Yavuz 2015:19). Banka gayri nakdi kredilerde kefil olarak gelir elde edebilir. Örneğin; belirli bir komisyon karşılığında poliçe veya senetlerde aval vererek ya da teminat mektuplarında borcu ödeme garantisi vererek, kefil olur ve karşılığında komisyon

alır. *Garanti*, ticaretin finansmanında kullanılan ve kefalet kavramı içinde bir bankanın sunmuş olduğu yükümlülük şeklinde vücut bulan yöntemdir. Bankanın müşterisi ile yaptığı garantisi hükümlerince, müşterinin temerrüde düşmesi durumunda müşteri adına ödemeye kefil olduğu yazılı ve dönülemez bir taahhüttür (Public Islamic Bank 2019). *Vaat*, söz vermek anlamında kullanılmaktadır. Hukuki bir terim olarak birine ileride bir şey yapacağını bildirilmesi demektir (Bayındır 2005:109). Vaadin hukuken bağlayıcı olup olmadığı modern akitlerin en tartışmalı konularından biridir. İslami enstrümanların birçoğu vaat üzerine kurulmaktadır. Karşı tarafa sorumluluk yükleyen ve onu zarara sokabilecek bir sonuçla yüz yüze kalmasına sebep olacak vaatlerin bağlayıcı olması ticari ilişkilerin sağlamlığı açısından gereklidir. İslami bankacılık ürünlerinde tarafların sözleşmenin tamamlanmasının taahhüdünü göstermesi açısından yaygın şekilde kullanılmaktadır Katılım bankacılığında yoğun olarak kullanılan murabaha sözleşmelerinde vaat üzerine banka müşterinin istediği malı satın almaktadır. Müşterinin bu malı satın almaktan vazgeçmesi durumunda şüphesiz bankanın uğradığı zararı tazmin etmesi gerekir. Vaadin uygulanmasında belirli kuralları içermesi gerekir. Bunlar, verilen vaadin sözleşmenin ayrılmaz bir parçası olmaması, taraflardan birinin cayma hakkının olması durumu dışında iki tarafı da bağlayıcı sözler içermemesi, verilen tek taraflı sözün elde olmayan bir malın satılması gibi yasak bir sözleşmeye alternatif olarak kullanılmamasıdır (Yelek 2016:179–180; Zaini ve Isa 2011:43). *Ödül vaadi (cuâle)*, istisna sözleşmelerine benzeyen cuâle sözleşmelerinde istisnadan farklı olarak emtia değil bir hizmet sunulmakta, hizmeti yerine getirenin uzman olma şartı da bulunmamaktadır. Cuâle önceden belirlenen bir hizmet karşılığında satıcının belirli bir fiyat ödediği sözleşme türüdür (Sakarya ve Akkuş 2018:291–292). Cuâle sözleşmesinde iki taraf bulunur işi yapan ve yaptıran. Bankacılık uygulamasında iki farklı durum vardır. Birinci uygulamada banka müşteri pozisyonundadır ve belirli bir hizmetin gerçekleştirilmesini istemektedir. Bankaların tahsil edemediği borçların tazmini için uzman kişilerden hizmet almasının örnek verebiliriz. İkinci uygulamada ise müşteri bankadan bir hizmetin gerçekleştirmesini ister. Banka bu hizmeti ya kendisi bizzat gerçekleştirir ya da paralel cuâle sözleşmesi ile uzman bir başkasına bu hizmeti gördürterek hizmeti yerine getirebilirler (Ayub 2007:353–354).

1.4.3.2.6 Kurulca Belirlenecek Diğer Yöntemler

BDDK tarafından tebliğ de sayılmayan ve katılım bankacılığı prensiplerine uygun fon sağlama yöntemleridir.

1.4.3.3 Gayri Nakdi Krediler

Gayri nakdi krediler, nakit krediler dışındaki ticarete kullanılan diğer kredilerden oluşmaktadır. İşlem bankanın genelde müşteriye kefil olması ile gerçekleşir. En yaygın kullanımı yurt içinde, teminat mektupları, yurt dışında ise akreditiflerdir. Belirli bir komisyon karşılığında banka müşterini ihtiyaç duyduğu gayri nakdi krediyi kullanırmaktadır. Müşterilerin kredibilitesine göre gayri nakdi limit tesisi yapılarak müşteriye kefil olunmaktadır. Gayri nakdi kredilerin başlıcaları şunlardır: Teminat mektupları, kabul kredileri, akreditifler, çek karneleri, kredi kartları, doğrudan borçlanma limitleri (Tunç 2016:227).

1.4.3.4 Katılım Bankaları Tarafından Kullanılan Diğer Bankacılık Hizmetleri

Bankacılık Kanunu (5411) 4. maddesinde bankalar tarafından gerçekleştirilebilecek faaliyetler sayılmıştır. Bu maddeye göre katılım bankaları mevduat toplamak dışında, ticari bankaların gerçekleştirdiği tüm faaliyetleri yapabilirler. Fon toplama ve kullandırma faaliyetleri dışında katılım bankalarının verdiği başlıca hizmetler şunlardır: A.T.M, telefon bankacılığı, P.O.S., EFT, internet bankacılığı, kiralık kasa, İMKB işlemleri, altın borsası işlemlerine aracılık, ithalat işlemleri, ithalat ve ihracat ödemeleri, kambiyo işlemleri, sigorta işlemleri, bireysel emeklilik, altın yatırım fonu, altın depo işlemleri, kart işlemleri (Tunç 2016:233).

1.5 Kira Sertifikaları

Faizsiz Finansal araçlardan biri de kira sertifikalarıdır. İhraç edilen kira sertifikasından alan yatırımcılar, ellerindeki kira sertifikalarının temsil ettiği yatırım ya da projeye ortak olurlar. Özel ya da kamu sektörü tarafından ihraç edilebilen kira sertifikaları, katılım bankalarının fon toplama araçlarından biridir (Eliyatkın 2018:144) Kira sertifikaları, mevzuatımıza 01.04.2010 yılında 27539 sayılı RG’de yayımlanan Seri III, No:43 sayılı “Kira Sertifikalarına ve Varlık Kiralama Şirketlerine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ” ile girmiştir. Özel hukuk tüzel kişiliğine sahip Varlık Kiralama Şirketi 2012/13863 sayılı Başbakan Yardımcılığı onayı ile “Ankara Hazine Müsteşarlığı Varlık Kiralama Anonim Şirketi” adıyla kurulmuştur. Şirket devraldığı taşınır ve taşınmazları gelir elde etmek amacıyla Hazine Müsteşarlığına kiralanmak, bu kira gelirlerine dayalı yurt

içinde ve dışında ihraç gerçekleştirmek, kira süresi sonunda tüm borç ve yükümlülükleri yerine getirdikten sonra kiraya konu varlıkların kaynak kuruluşu devredilmesi amacıyla kurulmuştur (Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi 2013:269).

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) 27539 sayılı tebliği ile ilgili yaptığı duyuruda sukuk benzeri bir enstrümanın sermaye piyasasına sunulduğu kamuoyuna duyurulmuştur. Duyuruda yer alan unsurlar aşağıda sıralandığı gibidir.

- i. Kira sertifikalarının, Varlık Kiralama Şirketi (VKŞ) aracılığıyla, özel sektör kuruluşlarının yap işlet devret modelini ile, mülkiyetindeki ya da kiraladıkları varlıkları kullanarak finansman sağlayacakları bir enstrüman denilerek tanımı.
- ii. VKŞ'nin dünya uygulamalarındaki karşılığı olan Özel Amaçlı Kuruluş benzeri bir yapıda A.Ş şeklinde kurulacağı.
- iii. VKŞ'nin kurulmasının SPK onayı gerektiği ve esas sözleşmesinin belirli şartları taşıması.
- iv. Tahvil ile benzerlik gösteren sertifikanın dayanak varlığının korumalı bir yapıya sahip, satıldığında bir kaynağa dönüşecek nitelikte olması.
- v. Sistemin nasıl işlediği.

Sistem şöyle işlemektedir. Kaynak kuruluş varlıklarını VKŞ'ye devretmesinin ardından bu varlıkları geri kiralar. VKŞ varlıkların finansmanı için kira gelirleri karşılığında ihraç gerçekleştirir. Kaynak kuruluştan gelen kira ödemeleri ile sertifikaların dönemsel ödemeleri gerçekleştirilir. Vade sonunda VKŞ, varlıkları kaynak kuruluşu geri devrederek ihraç bedelini geri tahsil eder ve kira sertifikası yatırımcılarına payları oranında bu tutarı dağıtarak sertifikalarını itfa eder (Sermaye Piyasası Kurulu 2010).

2012/28516 sayılı RG ile yürürlüğe giren Sermaye Piyasası Kanununda (2499 sayılı) Kira sertifikaları ile ilgili tanım 61.madde de görülebilmektedir. Kira sertifikası *“Her türlü varlık ve hakkın finansmanını sağlamak amacıyla varlık kiralama şirketi tarafından ihraç edilen ve sahiplerinin bu varlık veya haktan elde edilen gelirlerden payları oranında hak sahibi olmalarını sağlayan menkul kıymettir.”* 2013/28670 sayılı RG’de yayımlanan, VKŞ ve kira sertifikalarına ilişkin usul ve esasların yer aldığı Kira Sertifikaları Tebliğinde (III-61.1 sayılı) *“Sahipliğe Dayalı, Yönetim Sözleşmesine dayalı, Alım-satıma dayalı, Ortaklığa dayalı, Eser sözleşmesine dayalı ve bu türlerin karışımı”* olarak kira sertifikaları

sayılmıştır. İlgili tebliğ aşağıda belirtilen değişiklikler getirmiştir (Sermaye Piyasası Kurulu 2013; Tekin 2017:161):

- i. VKŞ'lere başka şirketlere de kira sertifikası satma ve aynı anda birden fazla ihraç yapabilme imkânı.
- ii. Varlık tanımı, hakları da içine alacak şekilde Sermaye Piyasası Kanunu (6362 sayılı) çerçevesinde genişletilmiştir.
- iii. VKŞ'lere, ihraç ettikleri kira sertifikalarıyla ilgili hak ve yükümlülükleri kayıt altına alma ve bağımsız yönetim kurulu üyesi bulundurma zorunluluğu.
- iv. Eser sözleşmesi ve ortaklığa dayalı kira sertifikalarında hak veya varlık üzerinde rehin kurulması, yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikalarında ise kaynak kuruluş veya fon kullanıcısı olabilecek ortaklıklara sınırlama getirilmiştir.

Kira sertifikaları hem yurt içinde hem de yurt dışına VKŞ'ler tarafından ihraç edilmektedir. Yurt içi ihraçlar elektronik ortamda kayden gerçekleştirilir. SPK ihraç tutarıyla orantılı bir ücret alır. Sahipliğe, ortaklığa ve eser sözleşmesine dayalı ihraç edilen kira sertifikalarından toplanan fonlar, tüm sermaye şirketleri ve tacir kişilerden oluşan adi ortaklıklar tarafından kullanılabilirken, Yönetim ve alım satıma dayalı kira sertifikaları ihracından toplanan fonların kullanıcıları, tebliğde sayılan VKŞ kurucu olması niteliğine sahip kurumlar olmak zorundadır. İhraç sonrası her üç ayda bir VKŞ yatırım raporu hazırlayarak duyurur. Tebliğde sayılan kira sertifikaları aşağıda ifade edildiği gibidir (Haykır 2013; KT Portföy 2018):

Sahipliğe Dayalı Kira Sertifikası:

VKŞ kaynak kuruluşun sahibi olduğu varlık ve hakları, kaynak kuruluştan devralıp, tekrar ona kiraladığı ya da üçüncü bir kişiye kiraladığı ya da kendisinin yönetmesi için, gerekli finansmanını sağlamak üzere ihraç ettiği kira sertifikalarıdır. VKŞ vade boyunca kaynak kuruluştan kira bedeli alır ve bunları yatırımcılara aktarır. Vade sonunda varlığın satışı gerçekleşir ve elde edilen tutarlar yatırımcılara aktarılır. İkinci el piyasalarda alım satımı yapılabilir.

Yönetim Sözleşmesine Dayalı Kira Sertifikası:

VKŞ, dayanak olarak kaynak kuruluşa ait varlık ve hakları göstererek ihraç ettiği Kira sertifikalarından topladığı fonları, bu varlık ve hakları imzaladıkları sözleşme gereği kendisi adına yönetmesi karşılığında kaynak kuruluşa devreder. Kaynak kuruluş kira sertifikalarının dayanağı olan varlık ve hakları VKŞ adına

yönetir. Anlaşılan vade boyunca kaynak kuruluş yönetim dolayısıyla elde yönetim vekâlet ücretini öder ya da periyodik kira ödemesi yapar. VKŞ bu gelirleri kira sertifikası sahiplerine aktarır. VKŞ herhangi bir mülkiyet hakkı yoktur. Yatırımcı varlık ve hak kaynaklı riske maruz kalır. Varlıkların el değiştirmesi sürecinde masraflar ve zaman açısından gecikmelerin ortaya çıkması, el değiştirmeden yönetilmesi metodunu tercih olarak yatırımcıların önüne sunmaktadır.

Alım-satıma dayalı kira sertifikası:

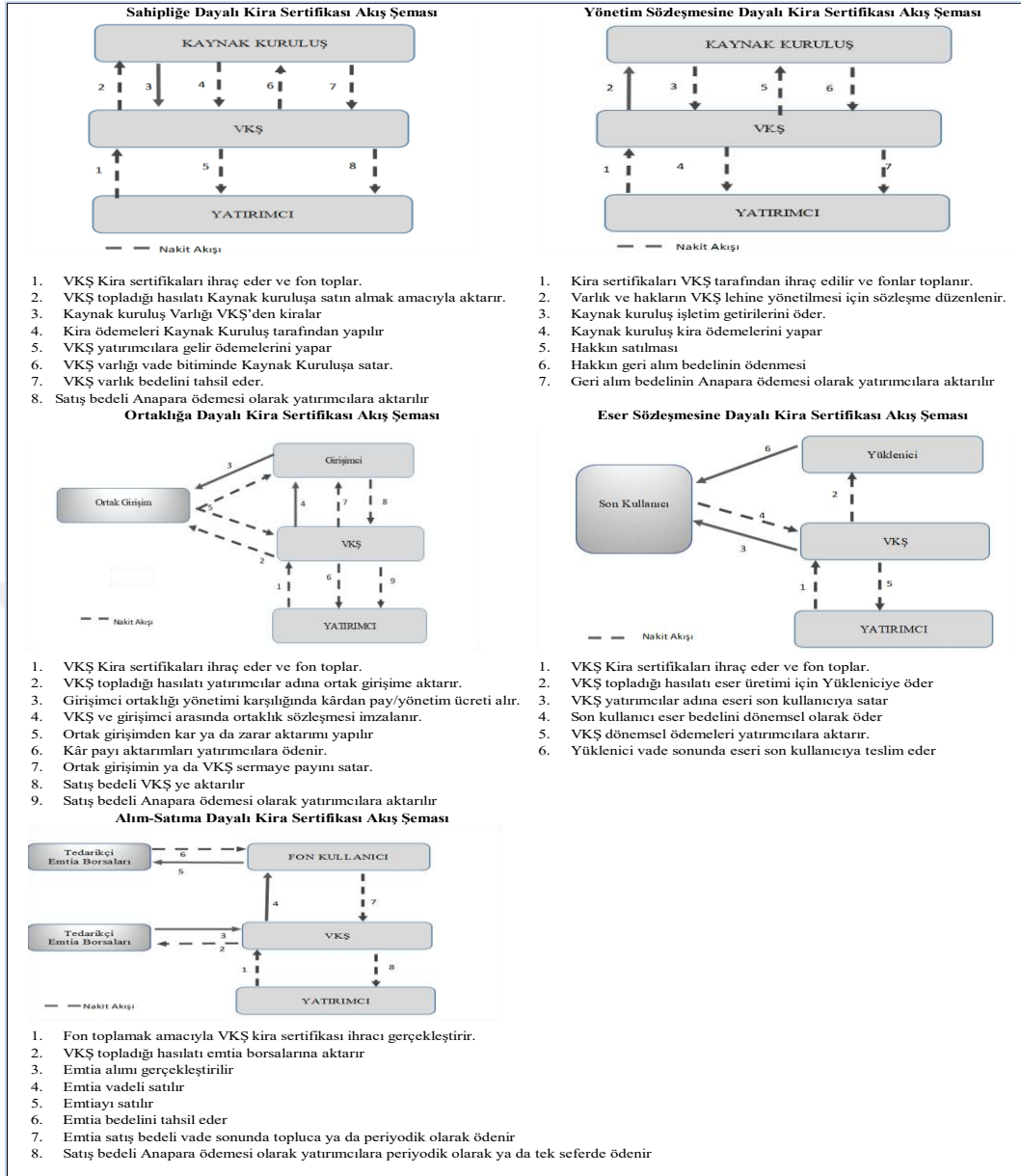
VKŞ fon toplamak amacıyla kira sertifikası ihracı gerçekleştirir ve toplanan fonlar ile belirli nitelikteki şirketlere ihtiyaç duydukları ürünleri satın alır. Bu şirketlere belirli bir oranda kâr ekleyerek bu ürünleri vadeli olarak satar. Şirket vade boyunca ödemelerini gerçekleştirir. VKŞ tahsil ettiği ödemeleri yatırımcılara aktarır. Murabaha sukuk olarak uluslararası piyasalarda işlem gören bu tür kira sertifikaları ikincil piyasalarda işlem görmemektedir.

Ortaklığa dayalı kira sertifikaları:

VKŞ kira sertifikası ihraç eder. Topladığı fonlar ile ortak bir girişime katılır. İki tip ortaklık kurulur. Birincisi emek sermaye ortaklığı, bu ortaklığa dayalı kira sertifikalarında projenin tüm finansmanı sermayedar tarafından karşılanırken, emek tarafındaki girişimci ise bilgi ve tecrübesini ortaklığa koyar. Elde edilen kâr önceden belirlenen oranlarda paylaşılırken, girişimcinin kötü niyet, sözleşme ihlali ve hukuka aykırı eylemleri olmadığı sürece zarar sermayedar tarafından karşılanır. VKŞ tarafından ihraç edilen kira sertifikaları ortak mülkiyeti temsil ettiğinden, yatırımcılar bu sermayeden hisse almış olurlar. Proje sonunda elde edilen kâr yatırımcılara hisseleri oranında ödenir. İkinci ortaklık tipi ise Kâr zarar ortaklığıdır. Bu ortaklığa dayalı ihraç edilen sertifikalar, bir işin ya da bir projenin finansmanı için kullanılmaktadır. Yatırımcılar ellerindeki kira sertifikaları oranında proje ya da faaliyetin ortağı olmaktadır. Kâr sözleşmeye göre, zarar ise ortakların sermaye payları oranında paylaştırılır.

Eser sözleşmesine dayalı kira sertifikası:

Fon toplamak amacıyla VKŞ kira sertifikası ihraç eder, toplanan fonlar bir eserin üretilmesi için işi üstenen kişiye aktarılır. Eser VKŞ tarafından bunu kullanacak kişiye vadeli olarak satılır. Vade boyunca VKŞ tahsil ettiği ödemeleri yatırımcılara aktarır. Eserin tamamlanmasının ardından, eser VKŞ tarafından satılan kişiye teslim edilir. Eğer eserin bedeli işi üstlenene peşin olarak verilmişse, VKŞ kendi lehine rehin ve benzeri teminatlar alır.

Şekil 1.4. Kira Sertifikalarının Toplu Akış Şeması

Kaynak: Haykır, 2013 ve KT PORTFÖY, 2018

Sayılan kira sertifikaları yanında bu sertifikaları bir arada kullanılarak da ihraç gerçekleştirilebilir.

Türkiye’de ilk ihraç 3 yıl vadeli olarak Kuveyt Türk Katılım Bankası tarafından gerçekleştirmiştir. 2010 yılında 100 milyon Amerikan dolar bedelli ihraç sonrası banka sonraki yılda Londra Menkul Kıymetler Borsası’nda işlem gören kira sertifikası ihracı gerçekleştirmiştir. Bu ihraçta vade 5 yıl tutar ise 350 milyon Amerikan doları olarak gerçekleşmiştir. 2012 yılında Hazine Müsteşarlığı 2 yıl vadeli yurt dışı piyasalarda büyük talep toplayan 1,5 milyar Amerikan dolarlık bir ihraç gerçekleştirmiştir (Türkiye Katılım Bankaları Birliği 2015:20). 01.01.2012

tarihi ile 31.07.2019 tarihleri arasında Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından yurtiçinde 32 milyon TL'lik, yurtdışında ise 8 milyon Amerikan dolarlık kira sertifikası ihraç edilmiştir. Aynı tarihler arasında katılım bankaları tarafından yurtiçinde 54 milyon TL'lik, Yurtdışına ise 4,4milyon Amerikan dolarlık, toplamda 64³ milyon TL'lik ihraç gerçekleştirilmiştir (Türkiye Katılım Bankaları Birliği 2019).

1.6 Katılım Endeksleri

İslami esaslara göre endeks kriterleri yayınlayan Dow Jones İslami Piyasalar Endeksi (DJIM), 2004 yılında Bloomberg ve Reuters gibi veri sağlayıcılar aracılığıyla BIST'de işlem gören Dow Jones Islamic Market Turkey Endeksini yayınlamaya başlamıştır. 2011 yılında itibaren Borsa İstanbul Ulusal Pazarda hesaplanmaya başlayan katılım endeksinde, katılım bankacılığı prensiplerine göre işlem gören Katılım 30, 50 ve Model Portföy Endeksi bulunmaktadır. Katılım 50 ve 30 endekslerinde yer almak isteyen şirketlerin aşağıda sayılan oranları aşmaması gerekir:

- i. Faizli krediler / Piyasa değerine <%30
- ii. Faiz getirili nakit/ Piyasa değerleri <%30
- iii. Menkul kıymetler/ Piyasa değerleri<%30
- iv. Faaliyet alanlarından elde edilen gelirler/ Toplam gelirler<%5

Model Portföy Endeksinde yer alacak işletmeler Katılım 50 endeksinden seçilir. Önce “Araştırma Kredi Derecelendirme Puanı” sıralanır ve en altta bulunan beş şirket çıkartılır. Kalan şirketlerin işlem hacimleri 181 gün ortalamasına (hesaplama gününden geriye doğru) göre 300.000 liranın altındakilerde listeden çıkartılır. Listedeki şirketlere ait üç oran FD/FAVÖK, F/K ve PD/DD hesaplanır. Bu üç oran BIST Sınai Endeksi içinde ortama olarak hesaplanır. Hesaplanan bu iki endeks BIST Sınai Endeksi oranlarının %15 oranında düşürülmesinden sonra, en düşük orana sahip 13 şirket kalana kadar oranı en yüksek olandan başlanarak çıkartılır. BIST'de bu üç endeksin yanında katılım bankacılığı prensiplerine uygun şekilde oluşturulmuş Borsa Yatırım Fonları da bulunmaktadır. Katılım 30 Endeksi Borsa Yatırım Fonu, Katılım Endeksi A Tipi Borsa Yatırım Fonu, Katılım Model Portföy Endeksi Yatırım Fonu, DJIM Türkiye A Tipi Borsa Yatırım Fonu piyasada işlem görmektedir (Katılım Endeksi 2019; Yıldız 2015:44).

³ Kur hesaplanırken Malezya para biriminden (MRY) yapılan ihraçlarda ihraç tarihindeki MRD/DOLAR kurları baz alınarak hesaplama yapılmıştır

1.7 Katılım Sigortacılığı

5684 sayılı Sigortacılık Kanunu'na dayanılarak, 20 Eylül 2017 tarih 30186 sayılı RG'de yayımlanan “Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” ile Türkiye’de katılım sigortacılığı mevzuatla düzenlenir hale getirilmiştir. Katılım sigortacılığında katılımcıların tümü, ortak risk paylaşımı ve dayanışma çerçevesinde karşılaşılabilecekleri riskin teminat altına alınması için katkı primumu ödemesi yapmaktadırlar. Ödemeler Katılımcı yatırım fonunda birikir ve bunların işletilmesi sonucu elde edilen gelirlerde bu fona aktarılır. Fonun yönetimi 5684 sayılı Kanuna göre kurulmuş faaliyetlerini katılım sigortacılığı esaslarına göre yapan bir şirket tarafından yapılır. Şirket sözleşmelerin hazırlanması, katkı paylarının toplanması, tazminatların ödenmesi ve diğer yasal işlemleri yapılmasıyla yükümlüdür. Şirket vekâlet, mudarebe veya ikisinin karışımı hibrit bir model ya da katılım sigortacılığının işleyişini kontrol eden danışma konseyi tarafından uygun görülen bir model çerçevesinde faaliyette bulunur (Aksoy 2019:6–7).

Katım sigortacılığında kullanılan yönetim modelleri şunlardır (Neova 2019):

Mudarebe modeli, uzak doğu ülkelerinde benimsenen bir modeldir. Oluşturulan fon havuzunun işletilmesi ve idaresinden bir şirket sorumludur. Fonun işletilmesi sonucu dönem sonunda bakiye kalması durumunda bu bakiye ve havuza ait meblağlar şirket ve havuz arasında önceden belirlenen oranlarda paylaşılır. Gerçekleşen hasar, retekafül/reasürans giderleri havuzdan karşılanırken diğer giderleri şirket kendi sermayesinden karşılanmaktadır. *Vekâlet modeli*, şirket poliçe sahiplerin vekili şeklinde hareket eder ve önceden belirlenen maktu ya da nisbi bir ücret karşılığında havuzla ilgili tüm işlemleri yapar. Genel yönetim giderleri vekâlet ücretinden karşılanır, yetmez ise şirket gereken kısmı kendisi karşılar. Havuzdan yapılan ödemelerden sonra kalan bakiyeye varsa fonların işletilmesi sonucu elde edilen gelir eklenir. Bu hesaplama sonrası havuzdaki miktarın tümü katılımcılara ödenmektedir. *Hibrit model*, çok sık kullanılan bu modelde sigortacılık işlemleriyle ilgili vekâlet yöntemi, yatırımlar ile ilgili mudarebe usulü benimsenmiştir. *Vekâlet Vakıf Modeli*, kuralları vekâlet modeli gibi olan, genelde Pakistan tarafından uygulanmakta olan bir modeldir. Sigorta şirketi ve vakıf bir sigorta şirketi oluştururlar ve katılımcılar bu fona katkıda bulunurlar. Yönetmeliğin geçici maddesinde 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu'na göre kurulan şirketlerden pencere usulüne göre katılım sigortacılığı faaliyeti gösteren şirketlerin ivedi hazine

müşteriliğine bilgi vermeleri gerektiği belirtilmiştir. Bu yönetmeliğin yürürlüğe girdiği andan itibaren 3 yıl içinde bu faaliyetlerinin sona ereceği, bu sürenin iki yıl daha Hazine Müsteşarlığı tarafından uzatılabileceği hüküm altına alınmıştır.

Türkiye’de katılım sigortacılığı alanında faaliyetinde bulunan şirketler ile ilgili bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1.10. 2020 Yılı Seçilmiş Katılım Sigorta Şirketleri

Katılım Sigorta Şirketleri	Çalışma Biçimi	Şirketin Uyguladığı Yönetim Modeli	Katılım Sigortacılığına Başlama Tarihi	Çalışma Alanı	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı
Neova Sigorta AŞ	Tam	Şirket sigortacılık faaliyetlerini kapsayan teknik işlemlerde Ücretli Vekâlet, yatırım faaliyetlerini içeren mali işlemlerde ise Mudarebe modelini benimsemiştir.	2010	Hayat Dışı	1.899.270.816	44,51%
Bereket Sigorta AŞ	Pencere	Vekâlet/Mudarebe Karması (Hibrit)	2018	Hayat Dışı	1.419.236.646	33,26%
Doğa Sigorta AŞ	Pencere	Şirket Vekâlet Katılım modelini benimsemiştir	2014	Hayat Dışı	394.403.936	9,24%
Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ	Pencere	Vekâlet/Mudarebe Karması (Hibrit)	2018	Hayat ve Emeklilik	180.722.995	4,24%
Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ	Tam	Vekâlet/Mudarebe Karması (Hibrit)	2014	Hayat ve Emeklilik	147.095.557	3,45%
Türkiye Sigorta A. Ş	Pencere	Vekâlet	2020	Hayat Dışı	67.131.611	1,57%
HDI Sigorta A. Ş	Pencere	Vekâlet	2019	Hayat Dışı	37.593.020	0,88%
Türkiye Hayat ve Emeklilik A. Ş	Pencere	Vekâlet	2020	Hayat ve Emeklilik	69.440.532	1,63%
Bereket Katılım Sigorta AŞ	Tam	Vekâlet	2020	Hayat Dışı	29.017.598	0,68%
Bereket Katılım Hayat AŞ	Tam	Vekâlet, mudarebe, vekâlet /mudarebe karması (Hibrit) model	2020	Hayat	18.208.585	0,43%
İLK 10 ŞİRKET					4.262.121.295	99,98%
Unico Sigorta AŞ	Pencere	Vekâlet	2019	Hayat Dışı	3.601.701	0,08%
Groupama Hayat AŞ	Pencere	Ücretli Vekâlet	2019	Hayat	1.590.636	0,04%
KATILIM SİGORTA TOPLAM					4.267.313.631	100%
SEKTÖR TOPLAMI VE KATILIM SİG. SEKTÖRDEKİ PAYI					82.575.846.005	5%

Kaynak: Yazar tarafından Türkiye sigorta birliğinin ve firmaların internet sitesinde yer alan verilerden derlenmiştir.

Tablo 1.10’da 2020 yılında Türkiye’de katılım sigortacılığı faaliyetinde bulunan en büyük pazar payına sahip şirketlere ait bilgiler bulunmaktadır. İlgili tarih itibariyle sektörün 4,2 milyar TL’lik prim ürettiğini görmekteyiz. Primlerin %44’ünü Neova Sigorta (Tam tekafül), %33’ünü Bereket Sigorta (Pencere Usulü) tarafından üretilmiştir. Bu iki şirket katılım sigortacılığında prim üretiminde %77’lik bir paya sahiptirler. Şirketlerin yönetim modeli olarak vekâlet ya da hibrit modelini kullandığını görebiliriz. Hazine Müsteşarlığı tarafından yayımlanan

20.12.2017 tarih 2017/22 sayılı genelgenin 4. maddesinde katılım sigortacılığı yapan şirketlerin, internet sitelerinde yayımlaması gereken bilgiler yazılmış olup, tabloda yer alan bilgiler firmaların ve Türkiye Sigorta Birliğinin internet sitelerinden elde edilmiştir(Türkiye Sigorta Birliği 2020).

1.8 Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB)

TKBB, kamu kurumu niteliğine bir meslek kuruluşudur. Özel Finans Kurumlarına 2001 yılından itibaren bir birlik kurmaları ve faaliyetlerini bu birlik bünyesi altında gerçekleştirmeleri zorunluluk haline getirilmiştir. 2006 yılına gelindiğinde birliğin unvanı Türkiye Katılım Bankaları Birliği olarak değişmiştir. Birliğin vizyonu sektördeki pazar payını %15'e çıkarmaktır. Misyonu ise, *“Hizmet kalitesini arttırmak, Katılım bankacılığı prensiplerine uygun mevzuat, standart ve düzenlemeleri geliştirmek ve İstanbul'un önde gelen bir Finans Merkezi olmasına katkıda bulunmak”* gibi unsurlardan oluşmaktadır. Faaliyet izni alan bankaların kurulan birliğe üye zorunluluğu vardır. Bu süre bir ay olarak belirlenmiştir. Faaliyet izinleri kaldırılan ve başka bir katılım bankasıyla birleşen, bütün aktif ve pasiflerini devreden ya da tasfiye kararı alan bankaların üyelikleri düşer. TKBB bankacılık düzenlemeleri çerçevesinde katılım bankalarının hak ve menfaatlerini korur, mesleğin gelişimi için gerekli çalışmaları yapar. Haksız rekabetin önlenmesi, rekabetçi bir ortamın yaratılması için gerekli kararları alır, uygular ve uygulanmasını talep eder. TKBB organları yönetim kurulu, genel kurul ve genel sekreterliktir. Katılım bankalarının faaliyet izni aldıktan sonra, faaliyete geçebilmeleri için birliğe üye olmaları gerekir. Birlik gelirleri, üye aidatları, masraf iştirak payları, sair gelirler, bağışlar ve geçmiş yıldan devreden gelir fazlalıklarından oluşur (Sarılı 2016:163–164).

1.9 Türkiye Katılım Bankaları Birliği Danışma Kurulu

BDDK'nın 2018/7736 sayılı kararı mesleki ilke ve standartların belirlenmesi için TKBB tarafından bir komite oluşturmaya karar verilmiştir. TKBB 2018/253 sayılı tebliğinin hemen ardından 2018/260-2 sayılı kararı yayımlamıştır. Bu yayınlanan tebliğ ve kararlar ile danışma kurulunun oluşturulması, yetki ve görevlerini içeren tebliğ ve İç yönerge oluşturulmuştur. Danışma kurulları beş üyeden oluşmaktadır. Ayda en az bir kere toplanan kurulun karar alabilmesi için üç üyenin aynı yönde ve en az dört üyenin hazır bulunması gerekir. Kurul alanının ilgilendiren uluslararası standartları takip ederek katılım bankalarının uymaları gereken ilke ve standartları belirlenmesi, bankalar arasındaki

farklı uygulamaların giderilmesi için genel nitelikli kararlar alınması, kendilerine başvuru olması durumunda faizsiz finans faaliyetleri kapsamında görüş bildirilmesi, gibi görevleri yerin getirir. Kurulun mesleki ilke ve standartlar kapsamına giren banka ve müşteri arasındaki uyuşmazlıkların, ilgili banka tarafından çözüme kavuşturulmasını sağlamak da bir başka görevidir (TKBB Danışma Kurulu 2019).

İKİNCİ BÖLÜM

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE FİNANSAL PERFORMANS KAVRAMLARI

Üç kısımdan oluşan bu bölümün birinci kısmında sürdürülebilirlik kavramı, sürdürülebilirlikten sürdürülebilir kalkınmaya dönüşüm ve İslam dininin Gündem 2030 kapsamında sürdürülebilir kalkınmaya bakışı anlatılmış, sürdürülebilirliğin işletme bazında yansıması olan kurumsal sürdürülebilirlikten bahsedilmiştir. İkinci kısımda finansal performans kavramı irdelenmiştir. Performans ile ilgili kavramlar, türleri, ölçülmesiyle ilgili yaklaşımlar anlatılmıştır. Üçüncü kısımda sürdürülebilirlik ve finansal performans arasındaki ilişkiyle ilgili ulusal ve uluslararası literatür çalışmalarından bahsedilmiştir.

2.1 Sürdürülebilirlikten Sürdürülebilir Kalkınmaya

Sürdürülebilirlik Latince “Sustinere” kelimesinden İngilizceye geçmiştir. İngilizce “Sustainability” kelimesinin karşılığı olarak dilimizde kullanılmaktadır. Devam ettirmek, sağlamak, sürdürmek gibi anlamlara gelmektedir. Sürdürülebilir kalkınma ise İngilizce “Sustainable Development” kavramının Türkçeleştirilmiş halidir. Ekonomik gelişmenin doğal kaynakların ve çevre değerlerinin gelecek kuşaklara da aktarılabilir şekilde kullanılarak sağlanması şeklinde açıklanabilir (Tıraş 2012:59–60).

Sürdürülebilirlik kavramının düşünce olarak ne zaman başladığı ile ilgili kesin bir görüş olmamakla birlikte kavram yapılan çalışmalarda orta çağ ya da daha eskiye Yunan mitolojilerinde adı geçen yeryüzü tanrıçası Gaia’ya kadar götürülmüştür. Ancak birçok kültür ve mit içerisinde de sürdürülebilirlik düşüncesini içeren özellikler bulunmaktadır. Kavramsal olarak Sürdürülebilirliği 19.yüzyılda literatürde tarım, ormancılık ve balıkçılık gibi alanlarda görebilmekteyiz. Hayatına bir çiftçi olarak başlayan İngiliz yazar Arthur Young’ın “General Wiew of Agriculture of Hertfordshire” isimli eserinde komünal üretim biçiminden bireysel üretime geçilen topraklarda verim ve üretim miktarındaki artışları tespit ederek süreklilik kavramıyla ilişkilendirilebilecek görüşlerini aktarmıştır. 19.yüzyılda Alman yasalarına giren “Karaormanlar”ın korunmasıyla ilgili yasa ormanların gelecek nesiller tarafından da kullanılmasına yönelik düzenlemeler içermektedir. 1950’li yıllarda balıkçılık sektörünün faaliyetlerinin

belirli bir plan ve düzen dâhilinde faaliyetler içeren, sürdürülebilirlik düşüncesini içeren “azami sürdürülebilir ürün” kavramı ortaya atılmıştır (Bozlağan 2010:1013–1014).

Sürdürülebilir kalkınmanın kavramsal olarak kabul görmesi 1960’lı yıllarda sanayileşmenin çevreye verdiği zararların kabulüyle başlamaktadır. Dönem yazarlarından Amerikalı Rachel Carson, zirai ilaçlamada kullanılan özellikle DDT (Dikloro Difenil Trikloroethan) gibi ilaçların canlılar için öldürücü olduğu, çevreye verdiği olası zararları anlattığı “Sessiz Bahar” adlı çalışması bu anlamda yazılan ilk eserdir. Çevre ve büyüme arasındaki ilişkinin ortaya konduğu bir başka çalışma Clup of Roma tarafından Massachusetts Teknoloji Enstitüsü’ne yaptırılan araştırmadır. 1972 yılında yayımlanan araştırma Türkçeye “Ekonomik Büyümenin Sınırları” olarak çevrilmiştir. Büyüme ve çevre arasındaki ilişkiyi ortaya koyan araştırma sonuçlarına göre, benzer sonuçların başka gruplar tarafından bulunduğu belirtilerek, nüfus artışı, sanayileşme, çevre kirliliği ve gıda üretimi ve kaynak tüketimin değişmeden devam etmesi durumunda gelecek yüzyıl içinde büyümenin sınırlarına ulaşılacağı tespiti yapılmıştır. Bunun sonucunda sanayi kapasitesi ve nüfusta kontrol edilemeyecek bir düşüş yaşanacağı belirtilmiştir. Raporda bu büyüme eğiliminin sürdürülebilir bir ekolojik ve ekonomik sistem ile tekrar istikrarlı bir şekle dönüştürülebileceği vurgulanmıştır. 1972 yılında sürdürülebilir kalkınma ile ilgili gerçekleşen bir gelişmede İsveç Stockholm şehrinde düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansıdır. Konferans hem sürdürülebilirlik hem de çevre eğitimi küresel bir niteliğe bürünmüştür. Konferansta dile getirilen “*İnsanlık, şimdiki ve gelecek nesiller için çevreyi iyileştirmek zorundadır.*” İfadesiyle sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutu göz önüne serilmiştir (Demirel Arıcı ve Altun 2018:580; D. H. Meadows, Meadows, Randers ve Behrens III,1972:23–24).

1972 yılından itibaren sürdürülebilirlikten sürdürülebilir kalkınmaya geçen süreçte uluslararası düzeyde gerçekleştirilen önemli faaliyetler Tablo 2.1 de gösterilmiştir. Bu faaliyetler başlıklar halinde aşağıda anlatılmıştır.

Tablo 2.1 Sürdürülebilirlikten Sürdürülebilir Kalkınmaya Atılan Adımlar

1972	Stockholm Konferansı
1980	Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Dünya Koruma Stratejisi
1987	Ortak Geleceğimiz (Brundtland) Raporu
1992	Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (Rio de Janeiro)
1993	Sürdürülebilir Gelişme Komisyonu
1995	Birleşmiş Milletler Nüfus ve Kalkınma Konferansı (Kahire)
1996	Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı-Habitat II (İstanbul)
1997	Rio + 5 Forumu (New York)
2000	Binyıl Zirvesi (Binyıl Kalkınma Hedefleri)
2002	Sürdürülebilir Gelişme Konferansı (Johannesburg)
2006	AB 6. Çerçeve Programı
2012	Rio+20
2015	2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi (Gündem 2030)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.1.1 Dünya Koruma Stratejisi ve Brundtland Raporu

Sürdürülebilir kalkınma terimsel olarak ilk defa Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynaklar Koruma Birliği tarafından hazırlanan “Dünya Koruma Stratejisi” adlı raporda kullanılmıştır. Rapor ismini komisyon başkanı Brundtland’dan almıştır. Çevre ve kalkınma ilişkilerinin ortaya konduğu Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 19 Kasım 1983 tarihinde “Brundtland Raporu” nu görüşmüş ve 4 Ağustos 1987 de kabul etmiştir. Rapor Türkçeye Çevre Sorunları Vakfı tarafından çevrilmiş ve “Ortak Geleceğimiz” adıyla yayımlanmıştır. Raporda sürdürülebilir kalkınma *“bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılama olanaklarını tehlikeye atmaksızın karşılayan kalkınma”* şeklinde tanımlanmıştır (Bilgili 2017:561; Seydioğulları 2013:21; Turgut 1997:703–704). Brundtland Raporunda sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde ortaya konulan çevre ve kalkınmayla ilgili hedefler şunlardır (Tepe Küçükoğlu 2014:6):

- Büyümenin canlandırılarak, kalitesinin artırılması
- Yiyecek, enerji, su, istihdam ve sağlık konularındaki temel ihtiyaçların karşılanması
- Sürdürülebilir bir nüfus düzeyinin sağlanması
- Kaynak tabanının korunarak, zenginleştirilmesi
- Teknolojinin yönlendirilerek riskin yönetilmesi

- Karar verme sürecinde çevre ve ekonominin bütünleştirilmesi

Brundtland Raporu, insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması, gelecek nesillerin küresel bir eşitlik içinde kaynaklara ulaşabilmeleri için ekonomik büyümeyi teşvik etmiştir. Ekonomik büyüme ile çevrenin korunmasının aynı anda gerçekleştirilebileceği inancını koruyarak, kalkınmanın üç bileşeni olduğunu vurgulamıştır. Gıda güvenliği, biyoçeşitlilik, nüfus, enerji türleri gibi sorunlar için sürdürülebilir çözüm üzerinde tartışılarak, ekonomik büyüme ile çevrenin korunması arasındaki gerginliğin varlığı ortaya konmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümelerinin sürdürülebilir kalkınmayla sağlanması gerekliliği ortaya konmuştur. Rapor yukarıda belirtildiği gibi bugün de en çok kullanılan sürdürülebilir kalkınma tanımını yapmıştır. Rapor politik olarak doğru olmasına rağmen aldığı eleştiriler de bulunmaktadır. Bu eleştiriler aşağıda sayılmıştır.

- Sürdürülebilir kalkınma uygulamaları gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki farkın korunmasına yönelik uygulamalar içerebilir.
- Ekonomik büyüme ideolojisi sorgulanmamıştır ve tüketim kültürüne yönelik bir eylemsizliğin varlığı neo-liberal politikalara hizmet etmektedir.
- Sürdürülebilir kalkınma ile ilgili kriterler formüle edilmediğinden oynak bir zemine sahiptir.
- Artan nüfusun taleplerini karşılayabilecek bir sistem içermemektedir.
- Kalkınma politikalarına ihtiyaç yoktur, çünkü insan büyüme ve gelişme ile başa çıkabilecek beceriye sahiptir.

Rapor azgelişmiş ülkelerin gelecek nesillerin umutları ya da çevre kalitesini yok etmeden ekonomik kalkınma yoluyla yaşam standartlarını iyileştirebileceğine yönelik bir uzlaşma belgesidir. Bu niyetin gerçekleşebilmesinin ön koşulu gelişmiş ülkelerin daha az büyüme gerçekleştirmesi ve az gelişmiş ülkelere gelir transferi yapmasıyla gerçekleşebilir. Bugünün neslinin fakir ülkelerin gelecek nesillerinin büyüme imkanları ve çevresel kaliteleri için tüketimden vazgeçmeleri ya da daha yüksek ücretler ödeme isteğinde olup olmadıkları şüphelidir. Neo klasik iktisat ekonomik büyüme için doğal sermaye miktarının değişmemesini ön görmektedir. Azalma ancak başka bir sermaye biçimindeki artışla telafi edilebilir. Ancak çevre

ekonomistlerine göre sürdürülebilirlik için doğal sermayenin başka bir sermaye şekliyle ikamesi mümkün değildir (Du Pisani 2006:92–93).

Yukarıda da belirtildiği gibi sürdürülebilirlikteki amaç gelecek nesillerinde bugünün nesilleriyle aynı ölçüde sermaye stokuna ulaşabilmeleridir. Tartışılan şey ise insan üretimi olan sermaye ile doğal sermayenin birbirlerini ikame edip edilemeyeceğidir. Bu tartışma bizi sermaye stokunu yapısının neleri içermesi gerektiği sorusuna yöneltir. Sermaye Doğal sermaye, Fiziksel sermaye, İnsan sermayesi ve Sosyal sermayeden oluşmaktadır (Yeni 2014:196–197). İkame edilebilirlik problemi sürdürülebilir kalkınmayla ilgili dört görüşü ortaya çıkarmıştır. Bunlardan birincisi oldukça zayıf sürdürülebilirliktir; bu olguda sermaye stokunun tam ikameye sahip olduğu düşüncesi yer almaktadır. Ülkelerin sermaye stoklarında meydana gelen azalmaları tasarrufları ile dengeleyebilirlerse ülkenin sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirebileceğini söyleyen bu düşünce doğal kaynakların aşırı tüketilmesi sonucu kısa vade de kıtlığa çözüm olsa da uzun vade de büyük bir kıtlığa yol açacağından gerçekçi görünmemektedir. İkinci görüş ise zayıf sürdürülebilirliktir; bu görüşte insan sermayesi ve doğal sermaye arasında tam bir ikame olmadığını söylemektedir. Doğal sermayenin kritik bir seviyede korunarak esnekliğinin sağlanabileceğini öngörmektedir. Ancak bu kritik seviyenin ne olduğunu günümüz teknolojisi ve bilgi seviyesiyle ölçmek mümkün görünmemektedir. Bu da bizi tahmin edilen kritik seviyenin aşılması gerçeğiyle karşılaştırabilir. Bu ise asgari sağlık standartlarının kritik seviye olarak belirlenmesiyle aşılabılır. Üçüncü görüş güçlü sürdürülebilirliktir; görüş genel sermaye seviyesini korumanın yeterli olmadığını bununla birlikte yenilenemeyen bazı doğal sermayenin de korunmasını öngörmektedir. Eğer bu yenilemeyen doğal sermaye tüketilmez ise kritik eşiğe düşmeyecek dolayısıyla da ekonomik büyüme uzun vadede sürdürülebilir olacaktır. Dördüncü ve son görüş Oldukça Güçlü Sürdürülebilirliktir. Sıfır nüfus artışıyla birlikte ekonomik sistemin termodinamik sınırlarla belirlenen bir sınırdaki sabit bir şekilde bulunması ön görülür. Bu görüşün ikilemi, devletin ekonominin korunması için gereken nüfus düzeyine karar vermesidir. Buda çok güçlü bir sürdürülebilir standarda ulaşılmasını güçlendirebilir (Sathiendrakumar 1996:153–154).

2.1.2 Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı

Konferans 1992 yılında Brezilya’da düzenlenmiştir. Birleşmiş Milletler Çevre Programının mali olarak desteklenmesi, geliştirilmesi ve güçlendirilmesi

gerektiği dile getirilmiştir. Konferansta Agenda 21(Gündem 21) isimli eylem planı oluşturulmuştur. Eylem planında küresel bir ortaklık fikri ortaya atılmıştır. Bu küresel ortaklık fikrinde yoksulluğa, hastalıklara, cehalete, ulusların kendi içlerinde ve aralarındaki eşitsizliklere dikkat çekilerek, çözümün standartların iyileştirilerek temel gereksinimlerin karşılanması ve ekosistemin daha iyi yönetilip korunmasıyla gerçekleşebileceği dile getirilmiştir. Konferansta insanlığın 21.yüzyıldaki ortak hedefinin sürdürülebilir kalkınma olduğunu belirtilerek, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için bu amaçlara ulaşmada ilke ve eylemlerin ortaya koyulduğu “Gündem 21” eylem planı, üye ülkelerin tümü tarafından kabul edilmiştir (Arar 2002).

2.1.3 Sürdürülebilir Gelişme Komisyonu

Rio Konferansında kabul edilen ilke ve eylemlerin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin izlenmesi amacıyla, sürdürülebilir kalkınma göstergeleri oluşturularak izlenmesi çağrısında da bulunulmuştur. 1993 yılında ise bu amaçla Birleşmiş Milletler Sürdürülebilirlik Kalkınma Komisyonu kurulmuştur (Yıkmaz 2011:4).

2.1.4 Birleşmiş Milletler Nüfus ve Kalkınma Konferansı (Kahire)

Mısır’da düzenlenen konferansta 15 prensip belirlenmiştir. Altıncı prensip sürdürülebilir kalkınma büyüme ve nüfus arasındaki ilişkilerin ortaya konması ve bunlar arasında uyumlu ve dinamik bir dengenin sağlanması, devletlere şimdiki kuşakların ihtiyaçlarını karşılarken gelecek nesillerin ihtiyaçları tehlikeye atmadan nüfus politikalarını da içeren sürdürülebilir politikaları uygulamalarını, üretim ve tüketim biçimlerindeki sürdürülemez yapıların kaldırılması ya da azaltmaları gerekliliği belirtmiştir (United Nations Population Fund 2004:9–10).

2.1.5 Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı-Habitat II (İstanbul)

Gündem 21 ile sıkı bir bağ kurulan konferans İstanbul’da düzenlenmiştir. İki hedefi vardır. “Herkes için yeterli konut sağlanması ve kentleşen dünyada sürdürülebilir yerleşmeyi sağlamayı” gerçekleştirmek. Konferansta sürdürülebilir kalkınma çerçevesi içine kentsel haklarında alınması gerekliliği ortaya konmuştur. Ülkelerin kendi kentleri için yerel yönetimler tarafından yerel nitelikte Gündem 21 oluşturmaları sürecini başlatmaları çağrısı yapılmıştır. Sürecin takibi ise Birleşmiş Milletler sürdürülebilir kalkınma komisyonuna verilmiştir (Göktaş ve Işıklı 2016:42).

2.1.6 Rio + 5 Forumu (New York)

1997 yılında New York şehrinde Rio Konferansı'nda alınan kararların takibi amacıyla Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenmiştir. Rio kararlarının ilerlemesinin gözden geçirildiği toplantı da bazı önemli sonuçlar alınmasına rağmen uygulamaların ulusal ve uluslararası düzeyde önemli ölçüde başarısızlıkla sonuçlandığı belirtilmiştir. Sürdürülebilir kalkınmaya yönelik genel eğilimlerde 1992 yılından da kötü bir durumda olduğu özellikle finans, teknoloji, teknik yardım gibi kapasite arttırıcı alanlarda daha yapılacak çok şeyler olduğu ortaya konmuştur. Sadece değerlendirme raporunun kabul edildiği toplantıda siyasi bir deklarasyon üzerinde anlaşılammıştır (Çevre ve Orman Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2019; Drexhage ve Murph 2010:8).

2.1.7 Binyıl Zirvesi (Binyıl Kalkınma Hedefleri 2000-2015)

2000 yılında BM Genel Kurulu özel bir oturumda 2015 yılına kadar gezegendeki ekonomik ve çevresel şartların daha da iyileştirilmesini sağlanması amacıyla 189 üye ülke tarafından 8 adet hedef belirlenmiştir. Söz konusu bu hedefler aşağıda sıralanmıştır (Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Dairesi/Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü 2016):

- Aşırı yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması
- Evrensel ilköğretimin gerçekleştirilmesi
- Kadın-erkek eşitliğinin sağlanması
- Çocuk ölümlerinin azaltılması
- Anne sağlığının iyileştirilmesi
- HIV/AIDS, sıtma ve öteki hastalıklarla mücadele edilmesi
- Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması
- Kalkınma için küresel bir ortaklık geliştirilmesi

2.1.8 Sürdürülebilir Gelişme Konferansı (Johannesburg)

21.yüzyılın ilk küresel konferansı olarak Güney Afrika'nın Johannesburg şehrinde 2002 tarihinde gerçekleştirilmiştir. 1992 Rio zirvesinin gelişme ve uygulamalarının değerlendirildiği konferansta sürdürülebilir kalkınma tüm detaylarıyla tartışılmıştır. Rio ile karşılaştırıldığında daha yapıcı olduğunu görülmektedir. Ekolojik bir bozulmaya dikkat çeken Rio'dan farklı olarak gezegenin ekolojik bir yıkıma yaklaştığını işaret etmiş ve küresel bir çevrecilik fikrini ortaya konulmuştur. Zirve hükümetlerin taahhütleri ve eylem planlarını ile

yükümlülüklerin sadece hükümetlere değil tüm paydaşlar tarafından sahiplenildiği ortak girişimleri içeren iki tip çıktı ortaya koymuştur. Birinci tip çıktılar uygulama planı ve siyasi bildiriden oluşmaktadır. Heyetler tarafından müzakere edilip resmi bir belge olarak sunulmuştur. İkinci tip çıktılar sivil toplum kuruluşları, kamu kuruluşları, uluslararası kuruluşlar ve özel sektör temsilcileri tarafından gerçekleştirilen iki yüzden fazla ortalıktan oluşmaktadır. Zirvede Binyıl kalkınma hedeflerinin yerine sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gelmesi kararı da alınmıştır (Kavas ve Sezer 2002:21–22; Sezer 2007:775).

2.1.9 AB 6. Çevre Eylem Programı

2001 yılında “Cevre2000 Geleceğimiz Seçimimiz” adıyla yürürlüğe giren plan on yıllık bir hedef süre belirleyerek 2010 yılında sonlandırılması amaçlanmıştır (Turan Bayram, Altıkat, ve Ekmekyapar Torun 2011:35). Plan, iklim değişikliği, atık yönetimi, biyolojik çeşitlilik, çevre, sağlık, doğa ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı konularını öncelik alanı olarak belirlemiştir (Çokgezen 2014:96). Bu çevre eylem planına dayanılarak Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyinin aldığı kararın başlangıç kısmında “*doğal kaynakların sağlıklı kullanımı ve ekolojik sistemin ekonomik refahla ve dengeli bir sosyal kalkınma ile korunması sürdürülebilir kalkınma için şarttır*” denilerek (Özdemir 2009:8) sürdürülebilir kalkınma için çevrenin korunmasının gerekliliği ortaya konulmuştur.

2.1.10 Rio+20

Zirve “İstedığımız Gelecek” ismiyle 2012 yılında Brezilya’da düzenlenmiştir. Sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun bertaraf edilmesi konularında ilerleme kaydedilemediği vurgusunun yapıldığı konferansta sürdürülebilir kalkınmanın yakalanabilmesi için ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarının kapatılması, sosyal ve ekonomik kalkınma ile çevrenin korunmasının gerekliliği ortaya konmuştur. Bu bağlamda ortaya çıkabilecek fırsatların yakalanması ve buna yönelik gelişmelerin hızlandırılmasının altı çizilmiştir. Az gelişmiş ülkelerin karar mekanizmalarındaki etkinliğinin ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesindeki paydaş ve aktörlerin çeşitliliğinin artırılmasının önemi belirtilmiştir. Sürdürülebilir kalkınmanın güçlendirilmesinin istendiği konferansta, bu amaca hizmet edecek araçların tesisini esas alarak önceki konferanslara da atıfta bulunulmuş ve çevre hakkının sürdürülebilir kalkınmanın içinde yer aldığı belirtilmiştir (Gönüllü 2014:36–37).

2.1.11 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi (Gündem 2030)

2015 yılının eylül ayında 193 üye ülkenin imzasıyla Birleşmiş Milletler Milenyum Kalkınma Hedeflerinin yerine 17 ana hedefi olan Gündem 2030 kalkınma hedefleri kabul edilmiştir. Kalkınma hedeflerinin ana hedeflerinin yanında 169 alt başlığı bulunmaktadır. Gündem 2030 kalkınmanın temeline sürdürülebilirliği almıştır. Çevre, ekonomi ve toplum kalkınmanın üç saç ayağını oluşturmaktadır. Büyüme ekonomik, çevresel ve sosyal kaygıları da içermiş olacaktır. İklim değişikliği ile mücadeleyi sürdürülebilirliğin ön koşulu olarak görülüp çevre kirliliğinin azaltılarak sürdürülebilir bir büyümenin gerçekleştirilmesini amaçlanmaktadır. Bu üç saç ayağının dünyanın ortak meselesi olarak görülüp evrensel bir büyüme yaklaşımı benimsenmiştir. Devlet, özel sektör, bilim dünyası, sivil toplum örgütlerinin birlikte hareket ederek ortak amaç ve hedeflere ulaşılması hedeflenmektedir (Peşkircioğlu 2016).

Resim 2.1. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

Kaynak: UNDP,2020

Resim 2.1’de görülen on yedi adet sürdürülebilir kalkınma hedefi aşağıda sayılmıştır (Kamiloğlu 2015):

1. Her tür yoksulluğu, nerede olursa olsun sona erdirmek
2. Açlığı bitirmek, gıda güvenliğini sağlamak, beslenme imkânlarını geliştirmek ve sürdürülebilir tarımı desteklemek
3. İnsanların sağlıklı bir yaşam sürmelerini ve herkesin her yaşta refahını sağlamak
4. Herkesi kapsayan ve herkese eşit derecede kaliteli eğitim sağlamak ve herkese yaşam boyu eğitim imkânı tanımak

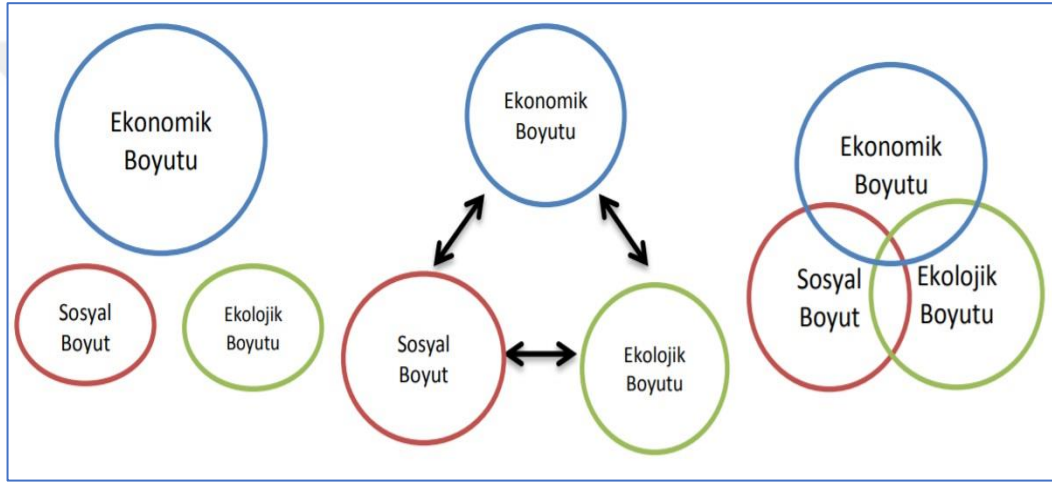
5. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve kadınların ve kız çocuklarının toplumsal konumlarını güçlendirmek
6. Herkes için suya ve sağlıklamaya erişimi ve suyun ve sağlıklamanın sürdürülebilir yönetimini garanti altına almak
7. Herkes için erişilebilir, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerji sağlamak
8. Sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik kalkınmayı sağlamak, tam ve üretici istihdamı ve insan onuruna yakışır işleri sağlamak
9. Dayanıklı altyapı inşa etmek, sürdürülebilir ve kapsayıcı sanayileşmeyi ve yeni buluşları teşvik etmek
10. Ülkelerin içinde ve aralarındaki eşitsizlikleri azaltmak
11. Kentleri ve insan yerleşim yerlerini herkesi kucaklayan, güvenli, güçlü ve sürdürülebilir kılmak
12. Sürdürülebilir tüketimi ve üretimi sağlamak
13. İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için acil olarak adım atmak
14. Okyanusları, denizleri ve deniz kaynaklarını sürdürülebilir kalkınma için korumak ve sürdürülebilir şekilde kullanmak
15. Karasal ekosistemleri korumak, restore etmek ve sürdürülebilir kullanımını sağlamak, ormanların sürdürülebilir kullanımını sağlamak, çölleşme ile mücadele etmek, toprakların verimlilik kaybını durdurmak ve geriye çevirmek ve biyoçeşitlilik kaybını durdurmak
16. Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve herkesi kucaklayan toplumları teşvik etmek, herkesin adalete erişimini sağlamak, her seviyede etkin, hesap verebilir ve kucaklayıcı kurumlar inşa etmek
17. Sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklığın uygulama araçlarını güçlendirmek ve küresel ortaklığı yeniden canlandırmak.

2.2 Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları

1950’li ve 1960’lı yıllardaki ekonomik verimlilikle birlikte ortaya çıkan büyüme ve çıktı artışları ekonomik büyümenin temel odağı olmuştur. 1970’li yıllara gelindiğinde dünyadaki yoksul sayısındaki artış gelirden adil pay alamamaları bu gruplara doğrudan yardım çabalarını arttırmış, böylelikle kalkınma paradigması, ekonomik verimlilik hedefli büyümeyi, sosyal hedefleri de eşit ve önemli kabul eden büyümeye kaydırmıştır. Geliştirilen kalkınma projelerinde gelir düzeyleri dikkate alınmaya başlanmasıyla sosyal eşitsizlik ekonomik kararlara dahil

edilmiştir. Ekonomik ve sosyal hedeflerin yoksulluğun azaltılması (istihdam yaratma, sübvansiyonlar vb.) girişimleriyle birleştirilmesi verimli üretim anlayışı ile uzlaştırılmıştır. 1980’li yıllara gelindiğinde çevrenin bozulmasının kalkınmanın önünde en büyük engel olduğunun kanıtlarının ortaya çıkmasıyla birlikte çevrenin korunması kalkınmanın üçüncü hedefi haline gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınma Ekonomik, Sosyal ve Çevresel (Ekolojik) bakış açısını kapsayacak şekilde gelişmiştir (Munasingle 1993:1–2).

Sürdürülebilirliğin boyutlarının tarihsel süreç içinde değişimi Şekil 2.1 de gösterilmiştir. Üç boyutu temsil eden alanların çakıştığı en sağdaki venn şeması en yaygın gösterim biçimidir (Özgenç 2013:25):

Şekil 2.1. Sürdürülebilirliğin Üç Boyutundaki Bakış Açısının Değişimi

Kaynak: ÖZGENÇ, 2013,25

2.2.1 Ekonomik Boyut

Ekonomik sürdürülebilirlik maliyetin dışındaki yararların ekonomik faaliyetlere katılması ve ekonomik faaliyetleri ekolojik sınırlayıcılar çerçevesinde gerçekleştirmek olarak tanımlanabilir. Ekonomik faaliyetlerde bulunurken, kaynak kullanımında bu kaynakların kendini yenileyebilme kapasitesinin korunmasına dikkat edilmesi, kendini yenileyemeyen kaynakların yerine ikame yenilenebilir kaynaklar bulunması ya da kullanımda en yüksek hassasiyetin gösterilmesi böylelikle doğal kaynak kullanımı ile ekonomik faaliyetler arasında bir denge sağlanması süreci ekonomik sürdürülebilirlik olarak ifade edilebilir. Maliyetlerin düşürülmesi için ekolojik çevrenin kendisini yenilemesine fırsat vermeyecek şekilde kullanılması kaldıramayacağı bir baskı yapılmaması gerekir zira bu yaklaşım uzun vadede maliyetlerin daha da yükselmesine sebep olacaktır. Kaynakların yenilenememesi ve geri dönülmez şekilde kullanılması ekonominin

sürdürülemez bir şekle dönüşmesine yol açar. Kaynakların kullanımında sürdürülebilirliğin sağlanması ekolojik çevrenin maliyet unsuru olarak görülmesiyle gerçekleşebilir. Böylelikle ekolojik çevre ile ilgili yapılacak adımlara ilişkin finansman ihtiyacı ürünlerin maliyetine eklendiğinden satışlardan elde edilen gelirin bir parçası olur ve finansman ihtiyacı buradan karşılanabilir (Akgül 2010:156–157).

2.2.2 Ekolojik Boyut

Yenilenemeyen kaynakların tüketilmesindeki dikkat ekolojik denge açısından önemlidir. Gelecek nesillerin bu günkü ekolojik denge ve doğal sistemlere sahip olabilmesi için bugünün nesillerinin mevcut durumu koruması gerekmektedir. Bu çevresel/ekolojik sürdürülebilirlik ile gerçekleştirilebilir. Bir kaynağın sürdürülebilir olabilmesi onun yenilenebilir olmasıyla ilişkilidir. Bunu suyun buharlaşarak gökyüzüne çıkması ve tekrar yağmur olarak yeryüzüne inmesiyle örneklendirebiliriz. Havanın kalitesi ve suyun temiz tutulması bu döngünün sağlıklı bir şekilde devamı için gereklidir. Bu döngü suyun ve havanın kirletilmesiyle ortadan kalkacaktır. Günümüzde asit yağmurları bu dengenin kırılmasına örnek teşkil edebilir. İnsanların doğal kaynak kullanımında bazı sınırlamalar konulması kendi kendine yenileme kapasitesini aşmayacak şekilde tüketim oranları belirlenmesi önemlidir. Böylelikle gelecek nesillere kaynakların bir daha geri dönülemeyecek şekilde yok edilmiş olarak aktarılmasının önüne geçilebilir. Çevresel sürdürülebilirliğin devamı için yapılabileceklerden bazılarını şu şekilde sayabilir. Yeryüzü canlılarının ve çeşitliliğinin korunması, yaşam destek sistemlerinin korunması, yenilenebilir kaynaklarının kullanımında sürdürülebilirliğe dikkat, yenilenemeyen kaynakların kullanımında aşırıya kaçmadan maksimum tasarruf sağlayacak şekilde kullanım, paylaşılan çevreye ve hayatı paylaştığımız canlılara verilen zararın en düşük düzeyde tutulmaya çalışılması, miras bırakılan kültürel ve tarihi çevrenin korunması (Yılmaz ve Bakış 2015:2255).

2.2.3 Sosyal Boyut

Ekonomik ve çevresel boyutların öne çıkartıldığı seksenli yılların ortalarına kadar sürdürülebilirlik iki boyut üzerinden ele alınmaktaydı. 1987 yılında sürdürülebilir kalkınma tanımıyla birlikte sosyal boyut önem kazanmaya başlamıştır. Sosyal sürdürülebilirliğin insanların temel ihtiyaçlarına ulaşabilmesi (temiz su, barınma, yiyecek temini vb. gereksinimler), herkese eşit fırsatlar

sunulması, kaynakların ve adaletin eşit dağıtılması, maddi durumu düşük kesimlere pozitif ayrımcılık, katılımcı demokrasi gibi temel prensipleri vardır. 2002 Johannesburg zirvesinde katılımcı ülkeler sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik üretim ve tüketim kalıplarında değişiklik, gelir adaletsizliğindeki uçurumun azaltılması, yoksullukla mücadele gibi konularda taahhütlerde bulunmuşlar, temiz enerji, su, sağlık hizmetleri, gıda erişimi gibi konularda iş birliğinin önemine vurgu yapmışlardır. Sosyal sürdürülebilirliğin ortaya çıkabilmesi için mevcut tüm sistem ve yapıların gelecek nesillerin sağlıklı yaşanabilir toplumlar oluşturma kapasitesini aktif olarak desteklemesi gerekir. Bunun gerçekleşebilmesi içinde beş temel ilkedен bahsedilebilir. Eşitlik ilkesi toplumunun tüm üyelerinin özellikle en fakir ve savunmasızlara eşit fırsatlar sunmasıdır. Çeşitlilik ilkesi ile topluluğun çeşitliliğin teşvik edilmesi ifade edilirken Bağlılık ilkesinde tüm toplum katmanları arasında birbirleriyle bağlantı kurmalarını sağlayacak sistemlerin oluşturulması, Yaşam kalitesi ilkesi topluluğun yaşam kalitesinin sürdürülebilir olmasının garanti edilmesi gerekliliği ortaya koymaktadır. Son olarak Demokrasi ve yönetim ilkesi hesap verebilir bir yönetim yapısının oluşturulmasıdır (McKenzie 2004:18–19; Şen, Kaya ve Alparslan 2018:37–38).

Tablo 2.2 de sürdürülebilir kalkınmanın boyutlarının odaklandığı geliştirilecek ve sürdürülecek noktaları görebiliriz. Her bir sütunda bulunan artı işaretleri ilgili sütundaki istenilen yakalanma seviyesini göstermektedir. Tabloda yer alan +++: güçlü odak; ++: odak; +: ilgili ama odak değil olarak yorumlanmaktadır. Sosyal boyut açısından tablo incelendiğinde insan ve toplumun geliştirilmesine odaklandığını, yerel toplumların sürdürülebilir süreçlerine katılımına odaklandığını görebiliriz. Ekonomik boyut açısından ekonominin geliştirilmesi odak noktasında yer alırken, yaşam desteğinin sürdürülebilirliği devam ettirilecektir. Çevresel boyut açısından bakıldığında sürdürülebilir bir doğanın odak noktasında olduğunu görmekteyiz (United Nations Department of Economic and Social Affairs 2015:28–29).

Sürdürülebilir kalkınmanın boyutları karşılıklı ve bağımsız olarak birbirleriyle etkileşim içerisinde. Tablo 2.3'te Tablo 2.2'de yer alan ne geliştirilecek ve sürdürülecek konuların yer aldığı literatürde genellikle sürdürülebilir kalkınma tanımlarında kullanılan alan ve konuların detayı gösterilmiştir.

Tablo 2.2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutlarının Kapsama Alanı

		Sosyal	Ekonomik	Çevresel
Ne Geliştirilecek	İnsanlar	+++	++	+
	Ekonomi	++	+++	+
	Toplum	+++	+	+
Ne Sürdürülecek	Doğa	+	+	+++
	Yaşam Desteği	+	++	++
	Yerel Topluluklar	+++	+	+

Kaynak: United Nations Department Of Economic And Social Affairs, 2015,28-29

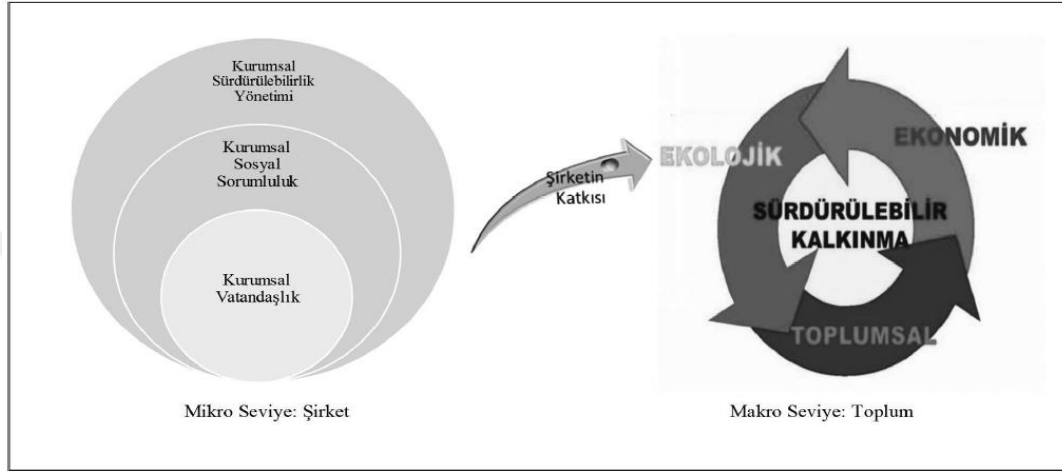
Tablo 2.3. Genelde Literatürde Kullanılan Sürdürülebilirlik Kalkınma Tanımlarının Kapsadığı Alanlar

Değerler	Sürdürülebilirlik		İlişkisi	Gelişim	
	Ne Sürdürülecek?	Hangi Süre ile?		Ne Geliştirilecek?	Ne Zaman
Özgürlük Eşitlik Dayanışma Tolerans Doğaya Saygı Sorumluluğun paylaşılması Vb.	Doğa <i>Yerküre</i> (Antropojen iklim değişikliklerinin olmaması, fosfor ve nitrojen sürecine müdahalenin olmaması) <i>Bioçeşitlilik</i> (İnsani müdahalenin olmaması, biyolojik ihlallerin olmaması) <i>Ekosistem</i> (Örneğin Okyanuslar)	Asırlar, daima Yıllar,on yıllar Asırlar, daima	Sadece Daha çok Adetten Ama Ve Veya	İnsanlar <i>Sağlık, yaşam (ömür) beklentisi, çocukların yaşamı, yoksulluğun ve açlığın azaltılması</i> <i>Eğitim ve Beceriler</i> <i>Erişim</i> (Kaliteli gıda, barınma, enerji, temiz hava, su sanitasyon, sağlık hizmetleri) <i>Gelir ve İstihdam olanakları</i> Sosyal Mobilizasyon İnsan Güvenliği (ekonomik, gıda, sağlık, çevresel, bireysel, yerel camia ve politik güvenlik) <i>İnsan Hakları</i> (yaşam hakkı, adil yargılanma hakkı, işkence ve kölelikten uzaklık, konuşma özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, vicdan ve din özgürlüğü, hareket hürriyeti) Refah ve mutluluk	Şimdi, birkaç yıl, on yıllar Şimdi
	Yaşam Desteği <i>Ekosistem Hizmetleri</i> (örneğin ormanlar, sahil bölgeleri,çayır, balıkçılık) <i>Kaynaklar</i> (Örneğin su, tüketim,malzemelerin tüketilmesi, ekili araziler) <i>Çevre</i> (Örneğin hava kirliliği,kimyasallar,troposfer ozon tabakası, tarım)	Birkaç yıl On yıllarca		Ekonomi <i>Servet</i> <i>Verimli Sektörler</i> <i>Tüketim</i> Ekonomik büyüme, gelir uygunluğu <i>Ticaret</i> , üretim ve bölüşüm sistemleri <i>Ekonomik esneklik</i> , milli enerji, su ve gıda güvenliği, Altyapı, kentleşme <i>Bilimsel, teknolojik, inovasyon kapasiteler</i>	Şimdi, bir veya birkaç yıl On yıllarca
	Yerel Camialar <i>Barış</i> <i>Kültürler</i> (örneğin kültürel miras, gelenekler, geleneksel bilgiler) <i>Gruplar</i> <i>Mekanlar</i>	Birkaç yıl On yıllarca		Toplum Etkili Kurumlar Sosyal sermaye,dayanıklı toplumlar <i>Meşru Devletler</i> Fırsatlar sağlayan verimli bölgeler İstikrarlı ve mutlu aileler Nesillerarası eşitlik	Birkaç yıl On yıllarca

Kaynak: United Nations Department of Economic And Social Affairs, 2015, 28-29

2.3 Kurumsal Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik kavramı politika, toplum ve sanayiye de içene alan bütüncül bir kavramdır. Hem mikro hem de makro düzeyde kullanılan sürdürülebilirlik kavramı işletme düzeyinde kurumsal vatandaşlık, kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal sürdürülebilirlik yönetimi ile iç içe geçmiş aşamalar şeklinde makro düzeydeki sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Şekil 2.2 de bu ilişki gösterilirken işletme düzeyinde yer alan kavramlar aşağıda anlatılmıştır.

Şekil 2.2. Kurumsal Vatandaşlık, KSS, Kurumsal Sürdürülebilirlik Yönetimi ve Sürdürülebilir Kalkınma arasındaki ilişki

Kaynak: LOEW vd., 2004

Sürdürülebilir kalkınma çevrenin korunması bilincinin yerleşmeye başlamasıyla ortaya çıkmış, tüm dünya da politik olarak kabul edilmesi ise 1992 Rio zirvesiyle gerçekleşmiştir. Kurumsal sosyal sorumluluğun ise bundan biraz daha önce büyüyen şirketlerin çalışanlarının ihtiyaçlarına kaygısız kalmamaları ve çalışanların ihtiyaçlarına yönelik faaliyetlerde bulunmalarıyla birlikte sosyal meselelerin iş dünyasının ilgilenmesiyle ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Günümüzde bu iki kavram birbiriyle birçok alanda örtüşmektedir. İşletmelerin sürdürülebilir kalkınma için yaptığı faaliyetler genelde toplumun özelde kendi varlığının sürdürülebilirliğine yöneliktir. Bu bağlamda işletmelerin kurumsal sürdürülebilirlik için bireyin yükümlülüklerinin işletmeye yansması kurumsal vatandaşlık kavramını doğurmuştur. Kurumsal vatandaşlık şirketin toplumsal sorunları, kendi iş faaliyetinin üzerinde ve ötesinde tutarak bunlarla ilgilenme ve taahhütte bulunmasıdır. Şirketin sponsorluk yapması, yardım vakıfları kurması, bağışta bulunması, şirket çalışanlarının sosyal projelere katılmaları buna örnek verilebilir. İşletmelerin ticari faaliyetlerini gerçekleştirirken bir vatandaş gibi sorumluluk

yüklenmesi yasal, etik ve sosyal kurallara uyması toplumla arasındaki sosyal aklın bir gereğidir ve işletmeler açısından bir zorunluluk haline dönüşmüştür. Kurumsal Sosyal Sorumluluk ise kurumsal vatandaşlık kavramından daha geniştir ve bu kapsama şirketin temel sorumlulukları ve sürdürülebilirlik konusundaki katkıları, ticari faaliyetlerinin bir parçası olup olmadığına bakılmaksızın dâhil edilmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk şirketlerin gönüllük esasına dayalı olarak paydaşlarıyla etkileşimli bir şekilde ticari faaliyetlerini gerçekleştirirken sosyal ve çevresel kaygıları bu faaliyetlere entegre etmektedir. Kurumsal sürdürülebilirlik yönetim ise şirketin ekonomik, sosyal ve ekolojik sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşma çabasını optimize etmek hem stratejik hem de operasyonel seviyelerde uyguladığı sistematik yönetim modelidir. Bu bağlamda Kurumsal sürdürülebilirlik Kurumsal Sosyal Sorumluluğu, KSS ise Kurumsal Vatandaşlığı kapsamakta ve bu üçü işletme düzeyinde sürdürülebilir Gelişmeye katkı sağlamaktadır. Şirket düzeyinde ekonomik, sosyal ve ekolojik boyutların şirketin operasyonlarına entegre edilmesi durumunda işletme düzeyinde sürdürülebilirlikten bahsedebiliriz. İşletmelerin ekonomik faaliyetleri ekolojik ve sosyal çevre üzerinde etkilidir. Sürdürülebilirlik özellikle işletmelerin risk yönetimi, insan kaynakları, inovasyon ve stratejik yönetim operasyonlarıyla bütünleştirilmelidir. Şirketlerin birçoğunda sürdürülebilirlik faaliyetlerinin odağında ekolojik faaliyetler bulunmaktadır. Şirketlere her seviyeden gelen baskılar, firmaları daha fazla sosyal sorumluluk almaya zorlamaktadır (Loew, Ankele, Braun ve Clausen, 2004:13–14; Sarıkaya ve Kara 2007:228; Zimara ve Eidam 2015:87).

Kurumsal sürdürülebilirliği, şirketlerin karar mekanizmalarına ve faaliyetlerine çevresel, ekonomik ve sosyal faktörleri uyarlanarak tüm paydaşlar için kalıcı değer yaratması olarak tanımlayabiliriz. Kurumsal sürdürülebilirlik, sürdürülebilirlik kavramının işletme düzeyinde tanımlanmasıdır. Kurumsal sürdürülebilirliğin başka bir tanımı ise işletmelerin ihtiyaçları karşılarken dolaylı (hissedar, çalışan, müşteri, baskı grupları, topluluklar vb.) ve doğrudan bir paydaşın ihtiyaçlarını, gelecekteki paydaşlarının ihtiyaçlarını karşılayabilme kabiliyetinden ödün vermeden karşılama olarak tanımlanabilir. Bunun gerçekleştirilebilmesi içinde ekonomik, sosyal ve çevreye duyarlı sermaye tabanları korunmalı, büyütülmeli ve politik alanda sürdürülebilirliğe katılım sağlanmalıdır. İşletmelerin kurumsal sürdürülebilirliklerinin göstergesi ilk kez John Elkington tarafından Triple Bottom Line -TBL üçlü performans raporlaması ile ortaya konmuştur. Bu

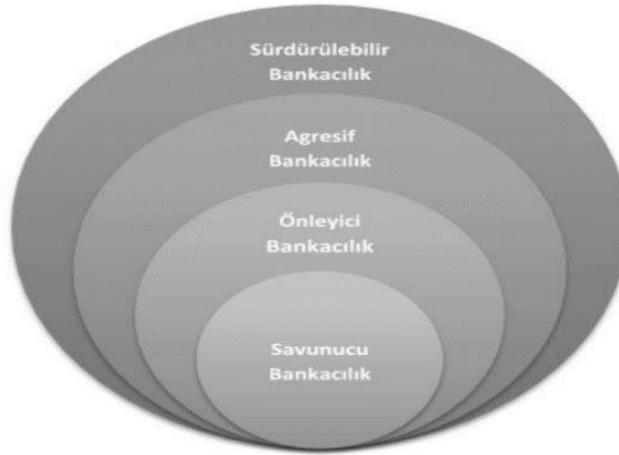
raporlamada şirketin kurumsal performansı ekonomik, sosyal ve çevresel parametreler ile ölçülmüş ve raporlanmıştır. Kurumsal sürdürülebilirlik ekonomik, sosyal ve çevresel konuları içeren entegre bir sistemdir (Aras, Tezcan, ve Kutlu Furtuna 2018:60; Dyllick ve Hockerts 2002:131–132).

İşletmeler ihtiyaç duydukları fonları finansal piyasalardan sağlarlar. Fonların dağıtımında en önemli görevi bankalar üstlenir. Bankaların finansal ve yönetsel açıdan güçlü bir yapıda bulunmaları reel sektörün gelişiminin güvencesidir. Firmalar finansal piyasalarda fon aktarımını gerçekleştirdiğinden piyasaların Kurumsal sürdürülebilirlik ile ilgili atacakları adımlar tüm sektör üzerinde etkili olacaktır. Bankaların çevresel ve sosyal etkileri doğrudan ve dolaylı olarak ortaya çıkmaktadır. Bankaların elektrik, su gibi iç birimleri tarafından üretilen atıklar doğrudan etkilemeye örnek verilebilir. Tüm bir finansal sistemi temel aldığımızda kâğıt, elektrik, su gibi tüketimin oldukça yüksek oranlarda olacağı açıktır. Dolaylı etki ise bankalar tarafından sunulan finansal ürünlerinin çevre üzerindeki etkisidir. Bu etki bu hizmetleri kullananların yaptıkları yatırım ve faaliyetlerle ortaya çıkmaktadır. Böylelikle finansal kuruluşlar fon kullandırma ve verdikleri hizmetler ile çevre üzerinde dolaylı bir etki yapmaktadır. Bankalar genelde kısa vadeli yatırımları tercih etmektedir. Bu tarz yatırımların yüksek getirili olması hissedarların varlıklarını maksimize etme amacına daha uygun görünmekte ve bankaların kâr maksimizasyonu ve süreklilik gibi finansal anlayış çerçevesindeki amaçlarına daha fazla katkı sağlamaktadır. Sürdürülebilir kalkınmaya yönelik yatırımlar ise uzun vade ve düşük getiriler sağlamaktadır. Bunun sonucunda kısa vadeli fonlamayı tercih eden finansal sistemin, sürdürülebilir yatırımlara yönelik fon talebinin karşılanması zorlaşmaktadır (Akın 2015:3; Öner Kaya 2010:79–81).

Bankaların sürdürülebilir bankacılığa geçişleri dört aşamada gerçekleşir. Birinci aşama savunucu bankacılık olarak isimlendirdiğimiz aşamadır. Bankaların sürdürülebilirlik uygulamalarıyla ilgili olmadıkları bu dönemde bazı uygulamalara direnç bile gösteriyor olabilirler. Örneğin enerji verimliliği uygulamaları. İkinci dönem önleyici bankacılık olarak isimlendirilir. Bankaların zorunluluk dolayısıyla sürdürülebilirlik uygulamaları gerçekleştirdikleri dönemdir. Bu zorunluluklar devlet ya da sivil toplum örgütleri tarafından doğrudan mevzuat değişiklikleri ya da dolaylı olarak sosyal baskı şeklinde gerçekleştirilebilir. Bu aşamada ortaya çıkan zorunlulukların doğuracağı potansiyel gelir, maliyet ve riskler günlük işlere entegre edilecektir. Örneğin enerji verimliliği uygulamaları dolayısıyla alınacak tedbirler

sonucunda enerji maliyetlerinin düşürülmesi ya da kredilendirmede ortaya çıkabilecek çevresel sorunlarında risk değerlendirme sürecine entegre edilerek riskin düşürülmesi. Üçüncü dönem agresif bankacılık olarak isimlendirilir. Bu aşamada bankalar sadece iç faaliyetleri değil dış faaliyetlerinde de çevresel konuları dikkate alır. Örneğin çevresel yatırım fonlarının geliştirilmesi, sürdürülebilir enerjinin finansmanı. Agresif bankaların temel özelliği kazan kazan çözümlerine yönelmesidir. Negatif çevresel maliyetlerin fiyat sistemine tamamen entegre edilmemesi bankaların ürettikleri çözümlerin sürdürülebilirliğe dönüşmesi mümkün olmayacaktır. Sürdürülebilir bankacılık aşamasında bankanın tüm faaliyetlerinde sürdürülebilirlik uygulamaları yer alır. Bankanın alacağı kararlarda finansal getiriden çok kararın sonucunun sürdürülebilir olması hedeflenir (Jeucken ve Bouma 1999:30–31). Bankaların sürdürülebilir bankacılığa geçiş aşamaları aşağıdaki gösterilmiştir.

Şekil 2.3. Sürdürülebilir Bankacılığa Geçiş Aşamaları

Kaynak: JEUCKEN ve BOUMA, 1999,30-31

Şekil 2.3'te bankaların gelişiminin iç katmandan dış katmana doğru olduğu varsayılmaktadır. En üst katmanda olan Sürdürülebilir bankacılık tüm katmanları içermektedir ve her katman bir alt katmanı içerir. Başka bir deyişle her katman bir alt katmanın özelliklerini taşır.

Bankaların sürdürülebilirliği içselleştirmelerinde etkili olan iç ve dış faktörler bulunmaktadır. İç faktörler için hissedarlar, çalışanlar ve yönetim kurulunu sayabiliriz. Dış faktörler için sivil toplum kuruluşları, rakipler, müşteriler, hükümet ve genel toplum baskısını söyleyebiliriz. Faaliyetlerinin çevre üzerinde olumsuz bir etkisi olmadığını düşünen finansal kurumlar olmakla birlikte bankalar son dönemlerde sundukları hizmetlerin sadece finansal sonuçlarıyla değil aynı

zamanda ekonomik ve sosyal sonuçlarıyla da ilgilenmeye başlamıştır. Bu anlayışın temelinde toplumun sürdürülebilirlik bilincindeki artış ile bankaların bu yeni anlayışla elde edecekleri fırsatların etkisinin olduğu söylenebilir. Finansal sistemin temel unsuru olan bankaların diğer sektörlere oranla sürdürülebilir kalkınmaya daha fazla önem verdikleri, sürdürülebilir kalkınmaya yönelik yatırımların finansmanında kullandıkları fonların arttığı, bankalar tarafından verilen hizmetlerin sadece kârlılık açısından değil ekonomik, sosyal ve çevresel sonuçları açısından da değerlendirilerek çevresel etki yönetimi adı altında paydaşlarla paylaşıldığı görülmektedir. Bankaların uzun dönemli sürdürülebilir yatırımlara finansman sağlama eğilimleri günümüzde sürdürülebilir performans hedeflerine odaklanmalarını öne çıkarmıştır (Jeucken ve Bouma 1999:28; Ömürbek, Aksoy, ve Akçakanat 2017:15).

Sürdürülebilir bankacılığa geçişte en önemli aşamalardan biri UNEP FI tarafından Kasım 2018’de yapılan toplantıda kamuoyuna duyurulan sorumlu bankacılık prensipleridir. Toplantıda sürdürülebilir bir gelecek için bankacılık sektörünün sorumluluk ve rolünün belirlendiği prensipler toplantıya katılan toplam aktif büyüklüğü 17 trilyon doları aşan 28 banka tarafından onaylanmıştır. Eylül 2019 yılına gelindiğinde sorumlu bankacılık prensipleri, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda yaklaşık aktif büyüklüğü 47 trilyon doları aşan 130 banka tarafından kabul edilmiştir. Bu altı prensip aşağıda sayılmıştır (Unep Finance Initiative 2020):

- Uyum: İş stratejilerinin, sürdürülebilir kalkınma Hedefleri, Paris İklim Anlaşması ve ilgili ulusal ve bölgesel çerçevelerde belirtildiği gibi, bireylerin ihtiyaçlarına ve toplumun hedeflerine uygun olacak ve katkıda bulunacak şekilde uyumlu hale getirilmesi.
- Etki ve Hedef Belirleme: Faaliyetlerden, ürünlerden ve hizmetlerden kaynaklanan olumsuz etkilerin, insanlara ve çevreye karşı risklerin azaltılarak olumlu etkilerin sürekli artırılması. Bu amaçla, yüksek etkili hedeflerin belirlenip paylaşılması.
- Müşteriler: Sürdürülebilir uygulamaları teşvik etmek, mevcut ve gelecek nesiller için ortak refah yaratan ekonomik faaliyetleri mümkün kılmak üzere faaliyetlerin müşterilere karşı sorumluluk bilinciyle hayata geçirilmesi.
- Paydaşlar: Toplumsal hedeflere ulaşmak için proaktif ve sorumlu bir şekilde ilgili paydaşlarla istişarelerde bulunmak.

- Yönetişim ve Kültür: Etkin yönetim ve sorumlu bir bankacılık kültürü ile bu ilkelere bağlılık göstermek.
- Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik: İlkelerin bireysel ve kolektif olarak ne kadar uygulandığının periyodik olarak gözden geçirilmesi, olumlu ve olumsuz etkilerinin, toplumun hedeflerine katkısının şeffaf şekilde ölçülmesi.

Bu altı konuyu içeren prensipler sürdürülebilir kalkınma amaçları ile Paris İklim Anlaşmasının sektörle uyumlu hale getirilmesini amaçlamaktadır. 2018 yılındaki sununda Türkiye’den yalnızca Garanti Bankasının imzacı olduğu prensipleri 2019 yılında Türkiye’den toplam 6 banka uygulama taahhüdü altına girmiştir. Bu bankalar Garanti, ING, Kalkınma Yatırım Bankası, Şekerbank, TSKB ve Yapı Kredi Bankasıdır. Sürdürülebilir bir bankacılık için çerçeve sağlayan bu altı ilkenin altında bankalar kendi kriterlerini belirleyerek yükümlülüklerini yerine getireceklerdir. Bu prensipleri kabul eden bankalar topluma katkılarını ve etkilerini sürekli iyileştirmelerini sağlayan üç temel adımı atmayı taahhüt eder. Bunların birincisi ekonomi toplum ve çevre üzerinde bankanın olumu ve olumsuz etkilerinin analiz edilmesi, ikincisi analize dayanarak en önemli hedeflerin belirlenip uygulamaya geçilmesi ve sonuncu adımda bankanın ilerlemesi hakkında kamuya açık bir rapor düzenlenmesidir. İmzadan on sekiz ay sonra banka ilkeleri nasıl uyguladıkları, etkileri, belirledikleri hedefler ve kaydettikleri ilerlemeleri raporlarlar. Dört yıl içinde de imzacı banka tüm gereksinimleri yerine getirmelidir (Unep Finance Initiative 2020).

Kurumsal sürdürülebilirlik alanında katkı sağlayan bir gelişmede 2020 yılının sonunda yaşanmıştır. SPK tarafından 2020 yılı yıllık faaliyet raporlarında işletmelerin sürdürülebilir kalkınmaya katkılarına ilişkin faaliyetlerinin raporlanması eğer raporlama yapılmadıysa sebebinin raporda belirtilmesine yönelik tebliğ yayımlanmıştır. Bu tebliğe göre yapılacak raporlamada işletmelere yönelik bağımsız şekilde raporlama şablonu sunan (GRI vb.) uluslararası inisiyatiflerden yararlanılması istenilmiştir (Kurumsal Yönetim Tebliği 2020). Katılım bankacılığının sürdürülebilir bankacılığa geçişi ile ilgili önemli bir gelişmede TKBB, İstanbul Uluslararası Özel Sektör ve Kalkınma Merkezi ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı arasında 2021 yılı mart ayında imzalanan mutabakattır. Mutabakat sürdürülebilir kalkınma amaçlarına katkıda bulunulmasında İslami finanstan yararlanılmasına yöneliktir. Temelde etki

yatırımları ile İslami finansın uyumlaştırılması amaçlanmaktadır. Böylelikle kamunun yanında özel sektörün dönüştürücü gücünden yararlanılarak sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sağlanacaktır. Bu iş birliği katılım bankacılığında kullanılan tüm hizmet ve ürünlerin sürdürülebilir bankacılık uygulamalarına uyarlanmasını sağlayarak agresif bankacılık aşamasından sürdürülebilir bankacılık aşamasına geçişte önemli bir nokta olacaktır (Gençoğlu 2021).

2.4 Sürdürülebilirliğin Raporlanması

Finansman sağlayan kurumlarda yaşanan kurumsal sürdürülebilirliğe yönelik yaklaşımdaki değişimlerle birlikte yatırımcıların beklentilerinde de bazı değişimler olmuştur. Yatırımcıların beklentilerine finansal olmayan sosyal sorumlu yatırım olarak ifade edebileceğimiz *Socially Responsible Investment* anlayışı eklenmiştir. Yatırımcılar finansal faktörlerle beraber ekolojik, sosyoekonomik faktörleri de dikkate alarak yatırım kararları vermeye başlamışlardır. Yatırımcılar halka açık şirketlere ait finansal bilgilerle birlikte, şirketlerin enerji, sera gazı emisyonu, atık yönetimi gibi çevresel, güvenlik, eğitim, sendikal faaliyetler gibi konularda bilgi talebinde bulunmaya başlamışlardır. Finansal nitelikte olmayan bu bilgiler kurumsal sürdürülebilirlik faaliyet raporları ile elde edilmektedir. Bazı ülkelerde zorunlu olan bu faaliyet raporlaması Türkiye’de olduğu gibi bazı ülkelerde ise işletmenin tercihine bırakılmıştır (Gök ve Özdemir 2017:88–89).

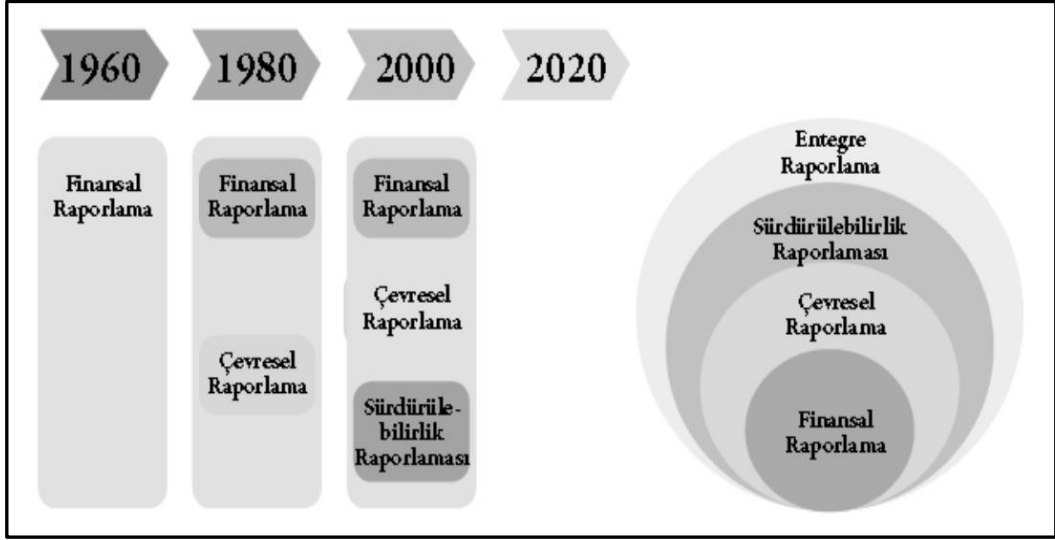
Firmaların finansal performanslarıyla birlikte çevresel ve sosyal konulardaki performanslarının da raporlanması üçlü raporlama kavramını doğurmuştur. Sosyal sorumluluk ya da sürdürülebilirlik raporu olarak isimlendirilen raporlar yıllık faaliyet raporları içinde ya da ayrı şekilde hazırlanmakta ve raporlarda işletmenin sosyal ve çevresel etki performansları ve finansal bilgileri menfaat sahipleriyle paylaşılmaktadır. İşletmeleri sürdürülebilirlik raporlaması düzenlemeye teşvik eden ekonomik, etik, itibari, çalışan motivasyonu gibi çeşitli nedenler olabilir. Bu nedenler üç farklı teori içinde sınıflandırılarak açıklanmaktadır. Bunlardan birincisi meşruluk teorisi olarak adlandırılmaktadır. Teoriye göre sosyal ve çevresel konulardaki raporların menfaat sahiplerinin işletmeyle ilgili algılarını değiştirerek işletme faaliyetlerini meşrulaştırdıklarını belirtmektedir. İkinci teori ise Paydaş Teorisidir. Teoriye göre sürdürülebilirlik raporları etik bir hesap verebilirlik aracı ya da paydaşların taleplerinin karşılanmasında kullanılan stratejik bir yönetim aracı olarak ele almaktadır. Üçüncü

teori ise Kurumsallaşma Teorisidir. Teori, işletmenin sadece şirket sahiplerine değil tüm paydaşlara hesap vermesi gerektiğini ve sürdürülebilirlik raporları ile paydaşlara işletmenin sosyal ve çevresel faaliyetleriyle ilgili bilgilerin sunulduğu böylece şirket itibarı ve marka değerinin arttığı düşünülmektedir. Teori paydaşlardan firma faaliyetleri ile ilgili eleştiri ve öneriler beklemekte bu ise sürdürülebilirlik raporları ile gerçekleştirilmektedir. (Başar ve Başar 2006:216; Gümrah ve Güngör Tanç 2018:338–339).

Çeşitli nedenlerle firmalar finansal performansları dışında çevresel ve sosyal uygulamalarını da içeren raporları yayımlarlar. İşletmeleri sürdürülebilirlik raporlaması yapmaya iten nedenler aşağıda sıralanmıştır (Mısırlı Yangil 2015:363).

- Belirlenen hedeflerin takip yeteneğini arttırması,
- Çevreyle ilgili stratejilerin uygulanmasında sağladığı kolaylık,
- Firma içi çevresel konulardaki farkındalığın arttırılması,
- İç ve dış paydaşlara firma mesajlarının net bir şekilde iletilme yeteneği,
- Kredibilite artışı,
- Maliyet azalışı ve verim artışı,
- Risk yönetim sistemine entegrasyon,
- Yenilikçi ürün geliştirmeye sağladığı katkı,
- Çalışan motivasyonu, işletme itibarı, marka bağlılığı, işi geliştirme fırsatlarına yaptığı katkı.

Sürdürülebilirlik raporlamasının işletmeler açısından en önemli amaç ve faydalarından bazıları şunlardır: Çevresel ve sosyal etkiler yapan kurumsal faaliyet, ürün ve hizmetlerin meşrulaştırılması, kurumsal itibar ve marka değerinde artış, rakiplerle kıyaslanma imkânı ve rekabet avantajı sağlamak, şirketi içi şeffaflık ve hesap verilebilirliğin arttırılması, iç kontrol süreçleriyle birlikte çalışanların motivasyonlarının da oluşturulması ve desteklenmesi (Herzig ve Schaltegger 2006:302).

Şekil 2.4. Kurumsal Raporlamanın Tarihi Gelişimi
Kaynak: ARAS ve SARIOĞLU, 2015

Şekil 2.4'te İşletmelerin Kurumsal raporlamanın tarihsel süreci görülmektedir. 1960 ve 1970'li yıllarda dönemin birçok ekonomisti şirketin amacının kâr elde etmek olduğu topluma karşı bunu dışında bir sorumluluk taşımadıklarını ifade etmekteydiler. İşletmeler ise bilgi kullanıcılarıyla finansal nitelikli işlemlerini içeren, finansal performansının bulunduğu finansal raporları düzenlemekte ve paylaşmaktaydılar. 1980'li yıllar işletmelerin kâr elde etmelerinde sosyal sorumluluklarının öne çıkmaya başladığı yıllardır. İşletmelerin finansal raporlarının yanında, çevresel etkileriyle ilgili performanslarını içeren çevre raporları da talep edilmeye başlanmış ve firmalar bu raporları yayımlamışlardır. İki binli yıllar ise sürdürülebilirlik raporlarının yayımlanmaya başladığı yıllardır. Sürdürülebilirlik raporları finansal performans ile sürdürülebilirlik stratejisi arasındaki etkileşimin istenilen düzeyde kuramaması tüm süreç ve uygulamaları içeren bir raporlama ihtiyacını doğurmuştur. Entegre raporlama olarak isimlendirilen bu raporlamanın bir diğer ismi de Tek Rapordur. Entegre raporlama kuruluşlar tarafından üretilen raporlarda yer alan en önemli bilgiler bir araya getirilmekte ve bunlar arasında bağlantılar kurularak, kuruluşun bugün ve gelecekte değer yaratmasındaki katkısının ne olacağı anlatılır. Entegre raporlama ile sunulan bilgilerin kalitesinin artırılması, kurumsal raporlamanın daha verimli bir yaklaşımla bütüncül hale getirilmesi, hesap verebilirlik ve yönetilebilirliğin tüm sermaye tabanını içerecek şekilde güçlendirilmesi ve değer yaratımının teşvik edilmesi amaçlanmaktadır (Aras ve Sarioğlu 2015:43–44; Önder 2018:32–33). Alt

kısımda sürdürülebilirlik raporlamasında kullanılan bazı raporlama çerçevelerinden bahsedilecektir.

2.4.1 Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative)

Uygulama alanını tüm dünya olan bir Sürdürülebilirlik Raporlaması Rehberi geliştirme misyonuna sahip olan global raporlama girişimi, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ve Birleşmiş Milletler Çevre Programının desteği ile 1997 yılında Boston şehrinde kurulmuştur. 2000 yılında küresel çerçeveyi temsil eden ilkeleri içeren ilk rehberi G1 yayınlamıştır. 2002 yılında Johannesburg zirvesinde G2 isimli rehber tanıtılmış ve bu rehber zirvenin uygulama planında referans olarak alınmıştır. 2006 yılında üç binin üzerinde çeşitli alanlarda uzmanın katkılarıyla hazırlanan G3 isimli rehber yayınlanmıştır. 2011 yılında yayınlanan G3.1 sayılı yönerge ile insan hakları, toplum ve cinsiyet konuları ile performans konularının eklendiği G3 rehberi güncellenmiştir. 2013 yılını gelindiğinde GRI sektör ya da büyüklük fark etmeden tüm kuruluşların sürdürülebilirlik raporu hazırlamasına yönelik ilke, standart ve uygulamaları içeren G4 kılavuzunu yayınlamıştır. Bu kılavuza internet üzerinden ücretsiz bir şekilde ulaşılması ise birkaç ay sonra gerçekleştirilmiştir. Ekim 2016'ya gelindiğinde GRI küresel sürdürülebilirlik standartları kurulu tarafından geliştirilen tüm kuruluşların ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri ve sürdürülebilir kalkınmaya katkılarını gösteren küresel standartları başlatmıştır (Global Reporting Initiative [GRI] 2019).

2.4.2 Birleşmiş Milletler Sorumlu Yatırım İlkeleri (United Nations Principles of Responsible Investment – UN PRI)

Birleşmiş Milletler bünyesinde çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim ile ilgili konuların yatırım analizlerinin karar süreçleriyle ilişkilendirmesini teşvik eden bir platformdur. 2005 yılında on iki ülkeden yirmi büyük kurumsal yatırımcının katılımıyla başlatılan faaliyetler günümüzde tüm dünyadan 1200'ü aşkın katılımcıyla faaliyetlerini sürdürmektedir. BIST 2010 yılından beri bu platformun imzacısıdır (Borsa İstanbul 2014:14).

2.4.3 Birleşmiş Milletler Çevre Programı Finans Girişimi

1992 Rio de Janeiro zirvesi ardından küresel finans sektörünün sürdürülebilir finansın teşvik edilmesi amacıyla kurulan bir inisiyatifdir. 1997 yılında hazırlanan Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma İnisiyatifi ile Birleşmiş Milletler Çevre Programı Finans Girişimi (UNEP FI) çevresel açıdan sağlıklı yönetim uygulamalarının geliştirilmesi için firmaları teşvik etmiştir. Günümüzde finansal sistemin içinde yer alan 250'den fazla kurum BM çatısı altında çevresel,

sosyal ve yönetim zorluklarının finansmanı ve bu konuların nasıl aktif olarak ele alınması gerektiğini anlamak için birlikte çalışmaktadırlar. UNEP FI 1994 yılından beri küresel sürdürülebilir finans topluluğunu acil sorunları tartışmak amacıyla bir araya getiren yuvarlak masa toplantıları düzenlemektedir. UNEP FI girişimine katılabilmek için kalkınmaya ilişkin finansal kuruluşların finans sektörünün dünya ekonomisi ve yaşam tarzını sürdürülebilir kılmada rol alacağına dair taahhüdü içeren UNEP FI sürdürülebilir kalkınmaya İlişkin Finansal Kuruluşların Taahhüt Beyanını imzalaması ve uyması gerekmektedir. Bu taahhüt UNIP FI ve uluslararası finans sektörü arasında çevre, ticaret ve kalkınma ilgili diyalogların arttırılması, Çevresel hususların kredi, yatırım ve diğer iş konularında çevresel konuların uyumlaştırılması için yapılan bir ortaklıktır. Bankalar özelinde bakıldığında UNEP FI üye bankaların sosyal ve çevresel açıdan sürdürülebilir ekonomik faaliyetleri destekleyen kredileri arttırmak için üyeler ile çalışmakta, bankalara Toplumun Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada öncü bir rol üstlenmelerini sağlayacak sorumlu bankacılık ilkeleri oluşturmaları için destekler vermektedir. 2019 yılının Eylül ayına gelindiğinde BM Genel Sekreterliği ile 49 ülkeden 130 bankanın taraf olduğu UNEP FI tarafından duyurulan sorumlu bankacılık prensiplerinin resmi sunumu yapılmıştır (Richardson 2005:283; Unep Finance Initiative 2020).

2.4.4 Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi

2000 yılında faaliyetlerine başlayan girişim 2005 yılından beri BIST tarafından desteklenmektedir. Günümüzde dünyanın en büyük kurumsal sürdürülebilirlik inisiyatifi olarak 161 ülke 9500'ün üzerinde firma ve 3000'in üzerinde ticari olmayan üyesi ile dünya çapında yolsuzlukla mücadele, insan hakları, çevre sorunları, çalışma standartları alanlarındaki on ilke ile uyumlu strateji ve operasyonları desteklemektedir (Global Compact Network Türkiye 2019). Milenyum 2030 hedeflerine ulaşılabilmesi için 3 milyar Amerikan dolarına yakın yatırıma ihtiyaç duyulmaktadır. Finansal yatırımlarda bulunanların çevresel, sosyal ve yönetim konularını dikkate almaları sürdürülebilir finans olgusunu ortaya çıkarmıştır. Sürdürülebilirlik ilkelerine uygun finansman sağlanması ve bu finansmanı kullanan firmaların sürdürülebilirlik ilkelerine uygun işlerini yapmaları sürdürülebilir kalkınmaya yönelik yatırımların artmasını sağlayacaktır. Bu finansman ihtiyacının karşılanmasına yönelik bir faaliyette Global Compact Türkiye Sürdürülebilir Finans Çalışma Grubu tarafından yapılmaktadır. Bu grup

ihhtiyaç duyulan kaynağın özel sektör aracığıyla gerçekleştirilmesi amacıyla sürdürülebilir kalkınma amaçlı iş birliklerinin artırılması, sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecek finansal araç ve ürün geliştirilmesini ve reel sektörde sürdürülebilirlik olgusunun yaygınlaşmasını amaçlamaktadır. Bu grup tarafından hazırlanan ve 50 milyon Amerikan doları ve üzerindeki yatırımların kredilendirme süreçlerinde çevresel ve sosyal risklerinde kullanılacağını yer aldığı bir bildirge yayınlamışlardır. UN Global Compact üyesi yedi banka (TSKB, Şekerbank, Garanti, İş Bankası, ING, Akbank, Yapı Kredi) bu bildirgeyi her yıl güncelleyeceklerini garanti ederek imzalamışlardır. 2018 yılında yapılan güncelleme ile bankalar çevresel ve sosyal unsurların görev tanımlarında olan bir personel istihdam etme taahhüdünde bulunmuşlardır. Aynı güncellemede kredi tutarı 20 milyon Amerikan doları olarak değiştirilmiştir (Global Compact Network Türkiye 2019).

2.4.5 Kapsayıcı Gelişmişlik Endeksi

Ülkelerin büyümelerinde vazgeçilmez olan fonlar, sadece Gayri Safi Yurtiçi Hasıllarının (GSYİH) büyümesine değil büyümenin kapsayıcılık derecesine de duyarlı hale gelmiştir. Büyümenin niteliğinin de ölçülerek bu kapsayıcılığı dolayısıyla bu niteliklere fonların aktarılmasını sağlayan kapsayıcı bir büyüme ve onun ölçülmesi fikri, 2018 yılında ana teması” Parçalanmış Bir Dünyada Ortak Bir Gelecek Tasarlamak” olan Dünya Ekonomik Forumunda dile getirilmiştir. Sürdürülebilirlik konuları, ekonomik ve jeopolitik bir gündemin yer aldığı forumda ekonomilerin gelişmişliklerinin göstergesi olarak kullandıkları GSYİH sürdürülebilirlik hedefleri açısından bakıldığında yeterli ölçümleme yapamayacağı ortaya konularak sosyal ve çevresel etkilerinde göz önüne alındığı yeni bir sosyal göstergenin sunumu yapılmıştır. Kapsayıcı Gelişmişlik Endeksi (Inclusive Development Index-IDI) ismini taşıyan endeks GSYH’ye ek olarak ekonomilerin on bir adet ek gösterge ile yıllık olarak değerlendiren bir yöntemdir. Böylelikle milli gelir hesaplamasını da aşan daha gerçekçi bir veri seti oluşturulmaktadır. Endeks üç adet temel gösterge (Kalkınma ve Büyüme, Kapsayıcılık, Nesiller arası eşitlik ve Sürdürülebilirlik) ve her bir göstergenin altında dört adet kıstastan oluşmaktadır. Alt göstergelerin her birine 1 ile 7 arasında bir puan verilerek (1 en kötü ve 7 en fazla arzu edilen) toplam bir skor elde edilmektedir. Gene hesaplamada ülkeler iki gruba ayrılmakta birinci grupta gelişmiş ülkeler ikinci grupta ise gelişmekte olan ülkeler yer almaktadır. 2017 yılındaki raporda 109, 2018 yılındaki raporda ise 103

ülkenin Kapsayıcı Gelişmişlik Endeksleri hesaplanmıştır. 2018 yılındaki raporda Türkiye'nin gelişmekte olan ülkeler arasında on altıncı sırada yer aldığını görmekteyiz. İki yılın değerlendirilmesi bakıldığında hesaplamaaya dahil olan tüm ülkelerin bir önceki yıla göre yüzde 64'ünde endeks skorlarının olumlu bir gelişme kaydettiği, gelişmiş ülkelerin 20'sinde gelir dağılımındaki eşitsizliğin bozulmaya devam ettiği ya da aynı kaldığını, yoksulluğun 17 ülkede arttığı görülmektedir. İki ülke grubunda da gelir eşitsizliği sorun olmaya devam etmekte, servet eşitsizliği ciddi boyutlarda yer almaktadır. Bu sonuçlara göre dünya ekonomisinin sahip olduğu dinamikler ile servet ve gelir eşitsizliği konularında çözüm üretmeyeceği söylenebilir (Emirkadı 2019:88; T.C. Kalkınma Bakanlığı 2018).

2.5 İslam'ın Sürdürülebilir Kalkınmaya Bakışı ve Gündem 2030 İlkeleriyle İlişkisi

İslam dini ekonomik alanda sınırları çizdiği çerçeve içerisinde insanları serbest bırakmıştır. İnsanlar yaşadıkları çağa uygun İslami bir bakış açısı ile kendine has ekonomik kurumlarını meydana getirmişlerdir. Zaman ve mekân sınırlaması olmayan bu dinin belli bir kültüre, belirli bir coğrafyaya ya da belirli bir ideolojik düşünceye bağlı bir çerçeveye sınırlandırılması da düşünülemez. İslam dini sözleşmenin esas alındığı serbest ticaret ve teşebbüsün desteklendiği bir ekonomik yapıya sahiptir. Kur'an'da İslam'ın nasıl bir ekonomik bakışa sahip olduğunu zekât, riba ve aile hukukuna ilişkin konulardaki ayetlerinde görebiliriz. Zekât, infak, sadaka gibi kavramlar toplumsal dayanışmayı arttırmakta, aşırı sermaye birikimini önleyerek sermayenin yatırımlara aktarılmasını sağlamaktadır. Riba yasağı ile paranın reel ekonomiye aktarılması sağlanarak paradan para kazanmanın önü kesilmektedir. Miras hukuku ile servetin tek bir varise aktırılması önlenmekte servetin yaygınlaştırılarak tekelleşme önlenmekte ve orta sınıfın güçlendirilmesi sağlanmaktadır. Özel mülkiyetin olduğu, serbest ticaretin desteklendiği, çalışmanın bir ibadet olarak görüldüğü İslam dininde üretimin, tüketimin ve çalışmanın helal olması mülkiyetin üretime ve çalışmaya dayanan bir yapıda bulunmasını teşvik etmektedir (Gül 2014:89–90).

İslam'da tevhit inancının merkezine alındığı bir iktisadi anlayışta gerçekleştirilecek ekonomik faaliyetlerde, her Müslüman Allah'ın emir ve yasaklarına uyması zorunludur. Böylelikle kıt kaynakların, insan ihtiyaçlarını karşılamasında yaşanan bölüşüm problemi, yaratanın emrettiği şekilde gereksiz harcama ve israftan kaçınılarak ölçülü bir şekilde olacaktır. Üretilen tüm ürün ve

hizmetlerin dağıtımı ve tüketimi de bu çerçevede yapılarak ekonomik faaliyetler gerçekleştirilecektir (Bahari ve Wahbalbari 2017:272).

İslam dünyasının finansal ve ticari altyapısını oluşturan kurumlar 9. ve 10.yüzyıllarda oluşumunu tamamlamıştır. İslam'ın altın çağı olarak adlandırılan 10 ve 13.yüzyıllar arasında teknoloji ve bilimsel alanda birçok yenilikler yaşanmıştır. Kâğıt kullanılmaya başlanmış, Antik Yunana ait eserler tercüme edilmiş ve Avrupa'ya aktarılmış, ticaret yollarının kontrolü ele geçirilmiş, fetihler yoluyla elde edilen ganimetler ve toplanan vergilerle büyük bir servet birikimi sağlanmıştır. Müslüman tüccarlar sayesinde bu geniş coğrafyaya şer-i hukuk kurallarına göre düzenlenmiş sözleşme biçimleri taşınmıştır. Bu coğrafyanın hemen hemen tamamında bu tüccarlar tarafından taşınan hukuk düzenlemeleri ve ortaklık biçimleri kabul görmüştür. Bunun tabi sonucu büyük bir alanda ortak bir hukuk sistemi içinde ticari faaliyetlerin gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. Bu tüccarların bir başka pozitif etkisi de İslam dininin gittikleri bölgelere yayılmasını sağlamalarıdır. Bu dönemin ardından uzun bir düşüş dönemi yaşanmıştır. İslam'ın sancaktarlığını alan Osmanlı imparatorluğunun da 16. yüzyıl sonlarında duraklama dönemine girmesinin ardından 19. yüzyıla gelindiğinde Müslüman coğrafyanın büyük bir kısmının batılı güçlerin sömürgesi haline dönüştüğünü görmekteyiz. Batıda ise 11. yüzyıldan itibaren kilise devlet ayrımını kurumsallaşmaya başlamış, üniversitelerin temeli atılmış ve ekonomik gelişmeyle birlikte burjuva sınıfı ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimine kadar geçen süreçte matbaanın icadı, coğrafi keşifler gibi gelişmeler ortaya yaşanmıştır. Müslüman dünya bu süreç içinde üstünlük kurduğu askeri, ekonomik ve entelektüel birikimini kaybetmiştir. Batının sahip olduğu bilimsel, teknolojik ve endüstriyel üstünlük onu diğer ülkelere karşı egemen hale getirmiştir. 16. yüzyıldan itibaren başlayan ve batının gücü ele geçirmesini sağlayan yükselişine karşılık veremeyen Müslüman coğrafya sömürgeciliğin hedefine dönüşmüş ve tüm kaynaklarının talan edilmesine, iç dinamiklerinin önü kesilerek gelişmelerinin engellenmesine ve sonuçta geri kalmışlıklarının artarak sürmesine sebep olmuştur (Kızmaz 2019:99–100; Kuran 2010:54).

İslam dünyası, İngiliz sömürsünden kurtulan Hintli Müslümanlar tarafından oluşturulan İslami modellerin üretilmeye başlanması ile İslam ekonomisinin temellerinin atıldığı batı dünyası ile mücadele edebilecek kurumsal eksikliğin kapatılmasına yönelik reform hareketlerinin başladığı yıllara girmiştir. Süreç kalkınmanın en önemli kurumu olan İslami bankacılığı doğurmuştur. Faizin

olmadığı kâr/zarar ortaklığı prensibine göre çalışan bu kurumlar mal ve hizmet finansmanı sağlayarak üretimi desteklemekte böylelikle kalkınma için gerekli ortam sağlanmaktadır (Ateş ve Bektaş 2016:94).

1960'ların sonlarına doğru sanayileşmeyle eş tutulan kalkınma anlayışının çevreye karşı duyarlılığın artmasıyla birlikte ortaya çıkan sürdürülebilirlik kavramı 2015 yılında kabul edilen Gündem 2030 ile kalkınmanın temeline sürdürülebilirliği almıştır. Devlet, özel sektör, bilim dünyası, sivil toplum örgütlerinin ortak amaç ve hedeflere birlikte hareket etmesi yönündeki ortak irade ile sürdürülebilirlik kavramı yeniden ivme kazanmıştır. İslami finans ya da Türkiye'deki ismiyle katılım finansı başlangıçta faizsiz finansal işlemleri merkezine alıp, yapılan finansal faaliyetlerde faizsiz ve helal işleri çerçevelerken, günümüzde sürdürülebilirlik kavramının tüm sektörlere yerleşmeye başlamasıyla birlikte İslami hassasiyetlerin çerçevesinin içine çevreye duyarlılık ve kullanılan beşerî imkanlara saygı da almıştır.

Esasında İslam ve çevre ilişkisi yeni keşfedilen bir şey değildir ancak kalkınmanın temeline sanayileşmenin yerleştiği ne pahasına olursa olsun kalkınma prensibi tüm dünyada olduğu gibi İslam ülkelerinde de çevreye duyarlılığı ortadan kaldıran bir ekonomik ve finansal yapıyı doğurmuştur. İslam dininde çevrenin nasıl bir önemi bulunmaktadır? İslam dininin kutsal kitabı Kur'an da Abdülhafız el-Masri'ye göre yaklaşık 500 adet çevre ile ilişkili ayet yer almaktadır. İslam bilginleri ayetler ve hadislerden yola çıkarak çevre ile ilgili bazı temel prensipler ortaya koymuşlardır. Örneğin Bakara süresi 29. ayetinde mealen “*Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan, sonra göğe yönelerek onları, yedi gök olarak tamamlayıp düzene koyan O'dur ve O, her şeyi hakkıyla bilmektedir.*” ve Bakara 30. ayette mealen “*Hani rabbın meleklere, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Onlar, “Biz seni eksiksiz bilirken ve durmadan övgü ile tenzih ederken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın? dediler. Allah Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim buyurdu.*” denilmektedir. Bu ayetlerden yaşadığımız tüm çevrenin içindekilerle birlikte yaratıcısının ve tek sahibinin Allah olduğunu ve yaratıcının bu çevreyi insanlara emanet bıraktığını söyleyebiliriz. İnsanoğlunun yaratıcının yeryüzündeki halifesi olma sıfatıyla yeryüzünün istediği gibi herhangi bir sınırlama olmadan kullanma hakkı bulunmamaktadır. Zira yaradan insan oğluna bu çevreyi belirli sınırlarda kullanma hakkı vermiştir. İnsanların halife sıfatını yeryüzünün sahipleri şeklinde algılaması çevrenin tahribine ve zarar görmesine yol açacaktır. İnsanlar yeryüzünü

diğer canlılar ile paylaşmaktadır. En'am süresi 38. ayette mealen” *Yerde yürüyen hayvanlar ve kanatlarıyla uçan kuşlar da ancak sizin gibi birer toplulukturlar. Kitap'ta biz hiçbir şeyi eksik bırakmadık; onlar sonra Rablerine toplanacaklardır.*” diye buyrulmuştur. Ayette de açıkça belirtildiği üzere hayvanlarında bir topluluk olarak insanların çevresini şekillendirdiği görülmektedir. İnsanların çevrelerini şekillendirirken hayvanların haklarını da gözetmeyi bir yükümlülük olarak görmeleri gerekmektedir. Kur'an da birçok ayetin hayvan isimleri taşıdığını (fil, bal arısı, karınca gibi) unutmamak gerekir. İslam peygamberinin Medine'deki haram bölge uygulaması bu bölge sınırları içinde yer alan ağaç, bitki ve hayvanların zarar görmesini engellemiştir. "Kıyametin kopacağını bilseniz bile elinizdeki fidanı dikişiniz." hadisi, zevk için avcılığın yapılmasının yasaklanması, hayvanlara kötü muamele yapanların bunun hesabını vereceğine yönelik birçok hadis İslam dininde çevre ve insan arasındaki uyumun sağlanmasına yönelik uygulamalardan bazılarıdır. İslam'a göre yeryüzünün tek ve gerçek sahibi Allah'tır. İnsanlar yeryüzünü tek sahipleri gibi davranarak hareket etmemelidirler. İslam hayatın başlangıcında tüm canlıların sudan yaratıldığını bildirmektedir. Enbiya süresi 30. ayetinde mealen “*İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?*” şeklinde buyurulmuştur. Görüleceği üzere su hem hayatın başlangıcı hem de hayat için olmazsa olmazdır. Suyun İslam'da sürdürülebilir bir şekilde kullanımı için birçok uygulama yapılmıştır. Peygamberin su kaynaklarının bulunduğu yerleri haram bölge ilan etmesi buna en güzel örnektir. Ahırların su kaynaklarından uzağa yapılması, su kaynak ve nehirlerle ve durgun sulara tuvalet ihtiyacının giderilmemesi ile ilgili uygulamalar suların temiz tutulmasına yöneliktir. (Çevre Ansiklopedisi 2014; Diyanet İşleri Başkanlığı 2020).

İslam'a göre evren bir düzen üzerine kurulmuştur ve doğa insanın kullanımına sunulmuştur. İnsan oğlu kendisine verilen bu emaneti bu düzen ve denge içinde kullanmak zorundadır. Bu düzen içinde her yaratılanın bir amacı vardır ve amaçsız hiçbir şey yaratılmamıştır. Tüm bu yaratılanlar gibi insanda kendisine sunulan bu dünya nimetlerini kullanırken gerçek sahibin kendi olmadığına farkına vararak dengenin korunmasına yönelik faaliyetlerde bulunmalıdır. Ekolojik dengenin korunması da insanın amaçlarından biri olmalıdır (Bozyiğit 2016:19–20). İnsanların bu dengeyi bozmalarının birçok kötü sonuçlar doğurduğunu görebiliyoruz. Bugün yaşanan birçok hastalık çeşidinin yaşam

alalarına müdahale edilen yaban hayvanlarıyla etkileşime geçilmesi sonucunu ortaya çıktığı biliniyor. Örneğin veba, sıtma, korona gibi salgınların doğal çevrelerine çeşitli nedenlerle müdahale edilen hayvanlardan bulaştığı tespit edilmiştir. Yeni tarım alanları açmak için ormanların kesilmesi, madencilik faaliyetleri ya da sulak alanları kurutmak gibi çeşitli nedenlerle ekosisteme müdahaleler olmaktadır. Bu ve benzeri faaliyetler iklim değişikliğiyle birlikte salgın hastalık riskini de arttırmaktadır (Doğanay 2020).

İslam'ın çevre ve insan ile olan ilişkisini şekillendiren temel nokta mülkün gerçek sahibinin Allah olduğu, insanın ise sadece emanetçi olarak mülkü yönettiğidir. İnsanın yaşadığı çevre ile ilgili tasarruflarında bu bilinçle hareket etmesi zorunludur. Kaynakların sonsuz olduğu ve hiç bitmeyecekmiş gibi tüketildiği bu yüzyılda kaynakların verimli kullanımının emredildiği Kur'an emirlerinin yerine getirilmesi insanların hizmetine sunulan tüm kaynakların gelecek nesillere de aktarılacak şekilde kullanılmasını böylelikle yeni nesillerin yaşam kalitesinin düşürülmeden bugünden gerekli tasarrufların yapılması sağlanacaktır (Gümüş Böke 2019:238–239).

İslam'ın insan ve çevresiyle ilişkisinin belirli bir denge ve nizam içinde olması gerekmektedir. İslam ekonomisinin de bu dengeyi gözetecek yeni bir yapı içine girmesi gerektiği kaçınılmazdır. Bu bağlamda kalkınmanın temeline sürdürülebilirliğin alındığı yeni yapılanma yatırımcı ve finansmancının yapılacak finansal faaliyetlerin sonucunda elde edilecek sonucun getirinin yanında çevresel ve sosyal etkilerinin de dikkate alındığı farklı bir yatırım anlayışı olan sürdürülebilir yatırım anlayışını ortaya çıkarmıştır. Sürdürülebilir yatırım anlayışı yatırım sürecine etik kavramının entegre edilmesini sağlamıştır. Böylelikle yatırımcıların bir kısmı kullandıkları finansal alan İslami olsun ya da olmasın sürdürülebilirlik ilkelerine uygun faaliyette bulunan yönetim ilkelerine bağlı, sosyal sorumluluğu içselleştirmiş firmalara yatırım yapmaya başlamıştır. Sürdürülebilir yatırım anlayışını ifade eden birçok yaklaşım kullanılmaktadır. Bunlardan en fazla kullanılanlar Sosyal açıdan sorumlu yatırım (SRI), etki yatırımı, çevresel, sosyal ve yönetimsel kriter odaklı (EGS) yatırımlardır. Temelde müşterilerin isteklerine uygun en iyi yatırım portföyü oluşturmayı amaçlayan bu anlayışlar portföyün yapılandırılmasında farklı yaklaşımlar sunmaktadırlar. *ESG odaklı yatırımlar*, geleneksel finansal analizlerin yanında finansal olmayan risk ve fırsatları da ortaya koyarak yatırımcının analizlerinin daha kapsamlı olmasını sağlamaktadır.

Analizlerde çevresel (Sera gazı, iklim değişikliği...), sosyal (İş sağlığı ve güvenliği...) ve yönetişimsel (Ücretlendirme politikası, yönetim kalitesi...) unsurların finansal performans üzerinde etkisi olduğunu varsayarak yatırım getirisinin bir ögesi olarak analizlere katılmaktadır. *SRI yatırımlar*, Negatif tarama olarak isimlendirilen yöntem kullanılarak, yatırımcıların finansal olmayan değerlere yönelik faaliyette bulunan firmalara yatırım yapmaları engellenmektedir. Negatif taramada genellikle terör faaliyetleri, çevresel hasar, silah ve savunma aletleri kumar, alkol, tütün vb. maddeler gibi alanlara yatırım yapan firmalar oluşturulacak portföyden çıkartılmaktadır. *Etki yatırımı*, finansal getiriye öteleyip sosyal ve çevresel etkiyi önceleyen firmalara ya da fonlara yatırım yapmayı özendirilmektedir. Böylelikle yapılan yatırım neticesinde bu kuruluş tarafından amaçlanan toplum ve çevreye yararlı hedeflere ulaşması kolaylaştırılacaktır. Temiz enerji üretimine yönelik kâr amaçlanmayan bir yatırım etki yatırımına örnek verilebilir. Geleneksel finansal anlayış ve ESG risk ve getiriden ödün vermeyen bir yaklaşımı temsil etmektedir. Stratejiler alınan risk için maksimum getiriye hedeflemektedir. Sorunların çözümünde öncelik finansal getiridir. SRI ve Etki Yatırımlarında yatırımcıların değerlerinin karşılanması sonradan finansal getiriye dikkate alan stratejiler bulunmaktadır (Net Impact 2020). Sürdürülebilir ve Sorumlu Yatırım Forumunun yayınladığı 2018 Küresel Sürdürülebilir Yatırım inceleme raporunda Avrupa, ABD, İngiltere, Japonya, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'yı kapsayan raporda bu beş büyük pazarda 2016 yılında 22.8 Trilyon dolardan yüzde 34 artışla 2018 yılında 30.7 Trilyon dolara ulaştığı saptanmıştır. Yine benzer bir şekilde aynı raporda ABD'de profesyonel yönetim altında bulunan tüm yatırımların yüzde 26'sına tekabül eden 12 Trilyon dolarlık bir sürdürülebilir yatırım bulunmaktadır (USSIF 2019).

İslam hukukunun belirlediği sınırlar çerçevesinde, finansal işlemler için öngörülen temel ilkeler ile yukarıda değinilen sürdürülebilir yatırım anlayışındaki yatırıma konu olabilecek faaliyet alanlarının birçok faaliyette örtüştüğünü söylenebilir. İslam dinin amaçları ile sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin ilişkisi alt kısımda bahsedilmiştir.

İslam hukukunun amaçları ya da şer-i amaçlar başka bir ifade ile Maqassid al Shari'ah konusuyla ilgili ilk çalışmaları yapan usulcü Cüveyni'dir. Cüveyni Şer-i amaçları Zaruriyyat, Hacıyyat ve Tahsiniyyat olarak üç bölüm şeklinde incelemiştir. Cüveyninin talebesi İmam Gazali ise şer-i amaçlar ile ilgili

yaklaşımların temelini atan kişidir. Zaruri beş temel amacı ilk yazan İmam Gazalidir. Gazali şer-i amaçları dünyevi ve dini amaçlar olarak ikiye ayırmıştır. Dünyevi amaçları canın, aklın, neslin ve malın korunması şeklinde sınıflandırmıştır. Gazali *Mustesfa* adlı fıkıh usulüyle ilgili eserinde şer-i amaçlar konusundaki son fikirlerini yazmıştır. Kitabında maslahatın tanımını şeriatın amaçlarını korumak olarak tanımlamış ve şeriatın amaçlarını zarurat (temel), hacat (destekleyici) ve tahsinat (Süsleyici) olarak üç kısma ayırmıştır. Zaruret maslahat içinde insana yönelik amaçların yer aldığı bir mertebedir ve dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunmasını hedeflemektedir (Çaykara 2007:204–205). Bu hedeflere Allamah Qaraî ve birçok alim altıncı bir hedef olarak haysiyeti de eklemiştir; bu hedeflere yedinci değer olarak devletinde eklendiği çalışmalarda bulunmaktadır (Abubakar 2016:2; Kayadibi 2017:8).

Asutay (2014) “*İslam Ekonomisine Politik İktisadi Bir Yaklaşım: Alternatif Bir Ekonomik Sistemin Sistemik Anlayışı*” isimli makalesinde İslam ekonomisinin kurucu aksiyomları içinde şer-i amaçları da saymıştır. Şer-i amaçların önceleri ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için gerekli motivasyonunun sağlanmasıyla ilgili bir anlam taşıdığını dolayısıyla birey tabanlı olduğunu söylemiştir. Ancak bu yaklaşımın bireyin sahip olduklarını korumakla yetindiğini ilerleyen dönemlerde bunun yerine sosyal amaçlara yönelen amaçları gerçekleştirmeye yönelik bir anlayışın ortaya çıktığını şer-i amaçların neler olduğunu anlatan bir liste ve bu liste şeklinde sınırlandırılması yerine dinamik bir kavramsallaştırma ve bu kavramsallaştırmanın yaşam biçimi şekline dönüştürülmesi böylelikle yoksulluk eşitsizlik gibi konuların çözümüne katkı sağlanabileceği belirtilmiştir. Belirli kural ve kaideleri içeren anlayışın başarılı olamayacağı bunu yerine birey ve toplum yapısının göz önünde bulundurulmasını ele almıştır. Asutay’ında belirttiği gibi yeni bir bakış açısı ile bakılarak kalkınmayı sürdürülebilirlik anlayışının temeline alan Gündem 2030 ile ulaşılmak istenen kalkınma hedeflerinin hangi şer-i amacın içinde yer alabileceğiyle ilgili çalışma Şensoy’un (2019) “*Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile Katılım Finansı İlkelerinin Uyum*” isimli çalışmasından yararlanılarak oluşturulan Resim 2.2 de yer almaktadır.

Resim 2.2. Gündem 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Şeriatın Amaçları Arasındaki İlişki
Kaynak: ŞENSOY, 2019

Faaliyet sonuçlarını yansıtan bir gösterge, başarının ölçüsü olarak ifade edebileceğimiz performans, amaçlanmış ve planlanmış bir etkinliğin sonucunun nicel ya da nitel olarak belirlenmesidir (Attila 2010:35; Oraman 2004:123). Performans, amaçlanan hedefler açısından ne yapıldığını miktar ve kalite olarak ifade eder, böylece şirketin örgütsel amaçlarına ne derece ulaşıldığı, organizasyonun zayıf ve güçlü yönlerinin neler olduğu tespit edilerek gelecek ile ilgili hedefler desteklenebilir. Performans ölçümüyle “Neredeyiz? Nerede olabilirdik ya da ne kadar iyi olabilirdik? Nerede olmalıyız” sorularına cevap bulunabilir. Böylece şirket ile ilgili durum saptaması yapılır, öngörüler ile gerçekleşenler arasındaki farklar tespit edilir ve gelecek ile ilgili kararlar alınabilir (Özdemir, Bengü ve Bayar Özdemir 2019:1–2).

2.6 Performans Kavramı

Firmaların performansları etkinlik ve verimlilik kavramlarıyla ölçülmektedir. Firmaların performansları karşılaştırılırken etkinlik ve verimliliklerine göre ifade edilir. Çıktı / Girdi formülüyle ifade edilen verimlilik kavramıyla işletmelerin kullandıkları girdiler ile ne kadar çıktı elde ettikleri hesaplanmaktadır. Firmalar ellerindeki girdileri amaçlarını gerçekleştirmek için en iyi şekilde kullanarak çıktıya dönüştürmektedirler. Belirli bir zaman dilimindeki performans ise firmaların kullandıkları girdileri çıktıya dönüştürken ne kadar etkin

oldukları ile belirlenmektedir. Birçok girdi ve çıktının bulunduğu ortamda tek bir girdi ve çıktının kullanılmasıyla yapılan hesaplama ile kısmi verimlilik, tüm girdi ve çıktıların kullanılmasıyla yapılan hesaplama ile faktör verimliliği ölçülmektedir (Kale 2009:1–2). Verimlilik kavramıyla bazen eş anlamlı olarak kullanılan etkinlik belirlenen amaçlara ya da çıktılara en az maliyet ile ulaşmak olarak tanımlanabilir. Etkinlik çıktıları ve amaçların etkileşimini dikkate alarak birbiriyle çatışan ya da aynı olan amaç ve çıktıların tespit edilerek birbirleriyle kıyaslanmasını sağlar (Falay 1997:21). Bankaların etkinliği teknik ve tahsis etkinliğinden oluşmaktadır. Teknik etkinlik sahip olunan girdiler ile en çok çıktı üretebilme başarısı olarak tanımlanabilir. Tahsis etkinliğini ise girdi ve çıktı fiyatlarının göz önünde bulundurularak en uygun girdi-çıktının seçilme başarısıdır. Bankanın en uygun ölçekte üretim yapabilmesi de ölçek etkinliğidir. Bankaların etkinlik ve maliyetlerini inceleyen çalışmalarda üç yaklaşımın kullanıldığı görülmektedir. Oran analizi, parametrik ve parametrik olmayan yöntemler. Bu üç yaklaşıma bazı çalışmalarda ise toplam performansın ölçüldüğü modellerde eklenmektedir. Oran analizinde girdi ve çıktı arasında tek boyutlu ilişki incelenmektedir. Parametrik yöntemlerde üretim parametre ve birimlerinin daha önce belirlenen bir fonksiyon içinde gerçekleşip gerçekleşmediğini hesaplamaktadır. Parametrik olmayan yöntemlerde herhangi bir fonksiyon ya da parametre bulunmamaktadır. En etkin birimin girdileri çıktılarına en iyi dönüştüren karar birimi olduğu ve bu birimin etkin birim olduğunu varsayarak, diğer birimdeki hesaplamaların bu etkin sınıra göre yapıldığı yöntemdir (Cihangir 2004:166; Kale 2009:24–25).

Verimlilik ölçümünde bankacılık sektörünün karşılaştığı en problemleri noktalardan birisi kullanılacak girdi ve çıktıların ne olacağı konusudur. Bu problemin temelinde bankaların hizmet işletmeleri olması sebebiyle fiziki bir mal üretmemeleri, çok sayıda girdi ve çıktıya sahip olmaları ve temel fonksiyonlarının ne olduğunun tanımlanmasında yaşanan güçlüklerdir (İnan 2000:86–87). Sektörün girdi ve çıktıların ölçülmesinde üç yaklaşım geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlardan birincisi *üretim yaklaşımı*, bankaları girdi olarak aynı sermaye, nakdi sermaye ve emek gibi kaynakları kullanıp çıktı olarak kullandıkları krediler ve tasarruf mevduatlarını üreten kuruluşlar olarak tanımlamaktadır. Şube etkinliğinin değerlendirilmesi ve karşılaştırılmasında kullanılmaktadır ve yalnızca işletme maliyetleri söz konusudur. İkinci yaklaşım *aracılık yaklaşımı*, bankaların topladıkları fonları kredi ve varlıklara dönüştürülmesinde aracılık yapan kurumlar

olarak tanımlar. Tüm sisteme yönelik veya sistemlerin karşılaştırılmasında kullanılmaktadır. İşletme ve faiz maliyetleri bulunmaktadır. Üçüncü yaklaşım *kâr yaklaşımıdır*, bu yaklaşımda bankaların temel amacının kâr olup gelirlerini arttırıp maliyetlerini azaltarak kâr maksimizasyonu için çalışmaktadır. Girdi olarak işletme ve diğer faiz dışı giderlerin kullanılmakta, çıktı olarak net faiz ve faiz dışı gelirlerin oluşmaktadır (Drake, Hall ve Simper 2009:3; Seyrek ve Ata 2010:70; Türker Kaya ve Doğan 2005:5).

2.7 Finansal Performansın Ölçülmesi

Finans, yatırım, finansal yönetim ve yatırım kararları olmak üzere üç temel alan ile ilgilidir. Kurumsal finans diye de adlandırılan finansal yönetim işletmenin mülk edinirken hangi fiyat ve türü seçeceği, bunların edinilmesinde gerekli sermayenin nasıl edinileceği ve bunların değerinin en yüksek değerde değerlendirilmesi için işletmenin nasıl yönetileceği ile ilgili kararlara odaklanan bir disiplin olarak tanımlanabilir. Firmaların genel amaçlarına baktığımızda karşımıza üç temel amacı görebiliriz. Bunlar, karın arttırılması, işletme varlığının devam ettirilmesi ve topluma fayda sağlamaktır. Finansal yönetimin amacı ise işletmenin piyasa değerinin en yükseğe çıkartmak böylelikle hissedarların servetlerinin maksimize etmektir (Akın 2015:3). İşletmelerin yönetim başarıları uyguladıkları performans analizleriyle tespit edilebilir. Performansların ölçümünde finansal ya da finansal olmayan performans ölçütlerinden birini kullanmak zorundadırlar. Ancak hangi ölçütün kullanılacağı işletme stratejilerinin, misyon ve vizyonunun belirlenmesinden sonra tespit edilmelidir. Bu da bizi farklı misyon, kültür ve farklı sektörlerde bulunan işletmelerin uygulayacakları performans ölçütlerinin de farklı olacağı sonucuna götürür. Bankalar açısından bakıldığında performans ölçümünde kullanılan ortak bir metot konusunda görüş birliğine varılamadığı görülmektedir. Finans sektörünün en önemli kurumlarından olan bankaların yapıları gereği çok geniş bir faaliyet konusu içermesi ürün ve hizmetlerindeki farklılık ve kendilerine özgü birçok farklı değişken tarafından etkilenmesi istenilen ortak bir performans ölçümünün yapılmasına en büyük engeldir (Çelik 2019).

Griffin ve Mahon (1997) yaptıkları çalışmalarında kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal finansal performansı arasındaki ilişkiyi inceleyen 51 çalışmayı incelemişlerdir. İnceleme sonucunda oluşturdukları tabloda çalışmalarda kullanılan finansal ölçütleri altı kategoriye ayırarak listelemişlerdir. Bu altı kategori kârlılık (11 ölçüt), varlık kullanımı (7 ölçüt), büyüme (13 ölçüt), likidite (6 ölçüt),

risk/piyasa ölçütleri (12 ölçüt) ve diğerden (içerisinde ayrıca 11 diğer ölçütü de içeren 20 ölçüt) oluşmaktadır. 80 farklı finansal ölçütün kullanıldığı çalışma da en yaygın kullanılan finansal ölçütlerin toplam varlık büyüklüğü, ROA, ROE, Varlıkların yaşı, beş yıllık satış getirisi olarak tespit etmişlerdir. Tablo 2.4 de bu çalışmada listelenen finansal performans ölçülerinden bir kısmı gösterilmiştir.

Tablo 2.4. Griffin ve Mahon (1997) Çalışmalarında Listelenen Bazı Finansal Performans Ölçütleri

Kategoriler	Finansal Performans Ölçütleri
Kârlılık	Özkaynak kârlılığı, medyan, ortalama, düzeltilmiş risk, satış kârlılığı, net gelir, yatırım kârlılığı, hisse başına kâr. Kâr marjı
Varlık Kullanımı	Aktif kârlılığı, aktif devir hızı, varlık yaşı
Büyüme	İşletme büyüklüğü, satış kârlılığı, aktif kârlılığı, aktif devir hızı. Yatırım kârlılığı, hisse başına kâr büyümesi
Likidite	Cari oranı, likidite oranı, nakit akışındaki değişim, dönen varlık/toplam Varlık
Risk/Piyasa	Piyasa değerlemesi/olağan dışı getiriler, Beta, alfa, net kayıplar, hisse fiyatı, fiyat/kazanç oranı, piyasa değeri, kâr payı değişim yüzdesi
Diğer	Sahiplik türüne ilişkin ölçüler (%100 yerli-kurumsal sahiplik), algısal ölçüler, reklam düzeyi, yönetici ve çalışan tazminatı, çeşitlendirme, kaldıraç ölçüleri (uzun dönemli borç/özkaynak, toplam pasif/değer)

Kaynak: GRIFFIN ve F. MAHON, 1997

Objektif ve kesin olması, işletmelerin uzun vadeli hedeflerini ve stratejik ve taktiksel başarıyı ortaya koyabilmesi sebebiyle finansal performans ölçütleri yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bunlarla birlikte finansal performans ölçütlerine bazı eleştirilerde yapılmaktadır. Ölçütlerin kısa vadeli olması, çalışanlar, hizmet alanlar ve hizmet kalitesini ölçmemesi ve gelecek ile ilgili yatırım, eğitim gibi konuların ertelenmesine sebep olması, veri toplama ve raporlamanın uzun süre alması sebebiyle hızla karar vermede yetersiz olması, sorunların kaynağı ile bilgi vermemekte yalnızca sorunun varlığı ile ilgili bilgi sunması gibi konular bu eleştirilerde öne çıkmaktadır. Bu sayılanlar gibi eksiklikler sebebiyle finansal olmayan ölçütlere yönelmesine rağmen firmaların kâr odaklı finansal kontrolleri öncelemeleri dolayısıyla finansal performans ölçütleri önemini korumaya devam

etmektedir. Firmaların finansal performans ölçütleri finansal raporlardan elde edilen rakamların çeşitli istatistiksel yöntemler kullanılarak elde edilen oranların yorumlanması ile elde edilir. Bu oranlar sayesinde işletme varlıklarının ve kaynakların etkin ve verimli şekilde kullanılıp kullanılmadığının ölçülmesi sağlanır. Finansal performans ölçümünde kullanılan hesaplama yöntemleri geleneksel ve modern olarak ayrıma tabi tutulurken, sağladığı veri türüne göre değere dayalı, piyasa bazlı ve muhasebe tabanlı performans ölçütü olarak gruplanmaktadır. Bunların yanında finansal performans ölçütlerini piyasa, muhasebe temelli ve algısal ölçüler şeklinde ayrımlarda bulunmaktadır. Piyasa temelli ölçütler piyasa performansını esas alan değerlendirme yöntemlerinin kullanıldığı Piyasa değeri/defter değeri, Fiyat/Kazan, Tobin's Q gibi oranların yaygın olarak kullanıldığı ölçütlerdir. Muhasebe temelli performans ölçütleri ise işletmenin verimliliği göstermektedir. İşletme içi kararların etkinliği ve yöneticilerin performansları ortaya konulur. İşletmenin finansal durumunun anketler yardımıyla tespit edildiği ve sübjektif sonuçlar içeren ölçüm ise algısal ölçülerdir. Literatür incelendiğinde Muhasebe ve piyasa temelli ölçütlerin daha yoğun kullanıldığı söylenebilir (Çokmutlu 2019:113–114; Düzer 2018:88; Gökbulut 2009:52–53; Şenol ve Ulutaş 2018:88).

2.7.1 Muhasebe Temelli Performans

Faaliyet sonuçlarının çıktısı olarak görülen finansal raporlardaki bilgilerin matematiksel yöntemler kullanılarak oranlaması sonucu bulunan göstergeler muhasebe temelli finansal göstergelerdir. Bulunan bu oranlar ile işletmelerin geçmiş dönemlerine ait veriler ile elde edilmektedir. Oranlar sayesinde karar vericiler elde ettikleri bu sonuçları işletme amaçları ile entegre edip değerlendirerek yorumlamaktadır. Oranlar sektör ortalamaları, geçmiş dönemlere ait oranlar ve genel kabul gören oranlar kullanılarak değerlendirilmekte yapılan karşılaştırmalar ile yorumlanmaktadır. Mevcut finansal durum ve performansın ölçülmesinde en çok kullanılan yöntemlerden biri oran analizidir. Oranlar finansal tablolardaki verilerden sağlanmaktadır. Gerçekleşmiş faaliyet sonuçlarını gösteren veriler kullanılarak işletmelerin mevcut finansal durumunu görüp geleceğe ilişkin tahminler yapılmaktadır. İşletmelerin temel amaçlarından biri kâr olduğundan performans ölçümünde öncelik işletme kârlılığının ölçülmesidir. Dupont Firması tarafından performans ölçümünde belirlenen hedeflere ulaşma düzeyi ölçümünde kullanılmaya başlanan ve Dupont sistemi diye adlandırılan kârlılık oranları

yatırımın getirisi, varlıkların getirisi ve özkaynak getirisi oranlarından oluşmaktadır. Yatırım getirisi oranında bir yatırımın geri dönüşüm oranı, varlık getirisi oranında işletmenin varlıklara yaptığı yatırımlardan elde edeceği karı, özkaynak getirisi ise öz kaynağı oluşturan hissedarların getirilerini ifade etmektedir (Ceyhan ve Demirci 2017:279; Coşkun 2005:11–12).

Bankaların finansal performans ölçümünde muhasebe temelli bir yaklaşımla kârlılığının ölçümünde iki temel ölçü kullanılabilir bunlar ROA ve ROE olarak da isimlendirilen aktif ve özkaynak kârlılık oranlarıdır. ROA, her bir banka varlığına karşılık ortalama ne kadar kâr elde edildiğini göstermektedir. Kısaca bir bankanın ne kadar verimli işletildiğinin göstergesi bu orandır. ROE oranı bize ortakların bankaya koydukları yatırımlar karşılığında aldıkları kârlılığı göstermektedir. Yüksek bir ROE o bankanın kaynaklarının verimli kullanıldığı göstermektedir. Bu oranın yüksek çıkması isteyen ortaklar daha düşük bir öz sermaye ile çalışmak isteyebilirler ancak BASEL I ve II uygulamalarının getirdiği sermaye yeterlilik oranı ile istek engellenmiştir. Aktif kârlılık oranı net kârın toplam varlıklara oranı şeklinde, özkaynak kârlılık oranı ise net kârın özkaynaklara oranı şeklinde ifade edilmektedir. Bankaların etkinliklerinin ölçülmesinde kullanılabilecek oranlar şöyle sıralanabilir: Toplam Kredilerin toplam aktiflere oranı, tahsili gecikmiş alacakların toplam krediler içindeki oranı, krediler ile menkul kıymetler portföy toplamının toplam aktife oranı, tahsili gecikmiş alacakların toplam krediler içindeki payı ve toplam kredilerin toplam mevduata oranı. (Ceylan ve Korkmaz 2017:86; Cihangir 2004:167–168; Petersen ve Schoeman 2008:1).

2.7.2 Piyasa Temelli Performans

Halka açık şirketlere yatırım yapmak isteyenlerin beklentilerin özetlemektir. Firmaların hisse senedi fiyatları piyasa katılımcıları açısından bilgilendirici bir rakamdır çünkü bu fiyat tüm bu katılımcıların beklentilerini ve hisse senedinin alım ve satım faaliyetinin sonucunu yansıtarak. Piyasa katılımcılarının işletmenin gelecekteki büyüme ve kârlılığı ile ilgili beklentileri özetlemektir. Bu oranlar şirketin hisse senedi fiyatı, kâr payı ve hisse senedi sayısı ve ilgili diğer kalemlerin performansını göstermektedir. Halka açık şirketlerin özkaynak değerinin tahmini için Tobin's Q, Fiyat/Kazanç, Piyasa Katma Değeri gibi oranlar kullanılmaktadır (Masa'deh, Tayeh, Al-Jarrah ve Tarhini, 2015:136). Tobin's Q Oranı, Firmanın varlıkları ile o firmanın piyasa değeri arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Firmanın toplam piyasa değerinin firmanın

toplam varlıklarının değerine oranlanması ile bulunur. Bu oranda q'nun sıfır ile bir arasında değer alması yani birden küçük olması, firmanın varlıklarının firmanın değerini aştığını bunun sonucunda da firmanın yeni yatırım yapmak istemeyeceğini; q'nun birden büyük çıkması durumunda ise firmanın varlıklarını arttırmak ve yeni yatırımlara girmek isteyeceği söylenebilir. Monetaristlere göre para arzının arttırılması ellerinde istediklerinden daha fazla bulunduran vatandaşların harcamalarının arttıracaktır. Harcamaların hisse senedi piyasalarındaki talepten fazla olma beklentisinin gerçekleşmesi durumunda ise hisse senetlerinin fiyatları yükselecektir. Bu artışlar q değerini yükselterek yatırım harcamalarının artmasına yol açacaktır. Muhasebe temelli ölçütlerin genellikle firmanın mevcut ve geçmiş durumunu ile ilgilenip geleceği yansıtmamasına karşın Tobin q oranı mevcut durum ve geleceğe ilişkin beklentileri göstermektedir (Canbaş, Doğukanlı, Düzakın ve İskenderoğlu, 2005:26; Mishkin 1996:6–7). Fiyat/Kazanç oranı, hisse senedinin piyasa fiyatının, işletmelerin temettü düşüldükten sonra kalan şirket karını hisse sayısına bölerek elde ettikleri hisse başına kara oranlaması şeklinde formüle edilmektedir. Yatırımcının şirketten elde edeceği 1 TL'lik kazanca karşılık ne kadar ödeme yapacağını gösterir. (Helfert 2001:444). Katılım bankalarının tümü halka arz edilmediğinden bu performans oranları kullanılmamıştır.

2.7.3 CAMEL Analizi

Finansal kurumların finansal sistem içerisinde bir aracı olarak faaliyette bulunması için uygunluğunu gösteren en önemli kriterler, Likidite, kârlılık ve ödeme gücüdür. Bankaların finansal sağlamlığının analiz edilmesi için kullanılan kriterler 1979 yılında Amerika Birleşik Devletlerindeki banka düzenleme kurumları tarafından CAMEL adı altında ilk kez kullanılmaya başlanmış, sonrasında ise tüm dünyadaki denetim otoriteleri tarafından kullanılan bir araca dönüşmüştür. Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) ve Basel Bankacılık Denetleme Komitesi (BCBS) 1988 yılından beri finansal kurumların denetlenmesinde kriter olarak Sermaye Yeterliliği (Capital adequacy), Varlık Kalitesi (Asset quality), Yönetim Kalitesi (Management quality), Kazanç Durumu (Earnings) ve Likidite (Liquidity) oranlarının kullanılmasını önermiştir. 1996 yılında riskin üzerine daha fazla odaklanılması için bu beşli yapıya altıncı bileşen Piyasa Risklerine Duyarlılık (Sensitivity to Market Risk) eklenmesiyle İngilizce baş harflerinde oluşan

CAMELS ortaya çıkmıştır (Asian Development Bank 2002:229; Roman ve Şargu 2013:703–704).

CAMELS analizinin yapılabilmesi için öncelikle altı bileşeni oluşturan her bir bileşeni temsil edecek finansal oranlar belirlenmelidir. Bu oranlar belirlendikten sonra bankacılık sektöründe bu oranlar için ortalama veriler tespit edilir. Analize tabi tutulan bankaya ait veri sektör değerine bölünür 100 ile çarpılarak kendisine ait endeks değeri hesaplanır. Bu hesaplamanın ardından sapma değerlerinin oluşturulması gerekir. Sapma değer oluşturulurken ilişkinin yönü pozitifse endeks değerinden 100 çıkartılır, ilişkinin yönü negatifse endeks değeri 100'den çıkartılır. Bulunan sapma değerleri ile oran ağırlığı çarpılarak ağırlıklı değer oluşturulur. Bulunan ağırlıklı değerlerin toplanmasıyla her bir bileşene ait değerler bulunur. Bulunan bu değerler ağırlıkları ile çarpılarak CAMELS endeks değeri ortaya çıkartılır. Bu endeks değeri üzerinden, 1 ile 5 üzerinden puanlama yapılır. Eğer endeks değeri <-30 puan 5, değer>-30 ve <-10 puan 4, değer >10 ve <30 puan 3, değer >10 ve <30 puan 2, endeks >30 ise puan 1 olarak hesaplanmaktadır. Puanın 1 bulunması Güçlü performans, 2 olması Tatmin edici performans, 3 olması bir dereceye kadar kusurlu performans, 4 olması ortalama performansın oldukça altında ve son olarak 5 olması ise kritik eksiklik bulunan ve derhal telafi edilmesi gereken performans olarak yorumlanmaktadır (Çelik 2018:154; Öztürk Karaçor, Mangır, Kodaz ve Kartal, 2017:51).

Sermaye Yeterliliği, bankanın sahip olduğu varlıklarının değeri, sermayesinin kalite ve miktarı, kaynaklara erişimi, kârlılık oranları vb. özelliklerinin dikkate alınarak sermaye yeterliliği miktar ve kalitesi değerlendirmektedir. *Varlık Kalitesi*, kredi süreçleri, tahsilat kalitesi, miktarı, ayrılan karşılıklar ile bilgi belge iletimini kullanarak portföy analizi yapar. *Yönetim Kalitesi*, iç kontrol ve bilgi sistemlerinin etkinliği, mevzuata hakimiyet, sektördeki gelişmelerin takibi, yönetimin banka organizasyonuna uygun yapılanıp yapılmadığı dikkate alır ve yönetimin kalite ve kapasitesini test eder. *Kazanç Durumu*, dağıtılmamış kârlar, sektördeki kârlılık durumu, karın artırılıp artırılamayacağı, geçmiş ve olası kârlılık durumu ile bankanın kârlılığını değerlendirir. *Likidite Durumu*, Likidite de uygulanan stratejiler, geçmiş yıllar performansı, likidite ile kısa vadeli kredi uyumu, gibi kriterler ile bankanın nakit pozisyon ve likiditesini ölçer. *Piyasa Risklerine Duyarlılık*, piyasada meydana gelen ani ve beklenmedik değişikliklere bankanın yöneticilerinin ve bankanın

kârlılık, likidite ve sermaye miktarının tepkisi değerlendirilmektedir (Gümüş ve Nalbantoğlu 2015:85).

2.8 Sürdürülebilirlik ve Finansal Performans İlişkisini İnceleyen Çalışmalar

Friedman (1970), şirketlerin sosyal sorumluluklarıyla ilgili New York Times’da yayımlanan “*The business of business is business!*” sözleriyle noktaladığı makalesinde özel sektörün sosyal sorumluluğun kâr etmek olduğu görüşünü ortaya koymuştur. Friedman kamuoyunun sosyal sorumluluğu şirket patronlarından ve yetkililerinden beklendiğini söylediği makalesinde daha çok şirket yöneticileri üzerinden görüşlerini belirtmiştir. Ona göre Sosyal sorumluluk şirketlere değil bireylere aittir ve firmalar tüm kaynak ve faaliyetlerini kârlarını arttırmaya yöneltmelidir.

Alexander ve Buchholz (1978), çalışmalarında sosyal sorumluluk ve borsa performansı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Bu çalışmalarında Moskowitz (1972) ve Vance’ın (1975) borsa performansı ve sosyal sorumluluk arasındaki ilişkilerine değindikleri çalışmalarından bahsederek bu iki çalışmada farklı sonuçlara ulaşıldığını, Vance’ın borsa performansı ile sosyal sorumluluk arasında negatif bir ilişki bulurken Moskowitz’ in pozitif bir ilişki tespit ettiğini ortaya koymuştur. Her iki çalışmada da ampirik olarak riskin borsa performansına uyarlanmaması ve sadece altı ve 12 aylık gibi kısa süreler ile borsa performanslarının değerlendirilmesinin eksikliğini belirtmişlerdir. Çalışma 1970-1974 yıllarını kapsamakta olup hesaplamalar aylık olarak yapılmıştır. Analiz sonucunda sosyal sorumluluk ile borsa performansı arasında önemli bir ilişki tespit edilememiş ve firmaların sosyal sorumluluk derecelerinin hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisinin mevcut olmadığı ya da 1970 yılından önce ortaya çıkmış olabileceği tespiti yapılmıştır.

Preston ve Q’Bannon (1997), Amerika’da bulunan 67 büyük firmaya ait 1982 ve 1992 yıllarını içeren verileri kullanarak yaptıkları analizde finansal performans ile sosyal performans ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmalarında finansal performans ve kurumsal sosyal performans konusunda iki farklı yaklaşıma dikkat çekmişlerdir. Birincisi ilişkinin yönüdür. Olumlu ya da olumsuz olarak bir ilişki var mı? (Olumlu bir ilişki paydaş teorisinin eleştirisel bir uygulama olarak ortaya konmaktadır) ya da ilişkinin olmaması durumu. İkincisi ise nedensellik ilişkisidir. Sosyal performans, finansal performansı etkiler ya da finansal performans sosyal

performansı etkiler ya da karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Bu ampirik sonuçlarla ilgili olarak araştırmacılar altı hipotez oluşturmuşlardır. Bu hipotezler (Çokmutlu 2019:121–122) sırası ile *Sosyal Etki Hipotezi*: Menfaat sahiplerinin isteklerinin yerine getirilmesi ile finansal performansı pozitif etkiler. *Serbest Kaynaklar Hipotezi*: Finansal performanstan sosyal performansa doğru bir ilişki tanımlayan hipotezde finansal performansı iyi olan firmaların kaynaklarını sürdürülebilirlik ve sosyal sorumluluk alanlarına aktarabileceğinin varsayar. *Değiş Tokuş Hipotezi*: Sosyal sorumluluk projelerinin finansal performansı negatif etkiyeceği bu da hissedarlar açısından istenmeyen bir durum oluşturacağını öngörmektedir. *Yönetimsel Fırsatçılık Hipotezi*: Finansal performansın iyi olması durumunda sosyal sorumluluk alanlarına yapılacak yatırımların artacağını tersi durumda azalacağını ancak mevcut finansal durumu daha iyi göstermek amacıyla sosyal harcamaların arttırılabileceğin öne sürer. *Pozitif Sinerji Hipotezi*: Karşılıklı pozitif ve döngüsel bir ilişkinin ortaya konduğu hipotezde yüksek bir finansal performans, gene yüksek bir sosyal performansa sahip işletmelerin de yüksek bir finansal performansa sahip olacakların belirtir. *Negatif Sinerji Hipotezi*: Sosyal harcamaların yüksek miktara ulaşmasının finansal performans üzerinde negatif bir etkisinin olacağını uzun dönemde bu tutumun sosyal harcamaları azaltacağını iddia eder. Araştırmacılar analizlerinin sonucunda paydaş teorisiyle tutarlı bulgular elde etmişler ve finansal ve sosyal performans arasında pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir.

Weber (2005), Avrupalı banka ve finansal hizmet kuruluşlarının sürdürülebilirliği politika, strateji, ürün ve hizmet süreçlerine ne ölçüde entegre edildiğini sorgulamıştır. Çok seviyeli model kullandığı çalışma 20'si sürdürülebilirliği süreçlerine entegre eden 127 kuruluşun taranmasıyla başlayıp, bunlardan sekiziyle yapılan derinlemesine görüşmeler ile sona ermiştir. Çalışmada sürdürülebilirliğin entegrasyonu için beş model önermiştir.

Peters ve Mullen (2009), kurumsal sosyal sorumluluğun firmanın finansal performansı üzerindeki zaman temelli ve kümülatif etkisinin olup olmadığını incelemişlerdir. 1991-1996 yıllarını kapsayan çalışmada Fortune 500 listesinde yer alan en büyük imalat ve hizmet sektöründeki 100 firmadan tam veri setine ulaştıkları 81 şirket üzerinde yaptıkları analiz sonucunda uzun dönemde kurumsal sosyal sorumluluğun finansal performans üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Rahman Yusoff ve Wan Mohamed (2009), Malezya, Singapur ve Tayland borsalarına kayıtlı 250 şirket incelenmiştir. Bu şirketlerde 108 tanesi çevre raporlama şirketi olarak tanımlanmış ve örnekleme dâhil edilmiştir. Çalışma yüksek performanslı şirketlerin çevre konusundaki açıklamalarının daha ayrıntılı olduğunu varsaymıştır. Araştırma sonucunda şirketlerin performansı ile çevre ile ilgili detaylı ya da yüzeysel yapılan açıklamalarla ilişkisi bulunamamıştır.

Nelling ve Webb (2009), kurumsal sosyal sorumluluk ile finansal performans arasında nedensellik ilişkisini OLR Regresyon modeli kullanıldığında finansal performansın Kurumsal sosyal sorumluluktaki değişkenliği ve Kurumsal sosyal sorumluluğun finansal değişkenliği açıklamada önemli olduğu, ancak sabit etkiler modeli ve Granger nedensellik yaklaşımıyla analiz edildiğinde ilişkinin çok zayıf olduğunu ortaya koymuşlardır. Aynı şekilde. Paydaş yönetimine dayanan sosyal performans ölçütleri ile finansal performans arasında nedensellik kanıtı bulmuşlardır. Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin finansal performansı etkilemediği borsa performansından kaynaklanan tek yönlü bir ilişki olduğunu belirlenmiştir.

Belu (2009), yaptığı çalışmasında sürdürülebilirlik konusunda dünyada önde gelen derecelendirme kuruluşundan sağladığı dünya borsalarında sürdürülebilirlik puanlarında listelenen 1012 şirkete ait verileri, bulundukları sektöre göre (sanayi, hizmet, teknoloji ve Finans) ayrılarak kullanmıştır. Veri zarflama analizini kullandığı çalışmasında girdi olarak finansal performans ölçütü olarak belirlenen ROA, ROE ve yıllık ortalama hisse senedi getirisini kullanmış, çıktı olarak ise sürdürülebilirlik performans puanları kullanılmıştır. Çalışmada bulunan veri zarflama puanlarının büyüklüğü işletmelerin sürdürülebilirlik açısından ne kadar çok şey yapmalarıyla doğru orantılı olduğu göstermektedir. Tüm sektörlerin ortalamasının üzerinde puana sahip olmaları verimli olarak görüldüklerini ancak teknoloji sektöründeki firmaların en verimli şirketler olduğu tespit edilmiştir. Finans sektörü ile sanayi sektörü karşılaştırılmasında çok iyi bir performans sergilemediği sebebinin ise finans sektöründeki firmaların yüksek bir finansal performans göstermelerine rağmen sürdürülebilirlik boyutlarında ortalama bir performans göstermeleri olduğu belirtilmiştir.

Karaibrahimoğlu (2010), Fortune 500 listesinde 2008 yılında yer alan rastgele örneklenmiş 100 adet Amerikalı, Avrupalı ve diğer ülkelerden oluşan şirketler üzerinde yaptığı çalışmasında, finansal krizlerin Kurumsal sosyal

sorumluluk projelerinin sayı ve kapsamına etkisini incelemiştir. İlgili yılda firmaların kurumsal sosyal projelerinde düşüş olduğunu tespit etmiştir.

Reddy ve Gordon (2010), Yeni Zelanda ve Avustralya borsalarına kayıtlı sırası ile 17 ve 51 şirketin sürdürülebilirlik raporları ile işletmelerin kârlılıkları arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmalarında Yeni Zelanda şirketleri için istatistiki açıdan kurumsal sürdürülebilirlik ile kârlılık arasında pozitif yönlü ilişki tespit etmişlerdir.

Chen ve Wang (2011), yaptıkları çalışmada paydaş teorisini kullanarak Çinli şirketlerin finansal performansları ile Kurumsal Sosyal Sorumlulukları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 2007-2008 yıllarını kapsayan veriler ile yapılan analizde Kurumsal sosyal sorumluluk ile finansal performansları arasında anlamlı ve karşılıklı ilişki tespit edilmiştir.

Sobhani, Amran ve Zainuddin (2012), araştırmalarında Bangladeş'te Dakka ve Chittagong borsalarında listelenen 29 bankaya ait yıllık raporlar ve kurumsal web sitelerinde kurumsal sürdürülebilirliği açıklama uygulamalarının tanımlanmasını amaçlanmıştır. Yıllık raporlarda ürün sorumluluğu dışında yapılan tüm kurumsal sürdürülebilirlik açıklamaları kurumsal web sitelerindeki açıklamalardan daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Açıklanan çevresel ekonomik ve sosyal boyutlar açısından bakıldığında sosyal boyut açıklamalarının daha fazla olduğu ve Geleneksel bankalara oranla İslami bankalarda kurumsal sürdürülebilirlikle ilgili daha fazla açıklama bulunduğu tespit edilmiştir. Yeni kurulan bankaların eski bankalara oranla sürdürülebilirlik açıklaması açısından daha iyi performans gösterdikleri ortaya konulmuştur.

Aggarwal (2013), kurumsal sürdürülebilirliğin finansal performans üzerindeki etkisini araştırmıştır. GRI kılavuzuna göre rapor yayınlayan, Nisan 2010 Mart 2012 tarihleri arasında Hindistan Ulusal Borsası NIFTY 50 Endeksinde bulunan 20 şirkete ait veriler kullanılmıştır. Çoklu regresyon, korelasyon t testi ve F gibi testlerinin kullanıldığı araştırmada Kurumsal sürdürülebilirliğin finansal performans üzerinde önemli bir etkisi olmadığı saptanmıştır. Kurumsal sürdürülebilirlik finansal performans ölçülerinden bazılarını (ROA gibi) olumlu etkilerken, bazılarını (ROE gibi) olumsuz yönde etkilediği belirlenmiştir.

Kaderli ve Gündüz (2014), BIST 10 banka endeksinde yer alan Akbank'a ait 2009-2013 yıllarında yayımladığı beş adet sürdürülebilirlik raporundaki bilgiler ile finansal performans kriterlerine korelasyon analizi uygulayarak aralarındaki

ilişkinin yönü ve şiddetini inceledikleri araştırmalarında pozitif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Çalışmada ilişkinin şiddetinin korelasyon katsayısının düşüklüğü nedeniyle güçlü olmadığını ancak bu pozitif ilişkinin ileride raporlamaya yönelen işletmeler açısından olumlu sonuçlar ortaya çıkacağı tespitini yapmışlardır.

Carnevale ve Mazzuca (2014), Avrupa’da faaliyette bulunan bankaların sürdürülebilirlik raporu yayınlamalarının hisse senedi fiyatları üzerinde doğrudan ve dolaylı etkisi olup olmadığı ve sürdürülebilirlik raporlarının ülkeler arasında değeri ilişki düzeyinin farklılık gösterip göstermediğini test etmişlerdir. Çalışma sonucunda hisse senedi fiyatları üzerinde olumlu bir etki yaratıldığı, dolaylı etkiler açısından ise hisse başına defter değeri üzerinde olumsuz, hisse başına kazanç üzerinde önemli bir etkisinin olduğu ve değer ilişki düzeyinin Avrupa ülkeleri arasında farklılık gösterdiği saptanmıştır.

Başar (2014), BIST kimya, petrol ve plastik endeksinde bulunan şirketlerin 2010-2012 yıllarını kapsayan verilerini incelemiştir. Şirketlerin GRI tarafından belirlenen kriterler ile sosyal sorumluluk düzeyi ölçülmüş ve bu işletmelerin finansal performansları ile ilişkisi analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda sosyal sorumluluk faaliyetleri ile finansal performans arasında zayıf güçte de olsa ters yönde ilişki saptanmıştır.

Özçelik, Avcı Öztürk ve Gürsakal (2014), BIST 100 endeksinde yer alan firmalara ait 2010-2012 yılları arasındaki verileri incelemişlerdir. Lojistik regresyon analizi uyguladıkları araştırmalarında kurumsal sosyal sorumluluk ile şirket büyüklüğü, firma riski, ortaklık yapısı, finansal performans arasındaki ilişkiyi incelemişler ve şirket büyüklüğü ile kurumsal sosyal sorumluluk arasında anlamlı ilişki bulurken diğer değişkenler ile sosyal sorumluluk arasında anlamlı bir ilişki bulamamışlardır.

Özçelik ve Öztürk (2014), Türkiye’de faaliyette bulunan 2011 yılında sürdürülebilirlik raporlaması yapan beş bankaya ait verileri kullanarak gri ilişkisel analizi yöntemiyle değerlendirme yapmışlardır. Bankaların ekonomik, çevresel ve sosyal performansları ölçülmüş ve sonuçta sürdürülebilirlik performansları açısından TSKB birinci sırada yer aldığı ardından Garanti Bankası ve üçüncü olarak da Akbank’ın geldiği tespitini yapmışlardır.

Mallin, Farag ve Ow-Yong (2014), çalışmalarında 13 ülkede bulunan 90 İslami bankaya ait 10 boyut içeren kurumsal sosyal sorumluluk performanslarını içerik analiziyle incelerken finansal performans için ROA ve ROE kullanmışlardır.

2010-2012 yıllarına ait yıllık raporlardan elde edilen 180 banka/yıl verisinin en küçük kareler tahmincisiyle yapılan analizleri sonunda pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Darus vd. (2014), İçerik analizi yaptıkları çalışmalarında 2007-2011 yıllarında Endonezya’da faaliyette bulunan üç adet İslami bankaya ait yıllık faaliyet raporlarını kullanmışlardır. Yapılan analiz sonucunda sadece iki bankanın sürdürülebilirlik raporlarında sürekli bir iyileştirme olduğunu tespit etmişlerdir. Raporlarda tespit edilen en çok açıklanan bilgiler kurumsal vizyon ve Yönetim kurulu üyeleri hakkında olup, en az açıklanan bilgiler ise çevre, ürün ve hizmetler ile tedarik zinciriyle ilgilidir.

Karataş Çetin, Varan ve Solak Fışkın (2015), 2012-2013 yıllarını kapsayan çalışmalarında Türkiye’de faaliyet gösteren GRI standartlarına göre kurumsal sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirlik raporu hazırlayan firmaların bu raporları paydaş yönetimi ve paydaş katılımı açısından içerik analizinin yöntemi ile incelenmiştir. İnceleme sonucunda paydaş katılımının yetersiz paydaş yönetimi kavramının ise ön planda olduğu ortaya konmuştur.

Taşkın (2015), Türkiye’de 2013 yılında faaliyet gösteren özel bankaların aktif kârlılığı, özkaynak kârlılığı ve net faiz marjı değişkenleri ile kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada aktif ve özkaynak kârlılığının KSS faaliyetleri üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı, net faiz marjı ile KSS arasında çift yönlü ilişki olduğunu belirlemiştir.

Mohd Nor ve Hashim (2015), yaptıkları çalışmalarında Malezya’da bulunan 11 önemli İslami bankacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniğini kullanarak İslami bankaların kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal sürdürülebilirlik boyutlarını keşfetmeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda bankaların bazı kurumsal sosyal sorumluluk projeleri gerçekleştirdikleri ancak bunların toplum geneline yayılan bir etkiye sahip olmadığını tespit ederek, sosyal bankacılık modeliyle bu etkinin sağlanabileceği sonucuna varmışlardır.

Fernandez (2016), İspanya’da Madrid Menkul Kıymetler Borsasına kayıtlı 107 şirket üzerinde yaptığı analizde şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluk ve finansal performansları arasındaki çift yönlü ilişkiyi incelemiş ve her iki yönde de olumlu ilişkiler tespit etmiştir. Analizde sosyal olarak sorumlu politikaların yüksek kâra, daha yüksek kârların ise sosyal olarak sorumlu politikalara dönüştüğü tespit edilmiştir.

Jusoh ve Ibrahim (2016), çalışmalarında Malezya’da 1983 yılından beri faaliyette bulunan Bank Islam Malaysia Berhad bankasının kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarını incelemişlerdir. Yüz yüze görüşme tekniği kullanılan çalışmada kurumsal sosyal sorumluluğu zekât, hayırseverlik faaliyetleri, çalışanlar ve çevre olarak dört tema üzerine odaklamışlardır. Analiz sonucunda bankanın kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin yalnızca zekât ve hayırseverlik faaliyetleri içermediğini tespit etmişlerdir.

Aras, Tezcan ve Kutlu Furtuna (2016), katılım bankaları ile geleneksel bankaların sürdürülebilirlik performanslarını karşılaştırmışlardır. 2013 yılında sürdürülebilirlik raporu yayınlayan Türkiye’de faaliyette bulunan tüm bankaların verilerinin kullanıldığı çalışmada bankaların sürdürülebilirlik boyutları bazında aldıkları puanlar arasında belirgin bir fark olmadığı, raporlarda yer alan açıklamaların sayısının değil niteliğinin önemli olduğu ve tek boyutta elde edilen iyi bir performansın yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Araştırmacılar ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları olan sürdürülebilirlik raporlarının tek başına yeterli olmadığını, bunların yanında finansal ve kurumsal yönetim boyutlarını içeren çok boyutlu bir sürdürülebilirlik modeli önermişlerdir.

Meutia ve Febrianti (2017), çalışmalarında Malezya ve Endonezya’da faaliyette bulunan 14 İslami bankaya ait 2010-2014 yıllarında internet sitelerinde yayımladıkları yıllık raporlarında sosyal adalet ve belirli konuların açıklanıp açıklanmadığını İslami Sosyal Raporlama indeksini kullanarak incelemişlerdir. İki ülkedeki kurumsal sosyal sorumluluk ifşa düzeyinin ölçmeyi amaçladıkları bu çalışmada Malezya’nın İslami Sosyal Raporlama seviyesinin Endonezya’dan daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Ahmed ve El-belihy (2017), çalışmalarında İngiltere’de faaliyette bulunan dört İslami bankanın kurumsal sosyal sorumluluk açıklamalarını incelemişlerdir. Çalışmalarında Haniffa ve Hudaib (2007) tarafından İslami bankalar için geliştirilmiş çalışanlar, çevre gibi geleneksel Kurumsal sosyal boyutlarının yanında İslami boyutları da içeren 8 boyuttan oluşan açıklama indeksi kullanmışlardır. İngiltere’deki İslami bankaların üç yılı içeren verilerinin analizi sonucunda ilgili ölçüt tarafından belirlenen ortalama puanların altında kaldığı belirlenmiştir.

Önder (2017), yaptığı çalışmasında BIST 100 endeksinde yer alan işletmelerin sürdürülebilirlik endeksinde yer almalarının kârlılıkları üzerinde

etkisini incelemiştir. Analiz sonucunda işletmelerin endekste yer almalarının kârlılıkları üzerinde etkisi olmadığı sonucuna varmıştır.

Düzer ve Önce (2017), yaptıkları çalışmalarında 2014 yılında GRI raporlama ilkelerine göre Sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve hisseleri BIST de işlem gören 30 şirket ile rapor yayınlamayan benzer büyüklükteki 26 firmanın finansal performans göstergelerini karşılaştırmıştır. Yapılan analiz sonucunda finansal performans göstergesi olarak seçilen aktif kârlılık, özkaynak kârlılığı ve F/K (Bir adet hisse senedi fiyatı / Hisse Başına kar) oranı arasında istatistiki olarak özellikle özkaynak kârlılığı ortalaması açısından anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Özellikle özkaynak kârlılığı ortalaması açısından iki kat fazla olduğu tespit edilmiştir.

Altınay vd. (2017), BIST Sürdürülebilirlik endeksinde yer alan dört bankanın 2012-2014 ve 2014-2016 sırası ile sürdürülebilirlik endeksine girmeden önceki ve girdikten sonraki hisse senetlerinin değerlerindeki istatistiki değişimi inceledikleri çalışmalarında, BIST hisse senedi ile ortalama sürdürülebilirlik değerleri arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Sürdürülebilir endeksinin öncesi ve sonrasında bankaların hisse senetlerinin ortalama değerleri arasında ise istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunamamıştır.

Düzer ve Önce (2018), 2008-2014 yıllarını kapsayan araştırmalarında BIST’de işlem gören 30 şirketin sürdürülebilirlik bilgi düzeylerini çevresel, ekonomik ve sosyal performans olarak incelemişlerdir. Çevresel performansla ilgili açıklanan bilgi düzeyinin aktif ve özkaynak kârlılığı, sosyal performansa ilişkin açıklanan bilgi düzeyinin aktif kârlılığı üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu ortaya konmuştur.

Şendurur ve Temelli (2018), Türkiye’de faaliyet gösteren geleneksel ve katılım bankalarına ait 2016 yılı faaliyet raporlarında yer alan sosyal ve çevresel açıklamalarına bakarak hesapladıkları sürdürülebilirlik puanları ile aktif büyüklük, ülke menşei, sahiplik yapısı, kaldıraç oranı, likidite, kârlılık ve yaş değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda geleneksel bankaların sürdürülebilirlik puanları açısından katılım bankalarına göre üstün oldukları ortaya çıkmıştır. Katılım bankalarına göre geleneksel bankaların sosyal ve çevresel açıklamaları daha çok yaptıkları, sürdürülebilirliğe daha çok önem verdikleri saptanmıştır.

Gerekan ve Bulut (2018), Türkiye’de sürdürülebilirlik raporu yayımlayan bankalara ait 2015 yılı sürdürülebilirlik raporlarını kullanarak yaptıkları çalışmalarında, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları ele alan üçlü sorumluluk raporunu kapsayacak şekilde niceliksel ve niteliksel açıdan inceleme yapmışlardır. Yapılan puanlama sonucunda Yapı kredi birinci sırada yer alırken Akbank ikinci sırada yer almıştır. İncelenen kamu bankalarında Vakıfbank dışındaki bankaların tümü ortama bir puan almışlardır. Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası üç boyutta da ortalamanın altında yer almıştır. Yazarlar bu sonuçların incelemeye değer konular olduğunu belirtmişlerdir.

Maqbool ve Zameer (2018), çalışmalarında Hindistan’ın Bombay borsasında yer alan 28 şirkete ait 2007-2016 yıllarına ait veriler panel veri analizi kullanılarak kurumsal sosyal sorumluluk ve finansal performans arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Kurumsal sosyal sorumluluğun finansal performans üzerinde (kârlılık ve hisse senedi getirisi) olumlu bir etkisini tespit etmişlerdir.

Aytekin ve Erol (2018), on adet finansal oranı kullanarak ARAS yöntemiyle yaptıkları analizlerde finansal performansın sürdürülebilirlik endeksinde yer alabilmek için yeterli olup olmadığını araştırmışlardır. BIST 30, BIST50 ve 63 adet şirket için endekse alındıkları üç farklı dönemde için sırasıyla %45, %64 ve %74’lük tahmin yüzdeleri bulunmuştur. Sonuçta finansal performansın tek başına büyük ölçüde endekste yer alabilmek için yeterli olduğu tespit edilmiştir.

Ecer (2019), Türkiye’de faaliyette bulunan beş özel sermayeli bankanın kurumsal sürdürülebilirliklerinin ölçülmesinde çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları içeren 17 göstereyi kullandığı çalışmada, Entropi-ARAS bütünleşik modelini önermiştir. Çalışmada bankalar açısından en önemli boyutun sosyal boyut olduğunu tespit etmiştir. Yüksek bir sürdürülebilirlik performansı isteyen bankaların önceliğinin personel devir hızını düşürmek ve doğrudan sera gazı tüketimini azaltmak olduğunu söyleyerek araştırmasında önerdiği modelin kullanışlı ve güçlü bir karar aracı olduğunu belirtmiştir.

Jan, Marimuthu, bin Mohd ve Mat (2019), 2008-2017 yıllarını kapsayan çalışmalarında Genişletilmiş momentler yöntemini kullanmışlardır. Çalışma sürdürülebilirlik uygulamaları ile finansal performans arasındaki ilişkinin İslami Bankacılık perspektifinden değerlendirilmesini içermektedir. Çalışma sonucunda Sürdürülebilirlik uygulamalarının İslami bankacılıkta finansal performansı arttırdığı, Yönetim perspektifinden ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik

uygulamalarının, finansal performansı iyileştirdiği, hissedarların bakış açısından sosyal sürdürülebilirlik uygulamalarının finansal performansı iyileştirdiği ve son olarak İslami bankaların piyasa perspektifinden ekonomik sürdürülebilirliğin olumlu, çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğin ise finansal performansı olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Khattak (2021) yaptığı çalışmada 13 Müslüman ülkede yer alan bankaları incelemiştir. 2007-2016 yıllarını kapsayan çalışmada bankaların sürdürülebilirlik performanslarının finansal performansları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma sonucunda yüksek sürdürülebilirlik uygulamasına sahip bankaların daha iyi performans eğiliminde olduklarını ortaya koymuştur. Araştırmacı sürdürülebilirlik uygulamalarının raporlanması yanında ilgili faaliyetlerin bankalar tarafından pazarlanması ve yönetilmesinin bankalara değer katacağını sürdürülebilir yatırımların bankalar açısından bir zorunluluk değil bir kazanç aracı olarak görülmesi önerisinde bulunmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KATILIM BANKALARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK PERFORMANSLARI ÜZERİNDE FİNANSAL PERFORMANSLARININ ETKİSİNİN ÖLÇÜLMESİ

Bankalar sürdürülebilir bir kalkınma için gerek duyulan finansmanı sağlayan finans kuruluşlarının başında gelmektedir. Bankaların sürdürülebilir bir strateji ile iyi yönetilmesi, sağlamlığı ve sistem içindeki etkinliği, reel sektörün sağlıklı büyümesine ve makro düzeyde de toplumun sürdürülebilir kalkınmasında temel güvence oluşturabilir.

1983 yılında faaliyetlerine başlayan ve 2005 yılındaki 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile Katılım bankası adını alan özel finans kurumları, özellikle faiz hassasiyeti olan kesimlerin finansal gereksinimlerini karşılamayı amaçlamaktadır. 2021 yılına gelindiğinde 6 katılım bankası ile faaliyetlerine devam eden sektör, hızlı bir şekilde gelişmektedir. Katılım emeklilik, katılım sigorta vb. ürünler ile çeşitlendirmeye gidilen sektörde 3 özel 3 de kamu bankası faaliyet göstermektedir.

Katılım bankaları faiz hassasiyeti nedeniyle finansal sistem dışında kalması muhtemel fonları sistem içerisine çekerek, finans sistemine önemli bir esneklik kazandırmaktadır. Fakat katılım bankalarının sadece belirli bir sosyolojik kesime hitap etmesi şeklinde algılanacak bu düşünce söz konusu sektörün yeterli derinliğe ulaşmasını engelleyebilecektir. Bu nedenle ürün anlamında geleneksel bankalar ile yaşanan rekabetin sosyal ve çevresel hassasiyet gibi ürün dışı alanlarda da sürdürülmesi büyük önem arz etmektedir.

Kurumsal sürdürülebilirlik kavramı işletmelerin ekonomik, sosyal ve çevresel anlamda ortaya koyduğu performansını nitelendirmektedir. Kurumsal sürdürülebilirlik kavramı makro düzeyde ifade edilen sürdürülebilir kalkınma kavramının işletme ölçeğindeki yansıması olarak da tanımlanabilir. Günümüzde işletmelerin bu alanda ortaya koyduğu performans, işletmenin paydaşları tarafından dikkatle izlenmektedir. Sosyal ve çevresel hassasiyeti yüksek müşteri portföyüne hitap etmek ve/veya kurumsal imajını yükseltmek isteyen işletmeler bu alanda faaliyetlerini arttırmaktadır. Bankalarda bu yöndeki trendi takip etmektedirler. Katılım bankaları geleneksel bankalar ile olan rekabeti bu alana da taşıyarak gerekli

alışmaları yapmaktadırlar. Katılım bankaları da diğerk işletmeler gibi sürdürülebilirlik ile ilgili çalışmalarını faaliyet raporları ile paydaşlarına duyurmaktadır. Böylelikle evresel bilincin geliştiği günümüzde, geleneksel bankalar ile olan rekabeti bu alana da taşımaktadırlar.

Gerek ulusal gerekse uluslararası literatür incelendiğinde kurumsal sürdürülebilirlik performansının daha çok borsada işlem gören işletmeler üzerinde ölçüldüğü görülmektedir. Bankalar özelinde sürdürülebilirlik uygulamaları ile ilgili çalışmalar henüz çok yeni incelenmeye başlanmıştır. Yapılan alışmalar geleneksel bankaların sürdürülebilirlik performansları ya da geleneksel bankalar ve katılım bankalarının sürdürülebilirlik performanslarının karşılaştırılmasına yöneliktir. Bununla birlikte birçok çalışmada bankaların ve katılım bankalarının finansal performansları üzerine çalışma yer almaktadır. İşlami bankacılık alanında ise sürdürülebilirliğin llmesine yönelik ölçek önerilerinin bulunduğu birçok çalışmada mevcuttur. Ancak Türkiye’de faaliyette bulunan katılım bankalarının sürdürülebilirlik performansları ile finansal performansları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma bulunmamaktadır. Bu alışma ile söz konusu eksikliğin giderilerek Türkiye’de ilgili alana akademik ilginin arttırılması ve çalışmaların yaygınlaşması sağlanabilir.

Katılım bankaları kamuoyuna gerek ticari gerek sosyal ve çevresel alanlardaki faaliyetlerini, faaliyet raporları ile bildirmektedir. Katılım bankalarının sürdürülebilirlik uygulamalarının finansal göstergelerine olan etkisi bu raporlardan elde edilen bilgiler ile incelenecektir. Katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirlik performansları uluslararası kriterlere uygun bir şekilde ölçülerek çalışmanın analizinde kullanılacaktır. Gerçekleştirilecek olan panel veri analizi ile Türkiye’deki katılım bankalarının sürdürülebilirlikleri üzerinde etkili olan finansal performans göstergeleri belirlenecektir.

3.1 Metodoloji

Ampirik araştırmalarda genellikle zaman serisi verileri, yatay kesit verileri ve panel veriler kullanılmaktadır. Zaman serilerinde bir ya da birden fazla değişkene ait veriler belirli bir süre boyunca (Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın birkaç dönem ya da yıllar için izlenmesi) gözlemlenmektedir. Kesit verilerde, bir ya da birden fazla değişkene ait veriler aynı zaman döneminde (Amerika Birleşik Devletlerindeki elli eyalette belirli bir yılda meydana gelen suç oranları) farklı birim ya da kuruluşlar için toplanarak incelenmektedir. Panel veri analizinde oluşturulan

veri seti hem zaman hem de kesit boyutuna sahiptir. Yani hem yatay kesit hem de zaman serisi verileri bir araya getirilmektedir (Gujarati 2004:636). Katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirlikleri üzerinde finansal göstergelerin etkisinin inceleneceği bu çalışmada panel veri analizi kullanılacaktır. Dolayısı ile veri setinde Türkiye’de 2015-2020 yılları içerisinde faaliyette bulunan katılım bankalarının söz konusu dönemler için verileri aynı anda kullanılacaktır.

Panel veri analizinde eğer örnekleme yer alan gözlemlerde kayıp var ise bunu belirlemek amacıyla dengeli ve dengesiz panel diye ikiye ayrılmaktadır. Her bir birim ve zaman aralığında tüm gözlemler mevcut ise buna dengeli panel, eğer değişkenin en azından bir birim ve bir zaman değerinde eksiklik var ise buna dengesiz panel denilmektedir (Stock ve Watson 2011:351–353). Gerek dengeli panel veri analizi olsun gerekse de dengesiz panel veri analizinin diğer analiz yöntemlerine göre belli başlı üstünlükleri bulunabilmektedir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür (Gujarati ve Porter 2012:592–593).

- Panel verileri türdeş olmayan kişi, firma, eyalet, ülke vb. ele almaktadır.
- Zaman ve kesit verisinin birleştirerek daha çok bilgi verir, daha değişkendir, değişkenler arasında ortak doğrusallık daha azdır, serbestlik derecesi daha yüksektir ve daha etkindir.”
- İşsizlik devir hızı, iniş çıkışlar ve işgücü hareketleri panel veride daha iyi incelenir çünkü panel veri yatay kesiti yinelemeli şekilde ele almakta değişimin devingenliğinin incelenmesine daha uygun olmaktadır.
- Yalnızca kesit ya da zaman serisi verilerinde hiç gözlenemeyen etkiler panel veride daha iyi ortaya çıkabilir ve ölçülebilir. Örneğin istihdam ve gelir üzerinde asgari ücret yasalarının etkisi eyalet ya da ülke çapında asgari ücretlerde meydana gelen dalgaları kapsadığında daha iyi incelenebilmektedir.
- Ölçek ekonomileri ve teknolojik değişimler gibi karmaşık davranışsal modeller panel verisi ile zaman serisi ya da kesit verisinin tek başına kullanıldığı durumlardan dahi iyi ele alınabilir.
- Binlerce veriyi ele aldığı için kişi ya da firmalar geniş aralıklarda toplulaştırılır böylelikle ortaya çıkacak sapkı en aza indirilir.

Bu sayılan avantajları yanında panel veri analizine ait bazı dezavantajlar da bulunmaktadır. Bu dezavantajlar ise şöyle sayabilir (Gülmez ve Yardımcıoğlu 2012:342):

- Verilerin toplanmasında ve yapılan araştırmanın yönetilmesiyle ilgili zorluklarla karşılaşılabilir.
- Ölçüm sırasında soruların açık olmaması dolayısıyla verilen cevapların yanlış olması, kasıt ya da cevabın hatırlanamaması dolayısıyla yanlış cevap verilmesi, deneklerin uygun seçilememesi, verilen yanlış kaydedilmesi.
- Verilerin miktarındaki fazlalık ölçüm hatalarını getirebilir
- Deneklerin bazılarının ankete katılmak istememeleri ya da bazı soruları eksik cevap vermeleri verilerin eksik olmasına sebep olabilir.
- Kısa ve uzun zaman boyutuyla ilgili problemler. Zaman boyutunun uzaması veri toplanmasıyla ilgili maliyetleri arttırabilir.

Klasik bir panel veri modeli aşağıdaki şekilde oluşturulmaktadır.

$$Y_{it} = \beta_{1it} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + e_{it} \quad (3.1)$$

$$i = 1, \dots, N \text{ ve } t = 1, \dots, T \quad (3.2)$$

Veri setinde N adet yatay kesit bulunmaktadır. Yatay kesit birimleri “i” sembolü ile ifade edilmektedir (i = 1,2, 3, ... N). Her bir yatay kesite ait zaman “t” sembolü ile gösterilmiştir (t= 2010, 2011, ...T). İki alt indisin kullanıldığı modelde “Y” bağımlı değişkeni kesit boyutu için “i”, zaman boyutu için “t” kullanılmıştır. Bu model ile sabit ve regresyon parametrelerinin her zaman periyodunda ve her bir kesit için ayrılmasına imkân vermektedir (Önder 2012:128–129).

3.2 Panel Veri Analizinde Kullanılan Yöntemler

Panel veri setiyle dinamik panel veri analizleri, regresyon tahminleri ve eşbütünleşme analizleri yapılabilmektedir. Analizlerde mikro ve makro paneller kullanılmaktadır. Makro panellerdeki veri setinin zaman serisi boyutunun çok yüksek olmasından dolayı zaman serisinin doğasında bulunan durağan olmama sorunlarıyla ilgilenilmelidir (Burdisso ve Sangiácomo 2016:425). Bu çalışmada veri setinin zaman boyutunun çok küçük olması ve regresyon temelli bir analiz gerçekleştirilmesinden dolayı birim kök sınamalarına gerek duyulmamıştır

Panel veri modeli tahminlerinde katsayılar her birim ve zaman periyodu için tahmin edilmektedir. Bu durumda parametre sayıları gözlem sayılarını aşmakta ve model tahmin edilememektedir. Bu durumun aşılması için hata terimlerinin özellikleri ve katsayıların alabileceği değerler üzerinden bazı varsayımlarda

bulunulmaktadır. Bu varsayımlar temelinde üç model kurulmaktadır. Bunlar: Havuzlanmış (Pooled) Regresyon Modeli, Sabit Etkiler Modeli ve Rassal (Tesadüfi) Etkiler Modelidir (İskenderoğlu 2012:73).

3.2.1 Havuzlanmış Regresyon Modeli

Modelde bütün veriler bir havuzda toplanarak en küçük kareler yöntemi uygulanmaktadır. Model sabit bir eğim ve eksene sahip olduğundan sabit katsayılar modeli olarak da isimlendirilmektedir. Modelde hata terimi birim ya da birim ve zamana göre farklılıklar barındırmaktadır. Modele ait denklem aşağıdaki gibidir (Bal ve Özdemir 2017:91; Önder 2012:129).

$$Y_{it} = \beta_1 + \beta_{2it}X_{2it} + \dots \beta_{kit}X_{kit} + e_{it} \quad (3.3)$$

3.2.2 Sabit Etkiler Modeli

Modelde katsayıların zaman ve birime göre ya da birimlere göre değiştiği varsayılmaktadır. Bu modelde birimler arasındaki fark sabit terimdeki farklılarda yakalanabilmektedir. Kukla değişkenle panel verisi modeli tahmin edilebilmektedir. Modelde çok sayıda kukla değişken kullanılması durumunda serbestlik derecesi düşmekte ve çoklu doğrusal bağlantı problemi ortaya çıkmaktadır. Model aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir (Selim, Koçtürk ve Eryiğit 2014:665).

$$Y_{it} = \beta_{1i} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots \beta_{kit}X_{kit} + e_{it} \quad (3.4)$$

Modelin otokorelasyon ve değişen varyans içermesi durumunda, modelin uygun yöntemlerle yeniden tahmin edilmesi ya da model tahmininde otokorelasyon ve değişen varyansa dirençli standart hatalar elde edilmesi (standart hataların düzeltilmesi) gerekir (Yerdelen Tatoğlu 2013:241). Arellano (1987), Froot(1989) ve Rogers(1993) standart hataların düzeltilmesini sağlayan bir tahminci geliştirmişlerdir.

3.2.3 Rassal (Tesadüfi) Etkiler Modeli

Bu modelde hata terimindeki rassallığın yatay kesit birimlerindeki farklılıklarda da bulunduğu varsayılmaktadır. Rassal etkiler modelinde karşılaşılan serbestlik derece kaybının önlenmesi için modele yatay kesit birimlerinde ya da birimlere ve zamanlara göre meydana gelen değişiklikler hata terimi bileşeni olarak eklenmektedir. Modelin özelliği birim ya da birim ve zamana göre hata bileşenleri bulunmasıdır. Model aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir (Çalışkan 2009:124–125).

$$Y_{it} = (\hat{\beta}_{1i} + \mu_i) + \beta_2X_{2it} + \dots \beta_kX_{kit} + e_{it} \quad (3.5)$$

3.3 Panel Veri Yönteminin Belirlenmesi

Görüldüğü üzere panel veri analizinde havuzlanmış veri seti yaklaşımı, rassal etkiler yaklaşımı ve sabit etkiler yaklaşımı olmak üzere üç farklı yöntem bulunmaktadır. Bu üç farklı yöntemden hangisinin kullanılacağına karar vermek için farklı testler yapılmaktadır. Bu testleri F testi, Olabilirlik oranı testi, Score testi ve Hausman olarak sıralamak mümkündür. Sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modeli arasındaki seçimde Hausman, Havuzlanmış regresyon ile rassal etkiler ve sabit etkiler modelleri arasındaki seçimde F, Olabilirlik Oranı ve Score testleri kullanılmaktadır (Saatçioğlu ve Karaca 2011:21).

3.3.1 F Testi

Bu test ile havuzlanmış regresyon modelinin uygunluğu sınanmaktadır. Kısıtlı ve kısıtsız iki tür model kullanılmaktadır (Topal ve Günay 2017:72). Kısıtsız modelde birim farklılıklar önemli değilken, kısıtlı modelde veriler birimlere göre farklı değerler almaktadır.

$$\text{Kısıtsız Model: } Y_{it} = X_{it}\beta_i + u_{it} \quad i = 1, 2, \dots, N \quad (3.6)$$

$$\text{Kısıtlı Model: } Y = X\beta + u \quad (3.7)$$

$$\text{Hipotez: } H_0 : \beta_1 = \beta \text{ (bireysel ve zaman etkiler yoktur)} \quad (3.8)$$

Yapılan analiz sonucunda hipotezin reddedilmemesi ile $\beta_1 = \beta$ olmakta ve verilerin havuzlanmış olduğu kabul edilmektedir. Modelin çözümlenmesi En Küçük Kareler yöntemiyle yapılmaktadır (Ayriçay ve Kılıç 2018:183).

3.3.2 Olabilirlik Oranı Testi

Olabilirlik oran testleri varyansın hem heterojenliğini hem de bu heterojenliğin fonksiyonel yapısını test eden yapısal testlerdendir (Buse, 1984:199). Testte temel hipotez, yapısal değişikliğin olmadığı yani kısıtlı ve kısıtsız modellerin parametrelerinin arasında fark olmadığını, alternatif hipotez ise yapısal değişikliğin olduğunu ifade etmektedir. Kısıtlı ve kısıtsız modeller için oluşturulan test istatistiği (Eşitlik 3.9) k serbestlik dereceli ki-kare tablosunu kullanarak test edilmektedir. İlgili modellerin – 2 kez logaritmik dönüşümü alındıktan sonra elde edilen değerlerin arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı ise kısıtsız modele işaret edilmekte bu da parametrelerin iki grupta farklılaştığı ortaya koymaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2005:84–85)

$$\text{Test istatistiği : } LR = -2[\ln\hat{L}_R - \ln\hat{L}] \quad (3.9)$$

3.3.3 Hausman Testi

Bu test sabit etkiler modeli tutarlıyken, rassal etkiler modelinin tutarlı olup olmadığının ve veri seti rassal olarak oluşturulurken sabit etkiler modelinin tutarlı olup olmadığına karar vermek için kullanılmaktadır. Test istatistik değeri 0.05 kritik değerin altında ise sıfır hipotezi reddedilirken üzerinde ise rassal etkiler modeli Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Tahmincisi (EGLS) ve Uygulanabilir En Küçük Kareler Tahmincisi (FGLS) ile tahmin edilmektedir (Topaloğlu 2018:27). Hausman test istatistiği aşağıdaki denklem ile hesaplanmaktadır ve 3.10 eşitliği kısaca 3.11 de gösterilmektedir.

$$H = (\hat{\beta}_{FE} - \hat{\beta}_{RE})(Var(\hat{\beta}_{FE}) - Var(\hat{\beta}_{RE}))^{-1} = (\hat{\beta}_{FE} - \hat{\beta}_{RE}) \quad (3.10)$$

$$H = (b_{within} - b_{FGLS})'(Vb_{within} - Vb_{FGLS})^{-1} = (b_{within} - b_{FGLS}) \quad (3.11)$$

b_{within} grup iç tahminciyi, FGLS genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisini, Vb_{within} ve Vb_{FGLS} varyans ve kovaryans matrislerini temsil etmektedir. Hausman test hipotezleri ise aşağıdaki gibidir.

$$\text{Rassal etkiler modeli geçerli} \quad H_0 = cor(\mu_i, x_{it}) = 0 \quad (3.12)$$

$$\text{Sabit etkiler modeli geçerli} \quad H_0 = cor(\mu_i, x_{it}) \neq 0 \quad (3.13)$$

Test istatistiğinde seçilen anlamlılık düzeyi χ^2 tablo değeriyle karşılaştırıldığında tablo değerinden büyük olması durumunda hipotez reddedilir ve sabit etkiler modeli kullanılır (Çemrek ve Burhan 2014:51)

3.4 Panel Veri Analizinin Varsayımlarının Sınanması

Panel veri yatay kesit verileri ile zaman boyutu birlikte yer aldığı için hem zaman serisi hem de yatay kesit varsayımları birlikte geçerlidir. Analize başlamadan önce varsayımların test edilerek veri setinin analize uygunluğu sınanmalıdır. Bu varsayımlar otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı sorunlarının olmadığıdır (Yaman, Korkmaz ve Açıkgöz 2017:192–193).

3.4.1 Otokorelasyon

Panel veri analizlerinde de zaman serilerinde olduğu gibi oto korelasyon önemli bir sorundur. Regresyon analizlerindeki temel varsayımlardan birisi de farklı gözlemler için aynı hataların olmamasıdır. Hata terimleri aralarında bir ilişki var ise ortaya oto korelasyon çıkmaktadır. Zaman serisi analizlerinde karşılaşılan çoklu doğrusal bağlantı problemine, panel veri analizlerinde değişkenlerin aldığı değerlerin iki boyuta bağlı olarak açıklanması sebebiyle daha az karşılaşılmaktadır. Veri setinin oto korelasyon içerip içermediğine kullanılan panel veri modeli türüne göre karar verilmelidir.

3.4.2 Değişen Varyans

En küçük kareler tekniğinde bağımsız değişkenlerin birim değeri sabitken, bağımlı değişkenlerin birim değerlerine ait varyansın sabit kalacağı varsayılmaktadır. Hata terimi varyansı bağımsız değişkende meydana gelen değişmelerden etkilenmez. Buna sabit varyans denilir. Daha çok kesit verilerde karşılaşılan değişen varyans, hata terimlerinin varyanslarının tüm kesitler için farklı, kovaryanslarının sıfıra eşit olmaması anlamına gelmektedir (Albayrak 2008:113; Topaloğlu ve Turaboğlu 2019:796). Değişen varyans sorununu tespit edecek teste karar verebilmek için öncelikle kullanılan panel veri modeli belirlenmeli ve buna göre testin türüne karar verilmelidir.

3.4.3 Yatay Kesit Bağımlılığı

Yatay kesitler arasında bağımlılık olup olmadığının ortaya konduğu testtir (Koçbulut ve Altıntaş 2016:152). Breush-Pagan LM ve Peseran scaled LM testleri $T > N$ olduğunda, Peseran CD $N > T$ olduğunda kullanılmaktadır. Yüksek bir geçerliliğe sahip olan Buas-corrected scaled LM test ise her iki durumda da ($N > T$ ve $T > N$) kullanılabilir. Sıfır hipotezi birimler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğunu, alternatif hipotez ise yatay kesit bağımlılığının olduğunu ortaya koymaktadır (Kırılmaz, Ateş ve Ünsal 2019:42).

3.5 Veri Seti

Katılım bankalarının sürdürülebilirlik uygulamalarına etki eden finansal göstergeleri inceleyen bu çalışmanın örneklemini Türkiye’de faaliyette bulunan tüm katılım bankaları oluşturmaktadır. Çalışmada 2015-2020 dönem aralığındaki yıllık veriler kullanılacaktır. Örneklem döneminin belirlenmesinde dengeli panel veri modeli için en yüksek kesit ve toplam gözlem sayısının belirlenmesi etkili olmuştur.

Tablo 3.1’de 2005 yılından itibaren Katılım bankası unvanı ile faaliyetlerini sürdüren özel finans kurumları gösterilmektedir. Bu finans kurumlarından bazıları birleşerek yeni bir kurumsal kimlik ile faaliyetlerini yürütürken, bir kısmının da faaliyet izinleri BDDK kararları gereğince kaldırılmıştır. Faaliyet izni kaldırılan veya birleştirilen katılım bankaları örneklem dönemi içerisinde yer almamalarından ötürü bunların verileri kullanılmamıştır. Toplamda 5 Katılım bankasının 2015-2020 yılları arasındaki 6 yıllık verileri kullanılarak 30 banka/yıl verisi oluşturulmuştur. Tüm kesit verileri oluşturan bankalar için eşit sayıda zaman gözlemi bulunan bu veri seti dengeli panel veri analiz araçları ile analiz edilebilecektir. Diğer taraftan

katılım bankacılığı piyasasının en yeni aktörü olan Türkiye Emlak Katılım Bankası 2019 yılı içerisinde faaliyet izni almış olmasına rağmen bu çalışmanın içerdiği dönem aralığında yeterli verisi bulunmadığından örnekleme kullanılmamıştır.

2015-2020 dönem aralığındaki 30 banka/yıl verisinde kullanılan katılım bankalarının sürdürülebilirlik uygulamaları ile ilgili verileri yıllık faaliyet raporlarının incelenmesi ile elde edilecektir. Ayrıca finansal tablolarından da finansal performans göstergeleri elde edilecektir. Dolayısı ile çalışmada kullanılan veriler bankaların kamuoyuna açıklamış olduğu veriler üzerinden gerçekleştirilecektir. Bu çalışmanın objektif ve tekrardan sınanabilir bir yapı kazanmasını sağlamaktadır.

Tablo 3.1. Örnekleme Yer alan Katılım Bankaları

Katılım Bankası	Faaliyet Dönemi	Örnekleme Dönemi
Albaraka Türk	1985-Halen devam ediyor	2015-2020
Kuveyt Türk	1989-Halen devam ediyor	2015-2020
Türkiye Finans	2005-Halen devam ediyor	2015-2020
Vakıf Katılım Bankası*	2015-Halen devam ediyor	2015-2020
Ziraat Katılım Bankası	2015-Halen devam ediyor	2015-2020
Türkiye Emlak Katılım Bankası	2019-Halen devam ediyor	Örnekleme dönemi dışında
Bankasya (Asya Katılım Bankası) **	1996-2016	Örnekleme dönemi dışında
Anadolu Finans Kurumu***	1991-2005	Örnekleme dönemi dışında
Faisal Finans****	1985-2001	Örnekleme dönemi dışında
Family Finans****	2001-2005	Örnekleme dönemi dışında
İhlas Finans****	1995-2001	Örnekleme dönemi dışında

*BDDK'nın 27.02.2015 tarih 6205 sayılı kuruluş izniyle kurulmuş bu yıldan itibaren faaliyet raporu yayınlamaktadır.

** BDDK'nın 22/07/2016 tarih ve 6947 sayılı kararı ile faaliyet izni kaldırılmıştır. 2014'ten sonra faaliyet raporu yayınlamamıştır.

***Bu finans kurumları birleşerek Türkiye Finans Katılım Bankası adını almışlardır.

**** BDDK'nın 10/02/2001 tarih ve 171 sayılı kararına istinaden faaliyet izni kaldırılmıştır.

3.6 Kurumsal Sürdürülebilirlik Üzerinde Etkili Olan Finansal Göstergelerin İncelenmesine Yönelik Modelin Tanımlanması

Katılım bankalarının sürdürülebilirlikleri üzerinde etkili olan finansal performans göstergelerinin panel veri yöntemi kullanarak inceleyecek model Eşitlik 3.14'te gösterilmektedir. Eşitlik 3.14'teki modelde Türkiye'de 2015-2020 yıllarında faaliyette bulunan katılım bankalarının verileri kullanılacaktır. Söz konusu modelin analizi için dengeli panel veri yöntemi tercih edilmiştir.

$$SUR_{it} = AKTK_{it} + TKTA_{it} + VKPT_{it} + LnBUY_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3.14)$$

Eşitlik 3.14’te yer alan değişkenleri şu şekilde tanımlamak mümkündür:

SUR değişkeni “i” katılım bankasının “t” zamanındaki kurumsal sürdürülebilirlik puanını,

AKTK değişkeni “i” katılım bankasının “t” zamanındaki aktif kârlılığını,

TKTA değişkeni “i” katılım bankasının “t” zamanındaki toplam krediler/toplam aktif oranını,

VKPT değişkeni “i” katılım bankasının “t” zamanındaki vergi öncesi kâr/pasif toplamı oranını

LnBUY değişkeni “i” katılım bankasının “t” zamanındaki toplam aktifleri göstermektedir.

Değişkenlerin başında yer alan “Ln” ifadesi ilgili değişkenin doğal logaritmasının alındığını göstermektedir. Değişkenlerin altında yer alan “i” ve “t” alt indisleri ile sırasıyla zaman ve kesit değerini göstermektedir.

Eşitlik 3.14’te yer alan SUR değişkeni modelin bağımlı değişkeni iken, LnBUY değişkeni modelin kontrol değişkeni niteliğindedir. Diğer değişkenler ise katılım bankalarının finansal performansını ortaya koyan değişkenlerdir. Bu değişkenler ayrıntılı olarak ilerleyen başlıklarda anlatılacaktır.

3.6.1 Modelin Bağımlı Değişkeni

SUR değişkeni modelin bağımlı değişkeni olan katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirlik puanını göstermektedir. Katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirlik puanını hesaplamak için Aras vd. (2016) tarafından yapılan çalışmada oluşturulan “*Türk Bankacılık Sektörü ’ne Özgü Kurumsal Sürdürülebilirlik Kriterlerinin Listesi*” kullanılmıştır. Liste Küresel Raporlama Girişimi (GRI) göstergeleri, Birleşmiş Milletler Çevre Programı Finans Girişimi (UNEP-FI) göstergeleri, İngiltere Tescilli Ruhsatlı Muhasebeciler Birliği (ACCA) ve literatürde yapılmış Sobhani vd. (2012) çalışmaları da dikkate alınarak oluşturulmuştur. Bu liste Ek 1’de verilmiştir. Bankacılık Sektörü Kurumsal Sürdürülebilirlik Göstergeleri Kriter Listesinde Ekonomik başlığı altında 4, Çevre başlığı altında 21 ve Sosyal başlığı altında 44 olmak üzere toplamda 69 kriter yer almaktadır. Çalışmaya listede yer alan diğer finansal ve yönetsel sürdürülebilirlik açıklamaları dahil edilmemiştir. Bankacılık Sektörü Kurumsal Sürdürülebilirlik Göstergeleri Kriter Listesinde (BSKSGSL) yer alan kriterler katılım bankasının faaliyet raporlarında taranarak araştırılmıştır. BSKSGSL’de yer alan her unsur için

1, yer almayan her unsur içinde 0 verilerek bankaların sürdürülebilirlik puanının hesaplanması amacıyla ham veri elde edilmiştir. Elde edilen bu ham veri toplam kriter sayısı olan 69'a bölünerek katılım bankalarının sürdürülebilirlik puanı hesaplanmıştır. SUR değişkeni BSKSGL'de yer alan 69 kriterin hepsini karşılayan bankalar için 1, hiçbirini karşılamayan banka için 0 değerini almaktadır. Karşılanan kriter arttıkça SUR değişkeni 1'e yaklaşmakta, azaldıkça sıfıra yaklaşmaktadır.

3.6.2 Modelin Bağımsız Değişkenleri

AKTK aktif kârlılığı, TKTA toplam krediler/toplam aktif oranı, VKPT, vergi öncesi kâr/pasif toplamı oranı Eşitlik 3.14'te yer alan modelin bağımsız değişkenlerini göstermektedir. Bu değişkenler katılım bankalarının kârlılığı ve kredileri ile ilgili finansal göstergelerini ifade etmektedir. Söz konusu değişkenler farklı çalışmalarda katılım bankalarının finansal performansını ölçmek için kullanılmıştır. Esmer ve Bağcı (2016), Önal ve Mat (2017), Gündoğdu (2018) ile Karcıoğlu vd. (2018) çalışmalardan bir kaçına örnek olarak gösterilebilir. Burada yer alan veriler katılım bankalarının faaliyet raporlarında yer alan finansal göstergelerinden hesaplanmıştır.

AKTK aktif kârlılığı değişkeni, katılım bankasının net kârının toplam aktife bölünmesiyle hesaplanmıştır. Bu oran aktiflere yapılan toplam yatırımın ne ölçüde kâr getirdiğini, dolayısı ile katılım bankasının mevcut aktiflerini etkin kullanıp kullanmadığını gösteren bir orandır (Aydın 2017:40). Aktif kârlılık oranının matematiksel ifadesi şu şekildedir.

$$\text{Aktif Kârlılık} = \frac{\text{Net Kâr}}{\text{Toplam Aktif}} \quad (3.15)$$

TKTA değişkeni toplam kredilerin toplam aktiflere oranlanması ile Eşitlik 3.16'da gösterildiği gibi hesaplanmaktadır. Katılım bankalarının finansal piyasalarda kullandığı fon miktarının artması ile kârlılığının artacağı beklenmektedir. Fakat bu beklenti bankanın güvenilirliği düşük müşteri riskine girmemesi durumunda geçerli olabilecektir. Çünkü kullandığı fonların takibe düşme oranı bir üst oranda anlatıldığı gibi artarsa bankanın kârlılığı azalabilecektir (Taşkın 2011:294).

$$\text{TKTA} = \frac{\text{Toplam Krediler}}{\text{Toplam Aktif}} \quad (3.16)$$

VKPT, Ekonomik rantabilite oranı olarak da isimlendirilmektedir. Katılım bankasının toplam kaynaklarını hangi düzeyde kârlı kullandığını göstermektedir. Diğer bir ifade ile söz konusu oran bankanın fonlarının getirisini ölçme amacıyla

kullanılmaktadır (Alper ve Biçer 2017:341). Bu oran vergi öncesi kârın toplam pasiflere oranlanması ile Eşitlik 3.17'deki gibi hesaplanmaktadır.

$$VKPT = \frac{\text{Vergi Öncesi Kâr}}{\text{Toplam Pasif}} \quad (3.17)$$

3.6.3 Modelin Kontrol Değişkeni

Analizin odağında yer alan bağımsız değişkenlerin dışında, ancak bağımsız değişkenler gibi modelin bağımlı değişkeni etkileme olasılığı kuvvetli olan değişkenler kontrol değişkeni olarak isimlendirilmektedir (Sünbül 2011:189). Katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirlikleri üzerinde etkili olan finansal göstergeleri inceleyen Eşitlik 3.14'teki modelde LnBuy değişkeni kontrol değişkeni niteliğindedir. Katılım bankasının büyüklüğünü göstermek üzere toplam aktiflerinin doğal logaritması alınarak analizde kullanılmıştır. Büyüklük değişkenini kontrol değişkeni olarak kullanan çalışmalara Sakınç (2015) ve Astarlıoğlu (2017) örnek gösterilebilir.

Büyüklük değişkeni bankaların içinde bulunduğu piyasada ölçek ekonomilerinden faydalanıp faydalanmadığını tespit etmek için kullanılan bir değişken olarak görülmektedir. Bu alandaki literatür incelendiğinde büyüklük değişkeninin genellikle aktif büyüklüğü, öz sermaye veya toplam mevduat üzerinden hesaplandığı görülmektedir Alp vd. (2010), Çetenak (2015), Anbar ve Değer (2011), Akpınar ve Akpınar(2017) çalışmalarında, bu çalışmada olduğu gibi büyüklük değişkenini toplam aktiflerin doğal logaritması ile hesaplamışlardır.

3.7 Kurumsal Sürdürülebilirlik Üzerinde Etkili Olan Finansal Göstergelerin İncelenmesine Yönelik Modelin Varsayımlarının Sınanması

Panel veri analizinde araştırma modelinin tahmin edilmesine geçmeden önce veri setinin bazı istikrar koşullarını sağlaması beklenmektedir. Bunlar otokorelasyon, değişen varyans ve kesit bağımlılıktır. Bu sorunları araştırarak testleri belirlemek için öncelikle havuzlanmış veri (klasik model), rassal etkiler ve sabit etkiler tahmincilerinden hangisinin geçerli olduğu araştırılmalıdır.

Tablo 3.2. Tahminciler Arasında Karar Vermek İçin Yapılan Testler

	TYZESE	TYBESE	TYBEEÇO	TYZEEÇO	IYEÇO
F İstatistiği	0,984	31,596			
Ki-Kare			34,083	0,000	34,083
Olasılık Değeri	0,4516	0,001	0,001	1,000	0,001
ScoreTesti Sigma	5574,38	Score Testi Olasılık Değeri			0,001

Tablo 3.2’de ilk önce hem kesit hem de zaman etkilerinin birlikte bulunduğu iki yönlü modelin geçerliliği araştırılmıştır. Bu Tablo 3.2’de IYEÇO (İki Yönlü En Çok Olabilirlik Testi) ile gösterilmektedir. Bu testin olasılık değeri 0,001’dir. Testin olasılık değeri %1 istatistiki önem düzeyinde bile anlamlılığı göstermektedir. Bu durumda H_0 hipotezi reddedilmekte ve kesit ve/veya zaman etkilerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu sonuç kesit ve zaman etkilerinin tek yönlü incelendiği testler ile doğrulanmalıdır. Tablo 3.2’de TYBESE (Tek Yönlü Birim Etkileri Sabit Etkiler) ile TYZESE (Tek Yönlü Zaman Etkileri Sabit Etkiler) testler F testi ile gerçekleştirilmiştir. TYBEEÇO (Tek Yönlü Birim Etkiler En Çok Olabilirlik) ile TYZEEÇO (Tek Yönlü Zaman Etkiler En Çok Olabilirlik) testleri en çok olabilirlik üzerinden yapılan testlerdir. Birim etkileri inceleyen TYBESE’nin ve TYBEEÇO’nun olasılık değerleri 0,001’dir. Bu iki testin olasılık değerlerinin %1 istatistiki önem düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Bu sonuçlar birim etkilerin olduğunu ve klasik (havuzlanmış veri) modelin sabit etkiler modeli karşısında geçerli olmadığını ortaya koymuştur. TYZESE ile TYZEEÇO testlerinin olasılık değerleri ise %10 istatistiki önem düzeyinde dahi anlamlı değildir. Dolayısı ile bu iki testin sonucu zaman etkilerinin bulunmadığını ve klasik modelin sabit etkiler modeli karşısında geçerli olmadığını ortaya koymaktadır. Score testinin olasılık değeri ise 0,001’dir. Bu sonuç %1 istatistiki önem düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Score testi, Breusch-Pagan LM testi yerine düşük örneklemelerde klasik modeli tesadüfi etkiler modeli karşısında test etmek için kullanılmaktadır. Score testinin olasılık değerinin istatistiki açıdan anlamlı çıkması birim etkilerin standart hatalarının sıfıra eşit olduğu H_0 hipotezini test etmektedir. Elde edilen sonuç diğer sonuçlar ile uyumlu bir şekilde H_0 hipotezinin reddedilerek birim etkinin varlığına işaret etmektedir.

Tablo 3.2’de ortaya konan sonuçlar özetlenecek olursa Eşitlik 3.14’te yer alan model için tek yönlü birim etkilere sahip olduğunu ifade edilebilir. Birim etkinin varlığının kanıtlanması ve klasik (havuzlanmış) modelin tercih dışı bırakılmasından sonra sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modellerinden hangisinin geçerli olduğuna karar verebilmek için Hausman testi yapılmış ve sonuç Tablo 3.3’te raporlanmıştır.

Tablo 3.3’te raporlanan Hausman Testi istatistiği 21,44’tür. Söz konusu testin olasılık değeri 0,0003 olarak bulunmuştur. Olasılık değeri %1 istatistiki önem düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Bu testin istatistiki açıdan anlamlı çıkması,

parametrelerin arasındaki fark sistematik değildir, şeklinde kurulan H_0 hipotezinin reddedilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Dolayısı ile sabit etkiler tahmincisinin daha etkin olduğu ifade edilebilir.

Tablo 3.3. Hausman Testi

Hipotez	Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
$H_0: \sigma_u^2 = 0$	Hausman Testi	21,44	0,0003
$H_1: \sigma_u^2 \neq 0$			

Eşitlik 3.14’te yer alan modelin tahmininde sabit etkiler tahmincisinin kullanılmasının belirlenmesinden sonra artık temel varsayımların test edilmesine geçilebilir. Panel veri analizi gerçekleştirilirken otokorelasyon, değişen varyans ve birimler arası korelasyon sorunları incelenmelidir. Sabit etkiler tahmincisinde değişen varyans sorununu incelemek için değiştirilmiş Wald testi, otokorelasyonun tespit edebilmek için ise Baltagi-Wu Yerel En İyi Değişmez (LBI) Testi ile Bhargava, Franzini ve Narendranathan Durbin Watson testleri literatürde sıklıkla kullanılmaktadır. Bu çalışmada da bu testler kullanılacaktır. Eşitlik 3.14’te yer alan modelde kesit değeri (banka) 5, zaman değeri ortalama 6’dır. Dolayısı ile $T > N$ durumu söz konusu olması nedeniyle kesit bağımlılık için Breusch-Pagan CDLM Kesit Bağımlılık Testi yapılmıştır (Yalçinkaya ve Kaya 2017:6). Elde edilen sonuçlar Tablo 3.4’te raporlanmıştır.

Tablo 3.4. Panel Veri Analizinin Temel Varsayımlarının Testi

Hipotez	Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
H_0 : Otokorelasyon yok	Baltagi – Wu LBI Testi	1,701	Test İstatistiği <2 ise otokorelasyon önemlidir.
H_1 : Otokorelasyon Var	Bhargava, Franzi ve Narendranathan’ın DW Testi	2,155	
H_0 : Sabit Varyans	Değiştirilmiş Wald Testi	35,35	0,0001*
H_1 : Değişen Varyans			
H_0 : Kesit Bağımlılık Yok	Breusch-Pagan CDLM Testi	7,084	0,7175
H_1 : Kesit Bağımlılık Var			

Tablo 3.4’te otokorelasyon sorununun incelenmesi için yapılan iki testin sonuçları yer almaktadır. Söz konusu testlerin olasılık değerleri bulunmamaktadır. Bunun yerine literatürde kabul gördüğü şekilde 2’nin altında yer alan test istatistiklerinin otokorelasyonun varlığına işaret ettiği kabul edilecektir. Modelde otokorelasyon varlığını sınamak için ilk olarak yapılan Baltagi – Wu LBI Testinin

istatistik değerinin 2'nin altında 1,701 olduğu görülmektedir. Dolayısı ile bu sonuç otokorelasyonun varlığına işaret etmektedir. Tablo 3.4'te modeldeki otokorelasyon varlığını sınamak için ikinci olarak yapılan Bhargava, Franzi ve Narendranathan'ın DW Testinin istatistik değerinin kritik değer olan 2'nin çok az üzerinde olduğu görülebilir. Otokorelasyonun varlığının analizin güvenirliliğini zedeleyeceği d   n l rs  Baltagi – Wu LBI Testi'de göz önüne alınarak modelde otokorelasyon sorunu olduğu kabul edilecektir. Tablo 3.4'te panel veri analizinin bir diğer varsayımı olan değişen varyans sorununu sınamak için Deği tirilmi  Wald testi yapıldığı görülmektedir. Söz konusu testin istatistiği 35,55 olarak bulunmuştur. Olasılık değeri ise 0,0001'dir. Olasılık değeri %1 istatistiki önem düzeyinde anlamlılığı işaret etmektedir. Bu sonuç sabit varyans bulunmaktadır şeklinde kurulan H_0 hipotezinin reddedileceğini göstermektedir. Dolayısı ile modelde birimlere göre değişen varyans sorunu olduğu söylenebilir. Panel veri analizinin sınanan son varsayımı olan kesit bağımlılığın testi için Breuch-Pagan CDLM testi yapılmış ve sonuçları Tablo 3.4'te raporlanmıştır. Söz konusu testin test istatistiği 7,084, olasılık değeri de 0,7175 olarak bulunmuştur. Olasılık değeri %10 istatistiki önem düzeyinde bile anlamlı değildir. Dolayısı ile elde edilen sonuç kesit bağımlılık yok şeklinde kurulan H_0 hipotezinin kabul edileceğini göstermektedir. Bu sonuca dayanarak modelde kesit bağımlılık problemi olmadığı söylenebilir. Tablo 3.4'teki sonuçları özetlenmek gerekirse analiz için kurulan modelde otokorelasyon ve değişen varyans problemleri bulunmaktadır. Bu problemlerin varlığı yanlı ve hatalı tahminciler üretilmesine neden olabilir. Bu sonucu açmak için otokorelasyon ve değişen varyans problemlerine dirençli tahminciler üreten analiz yöntemleri kullanılmalıdır. Literatürde otokorelasyon ve değişen varyans probleminin varlığında sıklıkla Arellano-Froot-Rogers tahmincisi kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada da söz konusu tahminci kullanılacaktır.

Araştırma modelinin otokorelasyon ve değişen varyans sorunu içermesi nedeniyle klasik panel veri analiz yöntemlerinin kullanılması hatalı ve yanlı tahminciler üretilmesine neden olabilecektir. Bu iki soruna dayanlı tahminciler kullanılarak bu sorunların üstesinden gelinebilir. Arellano-Froot-Rogers tahmincisi değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarının varlığında bile tutarlı tahminciler üretebilmektedir (Vergil ve Bahtiyar 2017:683). Bu nedenle bu çalışmada Arellano-Froot-Rogers tahmincisi kullanılacaktır.

3.7.1 Kurumsal Sürdürülebilirlik Üzerinde Etkili Olan Finansal Göstergelerin İncelenmesine Yönelik Modelin Bulguları

Eşitlik 3.14'te yer alan ve katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirlikleri üzerinde etkili olan finansal göstergelerin incelendiği modelin analiz sonuçlarına geçmeden önce söz konusu modelin tanımlayıcı istatistiklerine yer verilecektir. Modelde yer alan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 3.5'te raporlanmaktadır.

Tablo 3.5. Modelin Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma	En Düşük	En Yüksek
SUR	0,621	0,1997453	0	0,956
AKTK	1,063	1,016	0,12	6,111
TKTA	62,338	136,749	0	79,95
VKPT	1,324	1,277	0,17	7,639
LNBUY	17,21	1,108	13,66	18,841

Tablo 3.5'te yer alan değişkenlerden SUR değişkeninin ortalama değeri 0,621 olduğu görülmektedir. Bu değişken hatırlanacağı üzere modelin bağımlı değişkeni olan katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirliklerini gösteren değişkendir. Yine hatırlanacağı üzere söz konusu değişken tanımlanırken değerin 1'e yaklaşması katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirliklerinin artacağı anlamına geldiği ifade edilmiştir. Bu değişkenin ortalama değerinin 0,621 olarak bulunması örnekleme yer alan katılım bankalarının ortanın üstü bir kurumsal sürdürülebilirliğe sahip olduğu ifade edilebilir. Bu değerin en yüksek olduğu katılım bankasında değeri 0,956'e kadar çıktığı, en düşük olduğu katılım bankasında ise 0,000 olduğu Tablo 3.5'ten çıkarılacak sonuçlar arasındadır. Dolayısı ile son derece yüksek kurumsal sürdürülebilirliğe sahip katılım bankaları olduğu gibi, kurumsal sürdürülebilirliğe sahip olmayan katılım bankaları da örneklem içerisinde yer almaktadır.

AKTK değişkeninin ortalama değerleri sırası ile 1,063'tür. Dolayısı ile örnekleme yer alan katılım bankalarının söz konusu örneklem döneminde aktiflerini verimli bir şekilde kullandığı ifade edilebilir. Bu değişkenin en yüksek olduğu katılım bankasındaki değeri 6,111'e kadar çıktığı Tablo 3.5'te görülebilir. Bu son derece verimli olan katılım bankasının yanında aktif kârlılığı 0,12'ye kadar düşen bankaların varlığı da söz konusudur. Benzer bir durum vergi öncesi kârın pasiflere oranını gösteren VKPT değişkeninde de görmek mümkündür. Örnekleme yer alan bankaların söz konusu değişkendeki ortalama değerleri 1,324'tür.

Bu oran oldukça verimli bir durumu işaret etmektedir. Bu değişkenin en yüksek olduğu bankadaki değeri 7,639'a kadar çıkarken, en düşük olduğu bankada değeri 0,17'ye kadar düşmektedir. Toplam kredilerin toplam aktiflere oranını TKTA değişkeninde örneklem için ortalama değeri 62,338'dir. Söz konusu oran örneklemde yer alan katılım bankalarının aktiflerinin çok üzerinde bir kredi kullandırdıklarını işaret etmektedir. Bu durum katılım bankalarının kredi verirken kullandıkları yöntem nedeniyle bu şekilde yüksek olduğu ifade edilebilir. Söz konusu değişkenin en yüksek değeri 79,95, en düşük değeri ise 0'dır. Bu değişkenin en düşük değerinin sıfır olması bazı katılım bankalarının faaliyet izni almalarına rağmen örneklem döneminde faaliyetlerine hemen başlamaması ile açıklanabilir. Modelin kontrol değişkeni niteliğinde olan LnBUY değişkeninin ortalama, en yüksek ve en düşük değerleri sırası ile 17,21, 13,66 ve 18,841'dir. LnBUY değişkeni modelde bankaların büyüklük düzeylerini göstermek için toplam aktiflerin doğal logaritması alınarak kullanılmıştır. Bankalar arasında ve diğer değişkenler arasındaki marjların uyumlaştırılması için söz konusu değişken modelde doğal logaritması alınarak kullanılmıştır. Bu nedenle söz konusu değişkenin tanımlayıcı istatistiklerinin yorumlanması diğer değişkenler gibi yapılamamaktadır.

Modele ilişkin tanımlayıcı istatistiklerden sonra Tablo 3.6'da modelin analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Eşitlik 3.14'teki modelin değişen varyans ve otokorelasyon problemleri olduğu Tablo 3.4'te gösterilmiştir. Diğer taraftan Tablo 3.2'teki sonuçlar sabit etkiler yöntemi kullanılması gerekliliğini gösterdiği için Tablo 3.6'daki sonuçlar Arellano-Froot-Rogers tahmincisi ile sabit etkiler yöntemi birlikte kullanılarak elde edilmiştir.

Tablo 3.6. Modelin Analiz Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Olasılık Değeri
<i>AKTK</i>	0,0959	0,0227	0,014**
<i>TKTA</i>	0,0010	0,0016	0,583
<i>VKPT</i>	-0,1107	0,0242	0,010*
<i>LnBUY</i>	0,0733	0,0227	0,032**
C	-0,6594	0,4448	0,212
Kesit G.: 5 Göz. Say: 30 R²: 0,849 F-İst.: 3113,37 Olasılık: 0,001*			

* ve** sırası ile %1 ve %5 istatistiki önem düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 3.6’da yer alan sonuçlara göre AKTK, VKPT ve LnBUY değişkenlerinin olasılık değerleri sırası ile 0.014, 0.010, ve 0.032 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlar söz konusu değişkenlerin istatistiki açıdan anlamlı olduğunu ifade etmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı çıkan değişkenlerden AKTK ve LnBUY değişkenleri %5 istatistiki önem düzeyinde anlamlı bulunmuşken, VKPT değişkeni %1 istatistiki önem düzeyinde anlamlıdır. TKTA değişkeninin olasılık değeri 0,583 olarak hesaplanmıştır. Söz konusu değişkenin olasılık değeri bağımlı değişken ile bu değişken arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin olmadığını ifade etmektedir.

İstatistiki açıdan anlamlı çıkan değişkenlerden VKPT değişkeninin katsayı değerinin işareti negatiftir. Bu sonuç VKPT değişkeni ile SUR değişkeninin ters yönlü bir ilişkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Dolayısı ile diğer değişkenler sabit iken VKPT değişkeninin artış yönünde bir değişim göstermesi, SUR değişkenini azalış yönünde etkileyecektir. AKTK ve LnBUY değişkenlerinin katsayı değerlerinin işareti ise pozitifdir. Bu nedenle bu değişkenlerde meydana gelecek artış yönünde bir değişim diğer değişkenler sabit iken SUR değişkenini yine aynı yönde, artış şeklinde etkileyeceklerdir.

SUR değişkeni üzerinde en yüksek etkiye sahip olan değişken VKPT değişkeni iken pozitif ilişki içerisinde olan değişkenler arasında ise AKTK değişkeni en yüksek etkiye sahiptir. SUR değişkeni üzerinde en düşük etkiye LnBUY değişkeni sahiptir. Modelin R^2 değeri ve F-İstatistik değerinin olasılık değeri modelin genel olarak anlamlı ve iyi açıklama gücüne sahip bir model olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3.6’da elde edilen bulguları genel olarak toplamak gerekirse AKTK, VKPT ve LnBUY değişkenlerinde meydana gelebilecek artış yönlü 1 birimlik değişim SUR değişkenini sırası ile 0,0959, -0,1107 ve 0,0733 birim etkilemektedir.

SONUÇ

Türkiye’de 1980’li yıllarda faiz hassasiyeti olan kesimlerin ihtiyaçları ve petrol şoklarıyla yüksek miktarlarda tasarruflara ulaşan petrol zengini Arap ülkelerindeki fonları ülke içine çekmek için kurulan Özel Finans Kurumları, 2005 yılından beri katılım Bankası ismiyle faaliyetlerine devam etmektedir. Geleneksel bankalara alternatif değil tamamlayıcı bir rol üstlenen katılım bankaları kuruldukları yıllarda bilinmeme, katılım bankalarına bakış açısı, sundukları hizmetlerin yetersizliği, finansal krizler gibi sebeplerle istenilen büyümeyi gerçekleştirememiştir. 2000’li yıllarda katılım bankalarına olan yaklaşımın değişmesiyle birlikte söz konusu sektörde önemli bir gelişme yaşanmıştır.

İstanbul’un finans merkezi yapılma isteği, kamu sermayeli katılım bankaların açılması, 11. Kalkınma planında mali piyasalara yönelik tedbir ve politikalarda faizsiz finans sisteminin güçlendirilmesine yönelik uygulamaların hayata geçirilmeye başlanması, faizsiz finans enstrümanlarının geliştirilmesi, vb. çalışmalar katılım bankalarının sektördeki payını %7’lere çıkartarak büyümeye devam etmesini sağlamıştır. 2025 yılına kadar bankacılık sektöründeki payın %15’e çıkartılması amaçlanmaktadır.

Kurulduğu dönemde Türkiye’deki finans piyasasında tamamlayıcı bir rol üstlenen katılım bankaları yukarıda ifade edilen gelişmeler ışığında geleneksel finans sistemine rakip bir konuma gelmiştir. Günümüzde katılım bankaları İslami kurallara uygun olduğu sürece 5411 sayılı kanunun izin verdiği tüm hizmetleri sunabilmektedir. Bu durum katılım bankalarının geleneksel bankalar ile rekabetini perçinlemektedir. Aynı rekabet küresel finansal sistemde de bulunmaktadır. Uluslararası alanda İslami Finansal Sistem içinde ihtiyaç duyulan fonları çoğunlukla İslami esaslara uygun şekilde geleneksel finans kurumları sağlamaktadır. Katılım bankalarının geleceği tüm dünyada faizsiz finansal sistemin geleceğiyle yakından ilgilidir. Sistem içindeki pay arttıkça katılım bankaları büyümeye devam edebilecektir.

Katılım bankalarının finans piyasalarında geleneksel bankalar ile yaşadığı rekabetin alanı gün geçtikçe artmaktadır. Ekonomik alandaki rekabet yerine ekonomik, sosyal ve çevresel boyuta taşınan bir rekabet söz konusudur. Ekonomik, sosyal ve çevresel boyutta yaşanan rekabet bankaların kurumsal sürdürülebilirlikleri çerçevesinde yaşanmaktadır. Tüketicilerin sosyal ve çevresel

alandaki bilinçlenmesi ve hassasiyetlerinin giderek artmasının yanında gerek ulusal gerekse de uluslararası anlaşmalar ile ortaya konan hedefler bankaların bu alandaki girişimlerini arttırmasına neden olmuştur. Katılım bankalarının da bu gelişmelere yönelik faaliyetlere girişmesi, kurumsal imajlarını arttırma ve müşteri tercihlerini etkilemenin yanında ulusal alandaki sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada da katkı verecektir.

Türkiye’de kurumsal sürdürülebilirlik ile ilgili gerçekleştirilen akademik çalışmalarda daha çok borsada işlem gören bankalar ve işletmelerin konu edildiği görülmektedir. Borsada işlem gören bankaların ortaklık yapısı dolayısıyla toplumda görülen sürdürülebilirlik bilincindeki artış hissedarlarında etkisiyle bankacılık faaliyetlerine yansımaktadır. Bankaların sürdürülebilir kalkınmaya yönelik yatırımların finansmanında kullandıkları fonlar artmakta, bankalar tarafından verilen hizmetlerin sadece kârlılık açısından değil ekonomik, sosyal ve çevresel sonuçları açısından değerlendirilerek çevresel etki yönetimi adı altında paydaşlarla paylaşıldığı görülmektedir. Bunların sonucu olarak da borsada işlem gören bankalar daha yüksek bir sürdürülebilirlik puanına sahip olmaktadır. Ayrıca söz konusu geleneksel bankaların sürdürülebilirlik alanındaki bu çabaları, onları BIST’de sürdürülebilirlik endeksine girmesine neden olarak bu alan ile ilgili yatırımcıların ilgilerini çekebilmektedirler. Türkiye’deki katılım bankalarından sadece biri borsada işlem görmektedir. Dolayısı ile borsaya kote olmalarının etkisi ile gerçekleştirilen kurumsal sürdürülebilirlik raporlamasından sektör olarak oldukça uzak bir yapıda bulunmaktadır. Borsaya kota olan katılım bankasının sınırlı olmasının yanında sektörde faaliyet gösteren iki katılım bankası kendi inisiyatifleri ile kurumsal sürdürülebilirlik raporlaması gerçekleştirmektedirler. Payları borsada işlem gören ve/veya sürdürülebilirlik raporlaması yapan katılım bankalarının ekonomik, sosyal ve çevresel açıklamalarının yüksek, payları borsada işlem görmeyen ve sürdürülebilirlik raporlaması yapmayan katılım bankalarının ise çevresel ve sosyal açıklama oranının düşük ekonomik açıklama oranının daha fazla olduğu görülmektedir. Örnekleme yer alan iki katılım bankasının 2018 yılından beri sürdürülebilirlik raporu yayınlaması örnekleme diğer üç bankanın sürdürülebilirlik raporu yayınlamaması, sürdürülebilirlik puanlarının en düşük 0 ile en yüksek 0,95 puan bandında olmasının sebebi olarak söylenebilir. Ortalamanın 0,62 bandında olmasının sebepleri; Sürdürülebilirlik raporu yayımlayan katılım bankalarının sürdürülebilirlik raporlarında yer alan açıklamalarının yıllık faaliyet

raporlarında da bulunması ve 2021 yılında SPK tarafından sürdürülebilirlik uygulamalarının işletmeler tarafından 2020 yıllık faaliyet raporunda raporlamaları, raporlanma yapılmamış ise sebebinin raporlanmada bulunmasının istenmesi 2020 yılında katılım bankalarının yüksek bir sürdürülebilirlik puanı almasına neden olmuş olabilir. Dolayısı ile yapılan yasal düzenlemelere uymak için gerçekleştirilen çabaların Türkiye’de katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerini raporlamada önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Bu yasal düzenlemelerin dışında genel olarak katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerini raporlama konusunda oldukça düşük bir düzeye sahip olduğu ifade edilebilir. UNEP FI 2018 yılından itibaren toplam 6 prensipten oluşan sorumlu bankacılık prensiplerini yayınlamıştır. Sektörünün sürdürülebilir bir gelecek için üzerine düşen sorumluluk ve rolünü belirlediği bu prensipleri benimseyen bankalar arasında katılım bankaları bulunmaması bankaların sürdürülebilirliğe gerekenden daha az önem verdikleri sonucunu destekler niteliktedir. Şendurur ve Temelli de (2018) çalışmalarında katılım bankalarının sürdürülebilirlik açıklamalarına önem vermedikleri saptamıştır. Bankaların sürdürülebilir bankacılığa geçiş süreçlerinin gösterildiği Şekil 2.3’e göre analiz sonuçları değerlendirildiğinde katılım bankalarının agresif bankacılık aşamasında olduğu söylenebilir.

Uluslararası alanda yapılan çalışmalarda katılım bankalarının genellikle düşük kurumsal sürdürülebilirlik açıklaması yaptığını desteklemektedir. Meutia ve Febrianti de (2017) yaptıkları çalışmada İslami bankacılığın çok geliştiği Malezya’nın sosyal raporlama seviyesinin Endonezya’dan daha düşük olduğu tespitini yapmışlardır. Ahmed ve El-belihy (2017) İslami bankalar ile ilgili çalışmalarında kurumsal sürdürülebilirlik puanlarını diğer sektörlerle göre ortalamanın altında hesaplamışlardır.

Bu çalışmada Türkiye’deki katılım bankalarının sadece kurumsal sürdürülebilirlik puanları hesaplanmayıp, kurumsal sürdürülebilirliklerini etkileyen finansal performans göstergeleri de incelenmiştir. Böylelikle Türkiye’deki bu alanda yer alan bir boşluk doldurulmaya çalışılmıştır. Türkiye’deki katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirliklerine etki eden finansal performans göstergeleri incelenirken 2015-2020 yıllarına ait faal olan 5 katılım bankasının verileri panel veri analizi ile incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda Türkiye’deki katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirlikleri üzerinde etkili olan üç adet finansal performans göstergesi tespit edilmiştir. Bu finansal performans

göstergeleri sırası ile aktif kârlılığı, vergi öncesi kâr ve banka büyüklüğü değişkenleridir. Bu değişkenlerden sadece vergi öncesi kâr değişkeni kurumsal sürdürülebilirlik ile ters yönlü ilişkidir. Dolayısı ile vergi öncesi kâr oranı arttıkça katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirlik uygulamaları azalmaktadır. Bankaların kaynaklarıyla oluşturdukları kârı ifade eden vergi öncesi kâr oranı yükseldikçe sürdürülebilirlik puanlarının düşmesi bankaların sürdürülebilirlik uygulamalarını içselleştiremediklerini, bunun sonucunda da kurumsal sürdürülebilirliğe gerekenden az önem vermelerine sebep olduğu söylenebilir. Mohd Nor ve Hashim de (2015) yapmış oldukları araştırmalarında Malezya’da da benzer sonuçlar bulmuşlardır. Kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin daha çok vergi teşviklerinden yararlanma amacını güttüğünü, yoksullukla mücadelenin İslami bankaların önceliği olmadığını ortaya koymuşlardır.

Katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirlikleri üzerinde etkisi olan ikinci finansal performans göstergesinin Aktif kârlılık oranı olduğu tespit edilmiştir. Aktif kârlılık oranı bir işletmenin varlıkları ile kıyaslandığında ne ölçüde kâr ettiğini göstermektedir. Şirketin varlıklarının özkaynak ve borçlardan oluştuğu düşünüldüğünde işletmenin mevcut kaynaklarını ne kadar etkin kullandığını, dolayısı ile etkin bir yönetimin gerçekleştirildiğine ilişkin ipuçları verebilecek bir orandır (Akbaş 2012:104; Elen Puspitasari, Sudiyatno, Hartoto ve Widati, 2021:728). Yapılan analiz sonucunda elde edilen sonuç, Türkiye’de katılım bankalarının aktif kârlılık oranında yaşanacak bir artışın kurumsal sürdürülebilirliklerini de aynı yönde arttıracaklarını ortaya koymaktadır. Söz konusu oran etkin bir yönetimin temsilcisi olarak kabul edilecek olursa, etkin bir yönetimin kurumsal sürdürülebilirliği arttırdığı ifade edilebilir. Sadece kârlılık olarak bakılacak olursa kârlılık arttıkça kurumsal sürdürülebilirliğin arttığı ifade edilebilir. İster kârlılık olsun ister etkin bir yönetim olsun her iki şekilde de katılım bankacılığının etkin ve kârlı olarak gelişmesi kurumsal sürdürülebilirliği olumlu yönde etkilediği ifade edilebilir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda elde edilen bu sonuç literatür ile de uyumludur. Katılım bankalarında aktif kârlılık oranı ile sürdürülebilirlik puanları arasında Mallin ve diğerleri de (2014) yaptıkları çalışmada pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Son olarak Modelde kurumsal sürdürülebilirliği etkilemesi muhtemel olması sebebiyle, kontrol değişkeni olarak yer alan, katılım bankalarının büyüklüğü ile kurumsal sürdürülebilirlik arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki belirlenmiştir.

Beklendiği gibi katılım bankalarının büyüklüğünün artması uzun vadede kalıcı değer yaratmak isteyen katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirliğe ilgilerini de artırması beklenmektedir. Benzer bir ilişkiyi Khattak'ın (2021) çalışmasında da görülmektedir. Çalışmada araştırmacılar, bankaların güçlendikçe finansal performanslarını attırmak için daha fazla sürdürülebilirlik uygulamalarına katıldıklarını böylelikle sürdürülebilirlik faaliyetleri banka performansı üzerinde daha büyük bir etkiye sahip olma eğiliminde olduğunu tespit etmiştir.

Türkiye'deki katılım bankaları üzerine gerçekleştirilen bu çalışma ile ortaya konan sonuçlar katılım bankalarının gerek büyüklük gerekse de etkinlik olarak gelişmesi ile kurumsal sürdürülebilirliklerini arttıracaklarını ortaya koymaktadır. Elbette gerçekleşecek bu sürecin bir de geri beslemesinin olabileceği unutulmamalıdır. İşletmelerin sürdürülebilirlik uygulamalarını faaliyetlerine entegre etmesi ve kamuyla paylaşması, kamu nezdindeki itibarın artmasıyla birlikte marka değerlerinin yükselmesine, uzun vadede maliyet düşüşleri ile verimlilik ve kârlarının yükselmesine sebep olacaktır. Sürdürülebilir bir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için öncelikle politika yapıcıların bu kavramı içselleştirmeleri tüm paydaşlarla beraber sürdürülebilirliği faaliyetlerinin odak noktasına yerleştirmeleri gerekmektedir. Böylelikle küresel boyutta sürdürülebilir kalkınma için ihtiyaç duyulan finansmana erişimin yolu açılacaktır. Yapılacak yatırımlarda çevreye önem veren ekosisteme zarar vermeyen projelere fonların aktarılması sağlanacak ilgili sektörler desteklenecektir.

Çalışmanın bulguları ile ortaya konan tablo katılım bankalarının büyüklüğünün artması ile kurumsal sürdürülebilirliklerinin arttıracaklarını ortaya koymaktaydı. Bu sonuca göre katılım bankalarının ölçek ekonomisinden yararlandırılmaları amacıyla kamu katılım bankaları birleştirilebilir. Böylece önemli bir aktif büyüklüğe ulaşarak agresif bankacılıktan sürdürülebilir bankacılığa geçişi hızlanabilir. Katılım bankalarının henüz sektörde arzulanan büyüklüğe ulaşmamış olmaları faaliyetlerini genelde kâr temelli, ekonomik etkinliğinde gider kalemi oluşturabilecek kuruluş felsefeleriyle örtüştürdükleri çeşitli sosyal sorumluluk projeleri, yardımlar ile sınırlandırdıkları görülmektedir.

Elde edilen sonuçlar ile uyumlu olarak katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirliklerini arttırmaya yönelik bazı öneriler sunulabilir. Bu önerilerin başında katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirliği tüm iş süreçlerine entegre etmesi gelmektedir. Bunun için öncelikle yönetim kurulundan seçilecek üyelerden

oluşan bankanın sürdürülebilirlik konularının yapılandırılmasını sağlayacak bir komite oluşturulmalıdır. Komitenin hem ulusal hem de uluslararası alanda yer alan inisiyatiflerle (UNEP-FI vb.) iş birliğini gerçekleştirmesi gerekmektedir. Sorumlu bankacılık prensiplerine uyum sağlanması katılım bankalarının sürdürülebilirliği içselleştirmesine katkı sağlayacaktır. Bu ve benzeri girişimlere katılmak bankaların sürdürülebilir kalkınmaya sürecinde katlanmak zorunda kalacağı araştırma, süreç uyumu gibi maliyetlerin düşmesine de sebep olacaktır.

Katılım bankalarının sürdürülebilirliği gerçekleştirmesinin yanında ortaya konan değerin tanıtılması da önem arz etmektedir. Sürdürülebilir kalkınma süreçlerinin raporlanmasıyla tüm paydaşların farkındalıkları artırılması sağlanabilir. Bankalar yapılan sürdürülebilirlik uygulamalarının raporlanmasının yanında bu faaliyetlerin pazarlanması ve yönetilmesi konuları üzerine de eğilmelidir. 2021 yılının mart ayında TKBB ile İstanbul Uluslararası Özel Sektör ve Kalkınma Merkezi ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı arasında yapılan ve etki yatırımları ile İslami finansın uyumlaştırılması amaçlayan mutabakat ile katılım bankalarında kullanılan tüm ürün ve hizmetlerin uyarlanması amaçlanmıştır. Plasman ürün çeşitliliğine sürdürülebilir kalkınmaya destek sağlayacak ürünlerin eklenmesi hem müşteri portföyünün çeşitlenmesine hem de sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sağlanmasında etkili olacaktır. Geleneksel bankalar ve bazı İslami bankalar tarafından ihraç edilen yeşil tahvil/sukuk benzeri kira sertifikaları ile yeşil kredi uygulamalarına benzer ürünler geliştirilerek sürdürülebilir finansa katkı sağlanabilir.

Bankalar sürdürülebilir yatırımları yük olarak görüp zorunluluk dolayısıyla yapılması gereken bir faaliyet olarak görmemeli uzun dönemde bankaya kâr getiren bir araç olarak değerlendirilmelidir. Bankaların kurumsal sosyal projelerinin desteklenmesi için, kamu özel sektör iş birliği içinde kâr amacı gütmeyen çevresel sosyal projeleri destekleyen yapıların finansmanında karz-ı hasen gibi finansman yöntemlerini kullanılarak sürdürülebilir kalkınma odaklı kendi kendine yetebilen yapılar oluşturulabilir. Toplumun tüm bireylerinin finansal hizmetlere eşit şekilde ulaşabilmesi için finansal kapsayıcılığın geliştirilmesi gerekmektedir. Katılım bankaları yaşlı, çocuk, kadın, öğrenci, özürü, genç girişimci gibi bireylerin kısa ya da uzun vadede ihtiyaç duyacakları finansmana ulaşmalarında yardımcı olacak finansal enstrümanları çeşitlendirerek geliştirmelidir. Böylelikle geri kalmışlık ve yoksulluğun giderilmesine yardımcı olunabilecektir. Bireylerin finansmana

ulaşmalarının yanında doğru mali kararlar almalarına yardımcı olacak finansal okuryazarlık eğitimi gibi projeler desteklenebilir. Katılım bankaları fırsat eşitliği ekseninde kadınların iřęücüne katılmalarında seminer, kurs gibi bilgi ve becerilerini arttıracak eğitimler almalarını destekleyebilirler. Bununla birlikte bankalar personel alımlarında kadınlara pozitif ayrımcılık uygulayabilirler. Kadın girişimcilerin desteklenmesine yönelik kredilerin çeşitlendirilmesi sağlanabilir.

Katılım bankaları kurumsal sürdürülebilirlik uygulamalarına sektörel çeşitlilikler katabilir. Böylelikle bir taraftan kurumsal sürdürülebilirliklerini arttırırken diğer taraftan müşteri ve portföy çeşitlendirmesi ile kârlılıklarını arttırabilirler. Örneğin katılım bankaları yaşanabilir şehirler için sürdürülebilir kentleşme bağlamında yapılacak yatırımlara yönelik finansman ürünleri geliştirebilir. Kamu sektörüyle ortak yatırımlar yapabilir. Kentleşme örneğinde olduğu gibi tarımsal alanda da katılım bankaları sürdürülebilirlik uygulamalarını destekleyebilir. Katılım bankaları; tarımsal üretimin arttırılması için iç ve dış piyasalardan gerekli finansman imkanlarının sağlanarak sürdürülebilir tarım uygulamalarının desteklenmesini, tarım sektöründe çalışan ailelere yönelik mikro finansman ürünleri ile bu kesimin zirai okuryazarlığının arttırılmasını yönelik destek programlarını geliştirilmesi ya da desteklenmesini sağlayabilir.

Paris İklim konferansında imzalanan antlaşmanın Türk iç hukuk sisteminden de onay olması iklim değişikliğiyle mücadelede ihtiyaç duyulan finansman konusunda bankalara önemli bir görev yükleyecektir. Bununla birlikte konuyla ilgili halkın bilinçlendirilmesine yönelik sosyal projelerin desteklenmesi de konuya önemli bir katkı sağlayacaktır. Gene aynı konu üzerinden bankaların doğrudan etkilerinin olduğu doğal kaynak kullanımı, enerji tüketimlerinin azaltılması, sera gazı salınımı ile sıfır atık politikalarının uygulanması hem bankaların maliyetlerinin düşürölmesiyle birlikte verimlilik ve kârlılıklarını arttıracak hem de sürdürülebilir kalkınma üzerinde pozitif bir etki yapacaktır. Bu sürecin katılım bankalarının kredilendirme politikalarına yansıtılması iklim değişikliğiyle mücadele eden yatırımların desteklenmesine, çevreye zarar verecek yatırımların kredilendirme süreçlerinin dışında tutulmasına yol açabilecektir. Katılım Bankalarının sürdürülebilirlik prensibiyle uyumlu bankacılık faaliyetlerini de kapsayan bir yapıya dönüşmesi finansal performansları üzerinde pozitif bir etki yanında gelecek kuşaklara yaşanabilir bir dünya bırakılmasına da katkı sağlayacaktır.

Bu çalışma ile katılım bankalarının sürdürülebilirlik uygulamaları üzerinde etkili olan finansal göstergeler ortaya konularak sektöre yön gösterebilecek çeşitli öneriler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Önümüzdeki dönemde sektöre girecek yeni katılım bankalarının ortaya çıkması ile söz konusu analiz daha büyük bir örneklem için tekrardan yapılabilir ve aradan geçen dönemde yaşanan değişim ortaya konulabilir. Ayrıca benzer dönem için geleneksel bankalar ile karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirilerek iki sektör arasındaki farklar ve benzerlikler ortaya konulabilir. Böylelikle katılım bankalarının rekabete girdiği paydaşları ile sağlıklı bir kıyaslama yapma imkânı kazanılabilir. Ayrıca katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirliklerinin kârlılıkları üzerinde bir etki yaratıp yaratmadığı sonraki çalışmalarda incelenerek bu çalışmada ortaya konan önerilerin yerine getirilmesinin etkileri incelenebilir. Katılım bankalarının sürdürülebilirlikleri üzerinde etkili olan finansal performans göstergelerinin incelendiği bu çalışma literatürde önemli bir boşluğu doldurarak yukarıda bahsedilen araştırma konularına önemli bir temel oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında APA 6 atıf sistemi kullanılmıştır.)

- AAOIFI. (2018). *Faizsiz Finans Standartları Çev.Sabahattin Zaim Üniversitesi*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- Abubakar, Y. S. (2016). Corporate Social Responsibility of Islamic Financial Institutions: A Look from the Maqasid Al-Shariah (Purpose of Shariah) Approach. *Business and Economics Journal*, 07(04). doi:10.4172/2151-6219.1000255
- Acar, O. (2012). Selem ve İstisna Nedir? *okanacar.com*. 15 Ağustos 2019 tarihinde <http://www.okanacar.com/2012/08/selem-ve-istisna-nedir.html> adresinden erişildi.
- Acar, O. (2014). İsticrar Modeli ile Elektrik, Doğalgaz ve Su gibi Faturaların Finansmanı. *okanacar.com*. 13 Ağustos 2019 tarihinde <http://www.okanacar.com/2014/01/isticrar-modeli-ile-elektrik-dogalgaz.html> adresinden erişildi.
- Afshar, T. A. (2013). Compare and Contrast Sukuk (Islamic Bonds) with Conventional Bonds , Are They Compatible ? *Journal of Global Business Management*, 9(1), 44–52.
- Aggarwal, P. (2013). Impact of Sustainability Performance of Company on its Financial Performance: A Study of Listed Indian Companies. *Global Journal of Management and Business ResearchFinance*, 13(11), 60–70.
- Ahmed, A. ve El-belihy, A. (2017). An investigation of the disclosure of corporate social responsibility in UK Islamic Banks. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 21(3), 1–31.
- Akbaş, F. ve Tura, Ü. (2018). İslam Ekonomisi Çerçevesinde Katılım Bankacılığının Tarihsel Gelişimi. *Ekonomi ve Finans Araştırmaları* içinde (ss. 95–112). Ed.Ş.Önder ve H.Önder, Bursa: Ekin Basım Yayım.
- Akbaş, H. E. (2012). Determinants Of Bank Profitability: An Investigation On Turkish Banking Sector. *Öneri Dergisi*, 10(37), 103–110.
- Akgül, U. (2010). Sürdürülebilir kalkınma: Uygulamalı antropolojinin eylem alanı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 24, 133–164.
- Akın, F. (2015). Finansal Yönetimin Tanımı ve Amacı. *Finansal Yönetim* içinde (ss. 1–15). Ed.F.Kaya, İstanbul.
- Akkuş, H. T. (2017). *Türk Bankacılık Sektöründeki Katılım Bankalarının Finansal İstikrarının Stres Testi Yöntemi İle Analizi*. Doktora Tezi.Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Akpınar, O. ve Akpınar, G. (2017). Finansal Başarısızlık Riskinin Belirleyicileri: Borsa İstanbul’da Bir Uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(4), 932–951.
- Aksoy, M. A. (2019). Türkiye’de Katılım Sigortacılığı. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22(2), 3–36.
- Aktaş, M. M. (2016). Ortaklığa Dayalı İslami Yapılandırılmış Finansman Ürünü: Muşaraka Sukuk. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 467–487.
- Akten Çürük, S. (2013). *İslami Finansın Türkiye’deki Gelişimi, Mevcut Sorunlar Ve Çözüm Önerileri*. Doktora Tezi.Konya:Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Akten Çürük, S. (2018). Sermaye Piyasalarında İslami Endekslerin Kullanımı: Borsa İstanbul Örneği. *Turkish Studies Economics, Finance and Politics*, 13, 51–62.
- Aktepe, İ. E. (2013). *Sorularla Katılım Bankacılığı*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

- Akyol, S. (2018). Türkiye’de Mevduat Sigorta Sisteminin Genel Analizi. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 1(1), 1–11.
- Albaraka Türk Katılım Bankası. (2018). *Faliyet Raporu 2018*.
- Albayrak, A. S. (2008). Değişen Varyans Durumunda En Küçük Kareler Tekniğinin Alternatifi Ağırlıklı Regresyon Analizi ve Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B. F. Dergisi*, 10(2), 111–134.
- Alexander, G. J. ve Buchholz, R. A. (1978). Corporate Social Responsibility And Stock Market Performance. *Academy of Management Journal*, 21(3), 479–486.
- Alkış, A. (2018). İslam Hukukunda Katılım Bankacılığı Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri. *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 120–133.
- Alp, A., Ban, Ü., Demirgüneş, K. ve Kılıç, S. (2010). Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın İçsel Belirleyicileri. *İMKB dergisi*, 12(46), 1–13.
- Alper, A. ve Biçer, E. B. (2017). Kamu Hastanelerinde Finansal Performansın Oran Analizi ile Ölçülmesi: Bir Kamu Hastanesi Örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(2), 337–357.
- Alrifai, T. (2017). *İslami Finans ve Yeni Finansal Sistem: Gelecekteki Finansal Krizlerden Korunmak için Ahlaki Bir Yaklaşım*. Çev. B.Satılmış. Ankara: Buzdağı Yayınevi.
- Altaş, G. (2008). İslami Finans Sistemi. *Sermaye Piyasasında Gündem*, (69), 18–30.
- Altaş, G. (2010). Endeks Şirketleri. *Sermaye Piyasasında Gündem*, (93), 8–33.
- Altınay, A., Kaki, B., Kestane, A., Soba, M., Dinçer, Ö. ve Şık, E. (2017). Sürdürülebilirlik Endeksinin Bankacılık Sektörü Hisse Senedi Değerlerine Etkileri, BIST Sürdürülebilirlik Endeksi Üzerine Bir İnceleme. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(34), 264–284.
- Altıntaş, K. M. (2016). Katılım Bankacılığı Çerçevesinde Alternatif Bir Sigorta Sistemi: Tekafül Sigorta Sisteminin Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 115–142.
- Anbar, A. ve Değer, A. (2011). Bankaların Türev Ürün Kullanım Yoğunluğunu Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (50), 77–94.
- Arar, A. A. (2002). Yerel Gündem 21. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, (VI). <http://www.mfa.gov.tr/yerel-gundem-21.tr.mfa> adresinden erişildi.
- Aras, G. ve Sarıoğlu, G. U. (2015). *Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem: Entegre Raporlama*. İstanbul: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği.
- Aras, G., Tezcan, N. ve Kutlu Furtuna, Ö. (2016). Geleneksel Bankacılık ve Katılım Bankacılığında Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansının Topsis Yöntemiyle Karşılaştırılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 27(81), 58–81.
- Aras, G., Tezcan, N. ve Kutlu Furtuna, Ö. (2018). Çok Boyutlu Kurumsal Sürdürülebilirlik Yaklaşımı ile Türk Bankacılık Sektörünün Değerlemesi : Kamu - Özel Banka Farklılaşması. *Ege Akademik Bakış*, 18(1), 47–62.
- Arellano, M. (1987). Computing Robust Standard Errors for Within-Groups Estimators. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 49(4), 431–434.
- Arpağ, C. ve Uçar, M. (2018). İslami Bankacılıkta Kullanılan Teverruk ve Günümüz Uygulamaları. *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(24), 1537–1543.
- Asian Development Bank. (2002). *Guidelines for the Financial Governance and Management of Investment Projects Financed by the Asian Development Bank*. Mandaluyong: Asian Development Bank.

- Aslan, H. (2015). Takaful (Islamic Insurance) Applications in Turkey: Problems And Proposals. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 93–117.
- Astarlıoğlu, M. (2017). Yerel Piyasa Koşullarının İhracat Performansı Üzerine Etkileri: Hollanda ve Türkiye’deki Kobiler Üzerine Kantitatif Bir Çalışma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35(3), 1–18.
- Asutay, M. (2014). İslam Ekonomisine Politik İktisadi Bir Yaklaşım: Alternatif Bir Ekonomik Sistemin Sistemik Anlayışı. Çev. F. Yardımcıoğlu ve S. Ülev. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 119–137.
- Ateş, H. ve Bektaş, M. (2016). İslam ve Kalkınma: İnançsal, Tarihsel ve Teorik Temeller Üzerine Bir Değerlendirme. S. Erdoğan, A. Gedikli ve D. Çağrı (Ed.), *İslam Ekonomisi ve Finansı* içinde (1. bs., ss. 73–103). Umutepe Yayınları.
- Atilla, İ. (2010). *Türk Medya Sektöründe Finansal Performans ve Toplam Faktör Verimliliği Analizi*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Aydın, E. (2017). *Temel Analiz Yöntemiyle Hisse Senedi Değerlemesi ve BIST’te İşlem Gören Kimya Sektöründeki Şirketler Üzerine Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayengin, T. (2005). İslâm Hukukunun Kökeni Üzerine Bazı Düşünceler. *Usul İslam Araştırmaları*, 4(4), 99–113.
- Ayrıçay, Y. ve Kılıç, M. (2018). Pazarlama Yoğunluğu ve Firma Performansı ilişkisi: BIST’de Bir Alan Araştırması. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 177–191.
- Aytaç, D. (2015). Yeniliğin Finansmanı: Girişim Sermayesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(1), 59–80.
- Aytekin, S. ve Erol, A. F. (2018). Finansal Performans Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansının Temel Belirleyicisi midir? BIST Sürdürülebilirlik Endeksinde ARAS yöntemi ile Bir Uygulama. *UIİİD-IJEAS*, (17.UİK Özel Sayısı), 869–886.
- Ayub, M. (2007). *Understanding Islamic Finance*. West Sussex , England: John Wiley & Sons Ltd.
- Bahari, Z. bin ve Wahbalbari, A. (2017). İslam İktisadi Varsayımlarına Yeni Bir Bakış: Kıtık Kavramını Yeniden Düşünmek. T. Eğri, O. Karasu ve N. Kızılkaya (Ed.), *İslam İktisadi Çalışmalarında Yeni Kavramlar ve Fikirler* içinde (s. 272). İktisat Yayınları.
- Bakkal, A. (2016). Katılım Bankalarında Murâbaha Dışı Gelir Kaynaklarının Arttırılması. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36(36), 7–29.
- Bal, H. ve Özdemir, P. (2017). Kurumlar ve Ekonomik Gelişme: Panel Veri Analizi ile Bir Değerlendirme. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(9), 80–104.
- Bank Asya. (2018). *Faaliyet Raporu 2018*.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2021). Haftalık Bankacılık Sektörü Verileri. www.bddk.org.tr. 13 Mayıs 2021 tarihinde <http://www.bddk.org.tr/BultenAylik/> adresinden erişildi.
- Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik. Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik (2006.01.Kasım). Resmî Gazete (Sayı:26333) (2006). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/11/20061101-13.htm> adresinden erişildi.
- Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik. Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (2019.25.Ocak). Resmî Gazete (Sayı:30666) (2019). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/01/20190125-11.htm> adresinden erişildi.

- Başar, A. B. ve Başar, M. (2006). Sosyal Sorumluluk Raporlaması ve Türkiye’deki Durumu. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 213–230.
- Başar, B. (2014). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Raporlaması ve Finansal Performans Arasındaki İlişki: Borsa İstanbul’da İşlem Gören Kimya-Petrol-Plastik Sektörü Şirketleri Üzerine Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi*, 21(2), 59–72.
- Bayındır, A. (2007). *Ticaret ve Faiz*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- Bayındır, S. (2005). Çağdaş Murabahaya Etkisi Bakımından Fıkıhta Va’adin Bağlayıcılığı Meselesi. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (11), 107–120.
- Belu, C. (2009). Ranking Corporations Based on Sustainable and Socially Responsible Practices. A Data Envelopment Analysis (DEA) Approach. *Sustainable Development*, 17, 257–268.
- Bilgili, M. Y. (2017). Ekonomik, Ekolojik Ve Sosyal Boyutlarıyla Sürdürülebilir Kalkınma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(49), 559–569.
- Borsa İstanbul. (2014). Şirketler için Sürdürülebilirlik Rehberi. *Borsa İstanbul*. 19 Eylül 2019 tarihinde <https://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/surdurulebilirlik-rehberi.pdf> adresinden erişildi.
- Bozdemir, T. (2007). *Türk Bankacılığının Tarihsel Gelişimi Ve Reel Sektöre Katkısına İlişkin Bir Araştırma*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Bozlağan, R. (2010). Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (50), 1011–1028.
- Bozyiğit, A. (2016). İslam Ahlak Öğretisinde Çevre Bilinci. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 9–23.
- Bulut, H. İ. ve Er, B. (2009). Katılım Bankacılığında İki Yeni Finansal Teknik Önerisi: Mudaraba-Risk Sermayesi Yatırım Ortaklıkları ve Mudaraba-Risk Sermayesi Yatırım Fonları. *Finansal Yenilik ve Açılımları ile Katılım Bankacılığı* içinde (ss. 11–76). İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- Bulut, H. İ. ve Er, B. (2012). *Katılım Finansmanı Katılım Bankacılığı ve Girişim Sermayesi*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- Burdisso, T. ve Sangiácomo, M. (2016). Panel Time Series: Review of the Methodological Evolution. *The Stata Journal: Promoting communications on statistics and Stata*, 16(2), 424–442. doi:10.1177/1536867X1601600210
- Çakır, M. (2019). Yatırım Vekâleti Uygulamalarında Kârın Tazmini Problemi. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 19(1), 23–44.
- Çalışkan, Z. (2009). OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamaları: Panel Veri Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (34), 117–137.
- Camgöz, M. (2019). Sermaye Piyasasında İslami İlkeler: Seçilmiş Finansal Varlıklar ve Operasyonel İşlemler Üzerine Bir İnceleme. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 1–11.
- Canbaş, S., Doğanlı, H., Düzakın, H. ve İskenderoğlu, Ö. (2005). Performans Ölçümünde Tobin Q Oranının Kullanılması: Hisse Senetleri İMKB’de İşlem Gören Sanayi İşletmeleri üzerinde Bir Deneme. *Muhasebe ve Finans Dergisi*, (28), 24–36.
- Carnevale, C. ve Mazzuca, M. (2014). Sustainability Report and Bank Valuation: Evidence From European Stock Markets. *Business Ethics: A European Review*, 23(1), 69–90.
- Çaykara, F. (2007). *Kur’an’ın Yorumlanmasında Amaçsal Yaklaşımlar*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Cebeci, İ. (2017). Murâbaha Akdi Bağlamında Fıkıh Mirası ile İlişki Biçimimiz. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (53), 73–96. doi:10.15370/maruifd.405239
- Çelebi, O. (2018). Karz-ı Hasen Finans Vakfı. *Katılım Finans*, (10), 50–53.
- Çelik, İ. (2019). *Bankacılık Düzenlemelerinin Bankaların Finansal Performanslarına Etkileri: Yükselen Piyasa Ekonomileri Üzerine Bir İnceleme*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, M. (2018). Türkiye’de Faaliyet Gösteren Mevduat Bankalarının Performans Analizi: Büyüklük Ve Sahiplik Yapısı Ayrımıyla Bir Karşılaştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 146–168.
- Çemrek, F. ve Burhan, E. (2014). Petrol Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Panel Veri Analizi İle İncelenmesi : Avrupa Birliği Ülkeleri Ve Türkiye Örneği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(3), 47–58.
- Çetenak, E. H. (2015). Sahiplik Yoğunlaşmasının Firma Değeri Üzerine Etkisi: Borsa İstanbul’da Bir Uygulama. *Maliye ve Finans Yazıları*, 1(104), 167–181.
- Çetin, A. (2017). *Katılım Ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi ve Bir Uygulama*. Doktora Tezi. T.C. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.
- Çetin, H. ve Altun, N. (2019). Petrol Fiyatlarının ABD ve Birleşik Krallığın Borsa Getirileri Üzerine Etkisi. *Maliye ve Finans Yazıları*, (111), 135–154.
- Çevre Ansiklopedisi. (2014). İslam ve Çevre. 1 Nisan 2020 tarihinde <https://www.cekud.org.tr/tr/islam-ve-cevre/> adresinden erişildi.
- Çevre ve Orman Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü. (y.y.). Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konfereansı. *did.cevreorman.gov.tr*. 30 Ağustos 2019 tarihinde http://did.cevreorman.gov.tr/did/Files/Birlesmis_Milletler_Surdurulebilir_Kalkinma_Konferansi.docx adresinden erişildi.
- Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Dairesi/Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü. (2016). Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve 2030 Sonrası Kalkınma Gündemi. *T.C.Kalkınma Bakanlığı*. 27 Ocak 2020 tarihinde http://www.unesco.org.tr/Content_Files/Content/buyukbulusmalar/3bb/sb5.pdf adresinden erişildi.
- Ceyhan, İ. F. ve Demirci, F. (2017). MULTIMOORA Yöntemiyle Finansal Performans Ölçümü: Leasing Şirketlerinde Bir Uygulama. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(15), 277–296.
- Ceylan, A. ve Korkmaz, T. (2017). *İşletmelerde Finansal Yönetim*. Bursa: Ekin Basım Yayım.
- Chen, H. ve Wang, X. (2011). Corporate Social Responsibility and Corporate Financial Performance In China: An Empirical Research From Chinese Firms. *Corporate Governance*, 11(4), 361–370.
- Chong, B. S. ve Liu, M. H. (2009). Islamic Banking: Interest-Free or Interest-Based? *Pacific Basin Finance Journal*, 17(1), 125–144. <http://dx.doi.org/10.1016/j.pacfin.2007.12.003> adresinden erişildi.
- Cihangir, M. (2004). *Türkiye’de Banka Birleşmeleri ve Birleşen Bankaların Verimlilik ve Etkinliğinin Ölçülmesi Üzerine Karşılaştırmalı-Uygulamalı Bir İnceleme*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çokgezen, J. (2014). Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2).
- Çokmutlu, M. E. (2019). *Sürdürülebilirlik Endeksinde Yeralan İşletmelerin Sürdürülebilirlik Performansları İle Finansal Performanslarının Karşılaştırılması*. Doktora Tezi. Karabük

- Coşkun, A. (2005). *İşletmelerde Performans Yönetimi: Bir Yönetim Muhasebesi Aracı Olarak Performans Karnesi*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Darus, F., Fauzi, H., Purwanto, Y., Yusoff, H., Amran, A., Zain, M. M., ... Nejadi, M. (2014). Social Responsibility Reporting of Islamic Banks: Evidence From Indonesia. *International Journal of Business Governance and Ethics*, 9(4), 356–380.
- Dede, K. (2017). *Katılım Bankalarında Hazine Ürünleri ve Sermaye Piyasası Uygulamaları*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- Demir, Z. ve Yumuşak, İ. G. (2018). Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Finansal Problemlerinin Çözümünde Girişim Sermayesi Fonlarının Önemi ve Rolü: Katılım Bankacılığına Yeni Bir Model Önerisi. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)*, 4(2), 139–174.
- Demirci, S. (2019). Sigortacılıkta Yeni Bir Yaklaşım: Katılım Sigortacılığı. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(1), 25–39.
- Demirel Arıcı, N. ve Altun, N. (2018). Finansal Hizmetler Sektöründe Finansal Olmayan Bilgilerin Raporlanması: Sürdürülebilirlik Raporları Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(3), 578–607.
- Demirler, D. (2019). Emlak Bank Genel Müdürü: Yıl Sonu Hedefimiz 8 Milyar TL! *Bankagazetesi*. 11 Eylül 2019 tarihinde <https://bankagazetesi.com/emlak-bank-genel-muduru-yil-sonu-hedefimiz-8-milyar-tl-23422.html> adresinden erişildi.
- Dinç, Y. (2016). Katılım Fonunun Hukuki Niteliği Üzerine; Fıkhi Sorunlar. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(15), 337–357.
- Dinç, Y. (2017). Katılım Bankalarında Havuzlar ve Birim Hesap Değeri; Vade Uyumsuzluğu ve Fon Kullandırımı Üzerine Öneriler. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 9–21.
- Dişli, M., Aysan, A. F., Öztürk, H. ve Turhan, İ. M. (2015). İslami Bankalar Mevduat Disiplinine Tabimidir? Çev. Gülnihal Kafa. F. Sezgin, Yusuf Enes; Bulut (Ed.), *İslam İktisadi ve Piyasa içinde* (s. 151). İstanbul: Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2020). Kur'an-ı Kerim Tefsiri. *Diyanet İşleri Başkanlığı*. 1 Nisan 2020 tarihinde <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir> adresinden erişildi.
- Doğanay, T. (2020). Salgın Hastalıklar, Ekosistem Tahribatları ve İklim Değişikliği ile İlişkili mi? *www.iklimhaber.org*. 5 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.iklimhaber.org/salgin-hastaliklar-ekosistem-tahribatlari-ve-iklim-degisikligi-ile-iliskili-mi/> adresinden erişildi.
- Dönmez, İ. K. (1986). İslam Hukukunda Müçtehidin Nasslar Karşısındaki Durumu İle Modern Hukuklarda Hakimin Kanun Karşısındaki Durumu Arasında Bir Mukayese. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (4), 23–50.
- Drake, L., Hall, M. J. B. ve Simper, R. (2009). Bank Modelling Methodologies: A Comparative Non-Parametric Analysis of Efficiency in The Japanese Banking Sector. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 19, 1–15.
- Drexhage, J. ve Murph, D. (2010). *Sustainable Development: From Brundtland to Rio 2012. 1st Meeting by the High Level Panel on Global Sustainability*. New York.
- Du Pisani, J. A. (2006). Sustainable Development – Historical Roots of The Concept. *Environmental Sciences*, 3(2), 83–96.
- Dumlu, E. (2015). XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussuûd, İbn Kemal - Çivizâde, Birgivi). *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (44), 303–337.

- Duvan, B. (2001). 4389 Sayılı Bankalar Kanununda 4672 Sayılı Kanunla Gerçekleştirilen Değişikliklerin Değerlendirilmesi. *Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü Mali Piyasalar Dairesi*. 10 Ağustos 2019 tarihinde <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/3013/bg0102.doc> adresinden erişildi.
- Düzer, M. (2018). *Sürdürülebilirlik Performans Göstergelerine İlişkin Açıklamaların Finansal Performans Üzerine Etkisi*. Doktora Tezi. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Düzer, M. ve Önce, S. (2017). Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlaması ve Finansal Performans: BİST'te İşlem Gören Şirketler İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 637–648. doi:10.33905/bseusbed.348073
- Düzer, M. ve Önce, S. (2018). Sürdürülebilirlik Performans Göstergelerine İlişkin Açıklamaların Finansal Performans Üzerine Etkisi: BİST'te Bir Uygulama. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 11(1), 93–117. doi:10.29067/muvu.372882
- Dyllick, T. ve Hockerts, K. (2002). Beyond the Business Case for Corporate Sustainability. *Business Strategy and the Environment*, 11, 130–141.
- Ecer, F. (2019). Özel Sermayeli Bankaların Kurumsal Sürdürülebilirlik Performanslarının Değerlendirilmesine Yönelik Çok Kriterli Bir Yaklaşım: Entropi-ARAS Bütünleşik Modeli. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2), 365–390.
- Eken, M. H. ve Öztürk, N. (2019). Finans Teorisi Kapsamında Katılım Bankacılığı ve Yeniden Yapılanma Önerisi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 46–62.
- Elen Puspitasari, Sudiyatno, B., Hartoto, W. E. ve Widati, L. W. (2021). Net Interest Margin and Return on Assets: A Case Study in Indonesia. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(4), 727–734.
- Eliyatkin, S. (2018). Faizsiz Finans Sistemine ve Konut Finansmanına Katkı Sağlayacak Yeni Bir ürün Önerisi: Paylı Gayrimenkul Sistemi. *Katılım Finansmanında Yeni Yaklaşımlar içinde* (ss. 141–160). Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- Emirkadı, Ö. (2019). Kapsayıcı Kalkınma Endeksi ve Türkiye'nin Gösterdiği Sosyoekonomik Gelişim Süreci Üzerine Bir İnceleme. *Economics Literature*, 1(2), 84–100.
- Er, B. ve Güneysu, Y. (2016). Katılım Bankacılığı. *Banka ve Finansal Sistem içinde* (ss. 51–80). Ed.H.Ayaydın ve S.Durmuş, Bursa: Ekin Basım Yayım.
- Ertem, Ü. (2005). *Bankacılık ve Kambiyo İşlemleri*. Bursa: Ekin Basım Yayım.
- Erturhan, S. (2010). İslam Ticaret Hukukuna Vücut Veren Ahlaki Esaslar. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (16), 213–246.
- Esmer, Y. ve Bağcı, H. (2016). Katılım Bankalarında Finansal Performans Analizi: Türkiye Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 17–30.
- Eştürk, Ö. (2006). *Türkiye'de Liberalizm: 1983 - 1989 Turgut Özal Dönemi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Falay, N. (1997). Denetim, Verimlilik/Etkinlik/Tutumluluk(VET) ve Sayıştay. *Sayıştay Dergisi*, (25), 18–30.
- Fernandez, M. R. (2016). Social Responsibility and Financial Performance: The Role Of Good Corporate Governance. *BRQ Business Research Quarterly*, 19(2), 137–151.
- Friedman, M. (1970). The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits. *The New York Times Magazine*.
- Froot, K. A. (1989). Consistent Covariance Matrix Estimation with Cross-Sectional Dependence And Heteroskedasticity In Financial Data. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*,

- Gençoğlu, F. (2021). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Ve Türkiye Katılım Bankaları Birliği Mutabakat Zaptı İmzaladı. *Anadolu Ajansı*. 29 Haziran 2021 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/birlesmis-milletler-kalkinma-programi-ve-turkiye-katilim-bankalari-birligi-mutabakat-zapti-imzaladi/2165215> adresinden erişildi.
- Gerekan, B. ve Bulut, E. (2018). Sürdürülebilir Sosyal Sorumlulukta Üç Boyutlu Raporlama: Türkiye’de Sürdürülebilirlik Raporu Yayınlayan Bankalar Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Bilimler Metinleri*, (1), 80–88.
- Global Compact Network Türkiye. (2019). UN Global Compact -Hakkımızda. *Global Compact Network Türkiye*. 19 Eylül 2019 tarihinde <https://www.globalcompactturkiye.org/un-global-compact/> adresinden erişildi.
- Global Reporting Initiative [GRI]. (2019). GRI’s History. *Global Reporting Initiative*. 18 Eylül 2019 tarihinde [https://www.globalreporting.org/information/about-gri/gri-history/Pages/GRI’s history.aspx](https://www.globalreporting.org/information/about-gri/gri-history/Pages/GRI's%20history.aspx) adresinden erişildi.
- Gök, İ. Y. ve Özdemir, O. (2017). Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksinin Performans Karakteristiği. *Sosyoekonomi*, 25(34), 87–105. doi:10.17233/sosyoekonomi.290838
- Gökbulut, R. İ. (2009). *Hissedar Değeri İle Finansal Performans Ölçütleri Arasındaki İlişki ve İMKB Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Göktaş, S. ve Işıklı, B. (2016). Çevre Sağlığı Sözleşmeleri ve Türkiye. *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*, 1(1), 38–45.
- Gönüllü, G. (2014). Çevresel-Kentsel Hakların Gelişimi: Dünyada ve Türkiye’de Kentsel Haklar. *İnsan Hakları Yıllığı*, 32, 31–52.
- Görenel, Z. İ. (2007). Finansal Serbestleşme, Politika Hataları ve Krizler. *Öneri Dergisi*, 7(27), 249–258.
- Greuning, H. Van ve Iqbal, Z. (2008). *Risk Analysis for Islamic Banks*. Washington DC: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank.
- Griffin, J. J. ve Mahon, J. F. (1997). The Corporate Social Performance and Corporate Financial Performance Debate Twenty-Five Years of Incomparable Research. *Business and Society*, 36(1), 5–31.
- Gujarati, Damodar N ve Porter, D. C. (2012). *Temel Ekonometri (Beşinci Basımdan Çeviri)*. Çev.Ümit Şenesen,Gülay Günlük Şenesen: Literatür Yayıncılık.
- Gujarati, Domadar N. (2004). *Basic Econometrics* (The Fourth.). McGraw-Hill Higher Education.
- Gül, M. (2014). İslam İktisadi Gelişmesinin Tarihi ve Dini Dinamikleri. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(17), 71–106.
- Gülmez, A. ve Yardımcıoğlu, F. (2012). OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi : Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi (1990-2010). *Maliye Dergisi*, (163), 335–353.
- Gümrah, A. ve Güngör Tanç, Ş. (2018). Sürdürülebilirlik Raporlarının İçerik Kalitesi: BIST Sürdürülebilirlik Endeksinde Bir Uygulama. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20, 334–357. <https://dergipark.org.tr/pub/mbdd/issue/42789/517689> adresinden erişildi.
- Gümüş Böke, E. (2019). İslam Hukukunda Çevre Bilinci Algısı Üzerine. *Gümüşhane Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(16), 229–251.
- Gümüş, F. B. ve Nalbantoğlu, Ö. (2015). Türk Bankacılık Sektörünün Camels Analizi Yöntemiyle 2002-2013 Yılları Arasında Performans Analizi. *AKÜ İİBF Dergisi*, 17(2), 83–106.

- Gündoğdu, A. (2018). Türkiye’de Katılım Bankalarının Finansal Performansının Gri İlişki Analizi İle Ölçülmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 17. UİK Öz, 201–214.
- Habergetiren, Ö. F. (2005). *İslam Hukuku’nda Sermaye ve Sermaye Hareketleri (Sermayenin Oluşumu, Birleşmesi ve Bütünleşmesi)*. Doktora Tezi. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlı Urfa.
- Haniffa, R. ve Hudaib, M. (2007). Exploring the Ethical Identity of Islamic Banks via Communication in Annual Reports. *Journal of Business Ethics*, 76, 97–116.
- Haykır, B. E. (2013). Yeni Bir Finansman Aracı: Kira Sertifikaları (Sukuk). *Tokkder.org*. 10 Eylül 2019 tarihinde <http://tokkder.org/tokkder-dergi/2036> adresinden erişildi.
- Hazıroğlu, T. (2016). Türkiye’de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğuşu ve Kavramsal Önemi. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)*, 2(1), 119–132.
- Helfert, E. A. (2001). *Techniques of Financial Analysis: A Guide to Value Creation*. The McGraw-Hill Companies. doi:10.1036/0071395415
- Herzig, C. ve Schaltegger, S. (2006). Corporate Sustainability Reporting. An Overview. *Sustainability Accounting and Reporting* içinde (ss. 301–324). Dordrecht: Springer.
- ICD-REFINITIV. (2020). *Islamic Finance Development Report 2020*. [https://icd-ps.org/uploads/files/ICD-Refinitiv IFDI Report 20201607502893_2100.pdf](https://icd-ps.org/uploads/files/ICD-Refinitiv%20IFDI%20Report%20201607502893_2100.pdf) adresinden erişildi.
- IIFM. (2021). *Sukuk Report July 2021 10th Edition*. Kuala Lumpur. <https://www.iifm.net/wp-content/uploads/2021/08/IIFM-Sukuk-Report-10th-Edition.pdf> adresinden erişildi.
- İkbal, Z. (1997). Islamic Financial Systems. *Finance & Development*, 34(2), 42–45. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1997/06/pdf/iqbal.pdf> adresinden erişildi.
- İlyas, A. İ. (1994). *Leasing (Finansal Kiralama)*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- İnan, E. A. (2000). Banka Etkinliğinin Ölçülmesi ve Düşük Enflasyon Sürecinde Bankacılıkta Etkinlik. *Bankacılar Dergisi*, (34), 82–98.
- Iqbal, M. (2007). International Islamic financial institutions. *Handbook of Islamic Banking* içinde (ss. 361–432). Ed.M. Kabir Hassan ve Mervyn K. Lewis, Massachusetts: Edward Elgar Publishing, Inc.
- İskenderoğlu, Ö. (2012). Beta Katsayılarının Tahmini : İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Üzerine Bir Uygulama. *Akad*, 12(1), 69–78.
- Islahi, A. A. (2018). The History of Islamic Banking and Finance. *Intellectual Discourse*, 26:2, 403–429.
- Jan, A., Marimuthu, M., bin Mohd, P. M. ve Mat, I. (2019). The Nexus of Sustainability Practices And Financial Performance: From The Perspective Of Islamic Banking. *Journal of Cleaner Production*, 228, 703–717.
- Jeucken, M. H. A. ve Bouma, J. J. (1999). The Changing Environment of Banks. *The Greening of Finance*, (27), 21–35.
- Jusoh, W. N. H. W. ve Ibrahim, U. (2016). Corporate Social Responsibility of Islamic Bank’s Practices: An Exploratory Study. *International Jurnal of Islamic Business Ethics*, 1(2), 95–109.
- Kaderli, Y. ve Gündüz, Ç. (2014). Sürdürülebilirlik ve Firma Performansı:BIST 10 Banka Endeksi Üzerine Bir Uygulama. *18.Finans Sempozyumu* içinde (ss. 607–625).
- Kahraman, A. (2017). *Fıkıh Usulü Giriş-Deliller-Hükümler Hüküm Çıkarma Yöntemleri* (5. bs.). İstanbul: Rağbet Yayınları.

- Kalaycı, İ. (2013). Katılım Bankacılığı: Mali Kesimde Nasıl Bir Seçenek? *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 51–74.
- Kale, S. (2009). *Veri Zarflama Analizi İle Banka Şubelerinin Performansının Ölçülmesi*. Doktora Tezi. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kamiloğlu, C. (2015). BM'nin Hedefi "2030'da Daha İyi Bir Dünya". *www.americaninnesi.com*. 26 Ocak 2020 tarihinde <https://www.americaninnesi.com/a/bm-nin-hedefi-daha-iyi-bir-dunya/2976795.html> adresinden erişildi.
- Kapıcı, N. (2018). Katılım Bankalarının Murabaha İşlemlerinde Malın Kabzı Meselesinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 4(2018), 43–61. doi:10.32957/ijisef.452591
- Karaibrahimoğlu, Y. Z. (2010). Corporate social responsibility in times of financial crisis. *African Journal of Business Management*, 4(4), 382–389.
- Karataş Çetin, Ç., Varan, S. ve Solak Fışkın, C. (2015). Sürdürülebilirlik Raporlamasında Paydaş Katılımı: Türkiye'deki Firmaların Analizi. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 9–35.
- Karcıoğlu, R., Ağırman, E., Alpa, K., Yetim, A. ve Dayı, R. (2018). Kamu Sermayeli Katılım Bankaları ile Özel Sermayeli Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının Karşılaştırılması. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 149–170.
- Katılım Endeksi. (2019). Katılım Endeksi. 20 Temmuz 2019 tarihinde <http://www.katilimendeksi.org> adresinden erişildi.
- Katılım Finans. (2018). Fon Kullandırma Yöntemlerinden Selem. *Katılımfinansdergisi.com*. 15 Ağustos 2019 tarihinde <https://katilimfinansdergisi.com.tr/3860-2/> adresinden erişildi.
- Kavas, K. ve Sezer, S. (2002). Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nin Ardından. *Türk İdare Dergisi*, 437, 1–26.
- Kayadibi, S. (2017). İslam Hukukunun Ulvi Amaçları: Makaşid el-Şeri'ah. H. Sarıbaş (Ed.), *İslam İktisadi ve Finansı* içinde (1. bs., ss. 3–18). Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi.
- Kayahan, C., Görkaş, İ. ve Önk, H. (2016). Osmanlı Dönemi Para Vakıflarıyla Günümüz Katılım Bankalarının Karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Afro-Avrasya Özel Sayısı), 70–90.
- Kazancı, F. (2018). Türkiye' de Faizsiz Bankacılık Prensiplerine Uygun Teverruk Pazarı : Ürün İhtisas Borsası, 4(1), 17–47.
- KGK. (2019a). Faizsiz Finans Muhasebe Standardı 28 Murâbaha ve Diğer Vadeli Satışlar. *Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu*. 1 Temmuz 2019 tarihinde https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF/linkleri/standartlar_ve_ilke_kararlari/FFMS/FFMS_28_-_Murabaha_ve_Diger_Vadeli_Satislar.pdf adresinden erişildi.
- KGK. (2019b). Faizsiz Finans Muhasebe Standardı 4 Müşâreke Finansmanı. *Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu*. 1 Temmuz 2019 tarihinde https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF/linkleri/standartlar_ve_ilke_kararlari/FFMS/FFMS_4_-_Mushareke_Finansmani.pdf adresinden erişildi.
- Khattak, M. A. (2021). Corporate Sustainability and Financial Performance of Banks in Muslim Economies: The Role of Institutions. *Journal of Public Affairs*, 21(1). doi:10.1002/pa.2156
- Kırılmaz, H., Ateş, H. ve Ünsal, A. (2019). Sağlık Göstergelerinin Ekonomik Büyümede Rolü: Türkiye Cumhuriyetler Üzerine Bir Panel Regresyon Analizi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 35–56.
- Kızmaz, Z. (2019). İslam Dünyasında Geri Kalmışlık Sorunu ve Fuat Sezgin'in Konuya İlişkin Görüşleri. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(Özel), 97–120.

- Koçbulut, Ö. ve Altıntaş, H. (2016). İkiz Açıklar ve Feldstein-Horioka Hipotezi: Oecd Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Yapısal Kırılmalı Panel Eşbütünleşme Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (48), 145–174.
- KT Portföy. (2018). Sukuk - Kira Sertifikaları. *ktportfoy.com*. 10 Eylül 2019 tarihinde <https://www.ktportfoy.com.tr/yatirimci-kilavuzu/sukuk-kira-sertifikalari.1.aspx> adresinden erişildi.
- KT Portföy. (2019). Hakkımızda. *ktportfoy.com*. 10 Eylül 2019 tarihinde <https://www.ktportfoy.com.tr/girisim/hakkimizda.aspx> adresinden erişildi.
- Kuran, T. (2010). Orta Doğu'daki Ekonomik Azgelişmişliğin Kurumsal Kökenleri. *Kayseri Ticaret Odası Dergisi*, 50–59.
- Kurumsal Yönetim Tebliği. Kurumsal Yönetim Tebliği (II-17.1)'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (II-17.1.a). Resmi Gazete (Sayı:31262) (2020). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/10/20201002-4.htm> adresinden erişildi.
- Kutval, Y. (2017). İslam İktisadi Düşünce, Ticaret ve Finansman Yöntemlerinin Tarihsel Gelişimi. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 1(2), 149–162.
- Kuveyt Türk Katılım Bankası. (2012). *Sağlam Bankacılık Modeli ile Katılım Bankacılığına Giriş*. İstanbul.
- Kuveyt Türk Katılım Bankası. (2018). *Faliyet Raporu 2018*.
- Loew, T., Ankele, K., Braun, S. ve Clausen, J. (2004). *Bedeutung der internationalen CSR-Diskussion für Nachhaltigkeit und die sich daraus ergebenden Anforderungen an Unternehmen mit Fokus Berichterstattung*. Berlin: Endbericht an das Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit.
- Mallin, C. A., Farag, H. ve Ow-Yong, K. (2014). Corporate Social Responsibility and Financial Performance in Islamic Banks. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 103, 21–38.
- Maqbool, S. ve Zameer, M. N. (2018). Corporate Social Responsibility and Financial Performance: An Empirical Analysis of Indian Banks. *Future Business Journal*, 4(1), 84–93.
- Masa'deh, R., Tayeh, M., Al-Jarrah, I. M. ve Tarhini, A. (2015). Accounting vs. Market-based Measures of Firm Performance Related to Information Technology Investments. *International Review of Social Sciences and Humanities*, 9(1), 129–145.
- Mashkoor, S. M., Malik, A. ve Ghafar, A. (2011). An Islamic Model of Interest Free Banking. *International Journal of Economics and Management Sciences*, 1(1), 82–86.
- McKenzie, S. (2004). *Social Sustainability: Towards Some Definitions* (No: 27). Hawke Research Institute Working Paper Series. Magill. [http://naturalcapital.us/images/Social_Sustainability - Towards Some Definitions_20100120_024059.pdf](http://naturalcapital.us/images/Social_Sustainability_-_Towards_Some_Definitions_20100120_024059.pdf) adresinden erişildi.
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J. ve Behrens III, W. W. (1972). *The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. (D. L. Meadows, Ed.). New York: Universe Books.
- Meutia, I. ve Febrianti, D. (2017). Islamic Social Reporting In Islamic Banking: Stakeholders Theory Perspective. *SHS Web of Conferences* içinde (ss. 1–8).
- Mevduat ve Katılım Fonlarının Vadeleri ve Türleri. Mevduat ve Katılım Fonlarının Vadeleri ve Türleri Hakkında 2007/1 Sayılı Tebliğ (2007.27.Şubat). Resmî Gazete (Sayı:26423) (2007). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/02/20070203-4.htm> adresinden erişildi.
- Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulü. Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanlaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik(2018.18.Ekim). Resmî Gazete (Sayı:30569) (2018). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181018-2.htm>

adresinden erişildi.

- Mishkin, F. S. (1996). *"The Channels of Monetary Transmission : Lessons For Monetary Policy (No: Working Paper No: 5464.)*. Cambridge.
- Mısırlı Yangil, F. (2015). Kurumsal Sürdürülebilirlik Kapsamında Sürdürülebilirlik Raporlarına Yönelik İçerik Analizi: Türkiye’deki En Büyük 100 Sanayi İşletmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 356–376.
- Mohd Nor, S. ve Hashim, N. A. (2015). CSR and Sustainability of Islamic Banking: The Bankers View. *Jurnal Pengurusan*, 45, 73–81. doi:10.17576/pengurusan-2015-45-07
- Moskowitz, M. R. (1972). Choosing Socially Responsible Stocks. *Business and Society Review*, 1(71–75).
- Munasingle, M. (1993). *Environmental Economics and Sustainable Development* (World Bank.). Washington DC: The World Bank.
- Nelling, E. ve Webb, E. (2009). Corporate Social Responsibility and Financial Performance: The “Virtuous Circle” Revisited. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 32(2), 197–209.
- Neova. (2019). Katılım Sigortacılığı. *Neova Sigorta*. 2 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.neova.com.tr/hakkimizda/katilim-sigortaciligi> adresinden erişildi.
- Net Impact. (2020). What is the Difference between Socially Responsible Investing and Impact Investing? <http://www.netimpact.org>. 5 Şubat 2020 tarihinde <https://www.netimpact.org/careers/what-is-the-difference-between-socially-responsible-investing-and-impact-investing> adresinden erişildi.
- OICU-IOSCU. (2004). *Islamic Capital Market Fact –Finding Report in Report of The Islamic Capital Market Task Force of the International Organization of Securities Commissions*.
- Ömürbek, V., Aksoy, E. ve Akçakanat, Ö. (2017). Bankaların Sürdürülebilirlik Performanslarının Aras, Moosra ve Copras Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(19), 14–32.
- Önal, S. ve Mat, M. (2017). Türkiye’deki Özel Katılım Bankalarının Üç Aylık Periyotlarla 2014-2016 Döneminde Kârlılıklarının Oran Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(16), 87–94.
- Önder, Ş. (2012). *İşletmelerin Kar Yönetimi Uygulamalarında Kurumsal Yönetim Yapılarının Etkisi: İmkb Üzerine Bir Uygulama*. Doktora Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Önder, Ş. (2017). İşletme Karlılığına Kurumsal Sürdürülebilirliğin Etkisi: BIST’te Bir Uygulama. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19(4), 937–956.
- Önder, Ş. (2018). *Kurumsal Raporlamanın Yeni Trendi Entegre Raporlama*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Öner Kaya, E. (2010). Sürdürülebilir Kalkınma Sürecinde Bankaların Rolü ve Türkiye ’ de Sürdürülebilir Bankacılık Uygulamaları. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 75–94.
- Oraman, Y. (2004). Gıda Sektöründe Başarılı Performans Ölçüm Ve Değerlendirme Sistemi Tasarımında Hangi Boyutlar Önceliğe Sahip Olmalı? *Verimlilik Dergisi*, (3). <https://dergipark.org.tr/pub/verimlilik/issue/30735/332163> adresinden erişildi.
- Özcan, M. E. ve Hazıroğlu, T. (2000). Bankacılıkta Yeni bir boyut: Katılım Bankacılığı. *Bereket*, (9), 8–10.
- Özçelik, F. ve Avcı Öztürk, B. (2014). Evaluation of Banks’ Sustainability Performance in Turkey with Grey Relational Analysis. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (63), 189–210.

- Özçelik, F., Avcı Öztürk, B. ve Gürsakal, S. (2014). Investigating The Relationship Between Corporate Social Responsibility And Financial Performance In Turkey. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 189–203.
- Özdemir, B. (2009). Küresel Kirlenme Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme. *Maliye Dergisi*, (156), 1–36.
- Özdemir, F. S., Bengü, H. ve Bayar Özdemir, H. (2019). *Çok Boyutlu Kurumsal Performans Ölçümünde Balans Skor Kart*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Özeroğlu, A. İ. (2014). Sukuk ve Türkiye’de Sukukun Uygulanabilirliğinin Değerlendirilmesi. *Tarih Okulu Dergisi*, (19), 751–772.
- Özgenç, N. (2013). *Sürdürülebilirlik ve Yoksulluk İlişkisi*. Uzmanlık Tezi. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Öztürk Karaçor, Z., Mangır, F., Kodaz, Ş. S. ve Kartal, M. (2017). Kamusal ve Özel Sermayeli Bankaların CAMELS Performans Analizi: Türkiye Örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 47–65.
- Peşkircioğlu, N. (2016). 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri: Küresel Verimlilik Hareketine Doğru. *Kalkınmada Anahtar Verimlilik*, (335). <https://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/surdurulebilirlik-surdurulebilir-kalkinma-ve-ulkemizdeki-mevcut-durum/7320> adresinden erişildi.
- Peters, R. ve Mullen, M. R. (2009). Some Evidence of the Cumulative Effects of Corporate Social Responsibility on Financial Performance. *The Journal of Global Business Issues*, 3(1), 1–14.
- Petersen, M. A. ve Schoeman, I. (2008). Modeling of Banking Profit via Return-on-Assets and Return-on-Equity. *Proceedings of the World Congress on Engineering (WCE 2008)*, 2, 1–6.
- Polat, A. (2009). Katılım Bankacılığı: Dünya Uygulamalarına İlişkin Sorunlar-Fırsatlar; Türkiye İçin Projeksiyonlar. *Finansal Yenilik ve Açılımları ile Katılım Bankacılığı* içinde (ss. 77–120). İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- Preston, L. E. ve O’Bannon, D. P. (1997). The Corporate Social-Financial Performance Relationship A Typology and Analysis. *Business & Society*, 36(4), 419–429.
- Public Islamic Bank. (2019). Trade Finance-i. www.publicislamicbank.com. 23 Eylül 2019 tarihinde <https://www.publicislamicbank.com.my/Business-Banking/Financing/Financing-for-Working-Capital/Trade-Finance-i> adresinden erişildi.
- Rahman, S. A. bin A., Yusoff, R. binti ve Wan Mohamed, W. N. binti. (2009). Environmental Disclosure and Financial Performance: An Empirical Study of Malaysia, Thailand and Singapore. *Social and Environmental Accountability Journal*, 29(2), 46–58.
- Reddy, K. ve Gordon, L. W. (2010). The Effect of Sustainability Reporting on Financial Performance: An Empirical Study Using Listed Companies. *Journal of Asia Entrepreneurship and Sustainability*, 6(2), 19–42.
- Richardson, B. J. (2005). The Equator Principles: The Voluntary Approach to Environmentally Sustainable Finance. *European Environmental Law Review*, 280–290.
- Rogers, W. H. (1993). Regression Standard Errors in Clustered Samples. *Stata Technical Bulletin*, (13), 19–23.
- Roman, A. ve Şargu, A. C. (2013). Analysing The Financial Soundness of The Commercial Banks in Romania: An Approach Based on the Camels Framework. *Procedia Economics and Finance*, 6, 703–712.
- Saatçioğlu, C. ve Karaca, O. (2011). Ulaştırma Altyapısı - Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 16–31.

- Sağlam, İ. (2013). Ticari İşletmelerin Ürün Kirası Sözleşmelerine Konu Teşkil Etmesi ve Bunun Benzer Hukuki İlişkiler İle Karşılaştırılması. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 19(1), 131–166.
- Sakarya, Ş. ve Akkuş, H. T. (2018). İslami Finasta Risk Yönetimi ve Türev Ürünlerin Kullanımı. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 309–341. doi:10.31679/adamakademi.427523
- Sakıncı, İ. (2015). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararlarının Belirleyicileri: Firma Düzeyinde Türkiye Uygulaması. *Verimlilik Dergisi*, (4), 7–25.
- Sarıgül, H. (2015). Sendikasyon Kredisi Kullanım Duyurularının Bankaların Hisse Senedi Getirilerine Etkisi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7(12), 113–129.
- Sarıkaya, M. ve Kara, F. Z. (2007). Sürdürülebilir Kalkınmada İşletmenin Rolü: Kurumsal Vatandaşlık. *Yönetim ve Ekonomi*, 14(2), 221–233.
- Sarılı, S. (2016). Bankacılık Sisteminde Kamu Otoritelerinin Yeri. A.Gündoğdu (Ed.), *Küresel Kriz Sonrası Gelişmeler Işığında Bankacılığın Temelleri* içinde (ss. 163–164). Ankara.
- Sathiendrakumar, R. (1996). Sustainable Development: Passing Fad or Potential Reality? *International Journal of Social Economic*, 23(4/5/6), 151–163.
- SBB. (1995). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000. *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı*. Ankara. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Yedinci-Beş-Yıllık-Kalkınma-Planı-1996-2000.pdf> adresinden erişildi.
- Schoon, N. (2016). *Modern Islamic Banking Products and Processes in Practice*. West Sussex: John Wiley & Sons Ltd.
- Selim, S., Koçtürk, O. M. ve Eryiğit, P. (2014). Türkiye de Yatırım Teşvikleri ve Sabit Yatırımların İstihdam Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi. *Ege Akademik Bakış*, 14(4), 661–661.
- Şen, H., Kaya, A. ve Alparslan, B. (2018). Sürdürülebilirlik Üzerine Tarihsel ve Güncel Bir Perspektif. *Ekonomik Yaklaşım*, 29(107), 1–47.
- Şendurur, U. ve Temelli, F. (2018). Türkiye’de Faaliyet Gösteren Geleneksel Bankalar ve Katılım Bankalarının Sürdürülebilirlik Açısından Karşılaştırılması. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(2), 330–346.
- Şenol, Z. ve Ulutaş, A. (2018). Muhasebe Temelli Performans Ölçümleri ile Piyasa Temelli Performans Ölçümlerinin CRITIC ve ARAS Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 641, 83–102.
- Şensoy, N. (2019). Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri İle Katılım Finansı İlkelerinin Uyumu. 31 Mayıs 2020 tarihinde <https://ww4.ticaret.edu.tr/islamekonomisi/wp-content/uploads/sites/59/2019/12/Merkez-Sunum.pdf> adresinden erişildi.
- Sermaye Piyasası Kurulu. (2010). Kira Sertifikalarına ve Varlık Kiralama Şirketlerine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ Hakkında Basın Duyurusu. *Sermaye Piyasası Kurulu*. 14 Ekim 2019 tarihinde <http://www.spk.gov.tr/Duyuru/Goster/201041/0> adresinden erişildi.
- Sermaye Piyasası Kurulu. (2013). Kira Sertifikası Tebliğine İlişkin Basın Duyurusu. *Sermaye Piyasası Kurulu*. 10 Temmuz 2019 tarihinde <http://www.spk.gov.tr/Duyuru/Goster/20130607/0> adresinden erişildi.
- Seydioğulları, H. S. (2013). Sürdürülebilir Kalkınma için Yenilenebilir Enerji. *Planlama*, 23(1), 19–25.
- Seyrek, İ. H. ve Ata, H. A. (2010). Veri Zarflama Analizi ve Veri Madenciliği ile Mevduat Bankalarında Etkinlik Ölçümü. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 4(2), 67–84.
- Sezer, Ö. (2007). Küresel Konferanslar ve Çevre Sorunları: Çevre Kalkınma ve Etik Açısından

Eleştirel Bir Değerlendirme. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS 38)*, 2, 761–780.

Shanmugam, B. ve Zahani, Z. R. (2009). *A Primer on Islamic Finance*. The Research Foundation of CFA Institute.

Sobhani, F. A., Amran, A. ve Zainuddin, Y. (2012). Sustainability Disclosure in Annual Reports and Websites: A Study of Banking Industry in Bangladesh. *Journal of Cleaner Production*, 23(1), 75–85.

Stock, J. H. ve Watson, M. W. (2011). *Ekonometriye Giriş*. Çev. Bedriye Saraçoğlu: Elif Yayınevi.

Suiçmez, N. (2017). 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanununda Kiracının ve Kiraya Veren Yüklülükleri. *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(Özel Sayı), 1597–1622.

Sünbül, A. M. (2011). Eğitimin Bilimsel Temelleri. M. Hesapçıoğlu ve M. Gürsel (Ed.), *Eğitim Bilimine Giriş* içinde (ss. 185–200). Konya: Eğitim Akademi.

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Kalkınmanın Finansmanı Çalışma Grubu Raporu. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/KalkinmaninFinansmaniCalismaGrubuRaporu.pdf> adresinden erişildi.

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu. (2019). TMSF / Fona Devredilen Bankalar. 27 Temmuz 2019 tarihinde <https://www.tmsf.org.tr/tr/Tmsf/Cozumleme/fon.devredilen> adresinden erişildi.

Taşkın, D. (2015). The Relationship between CSR and Banks' Financial Performance: Evidence from Turkey. *Journal of Yasar University*, (Special Issue), 21–30.

Taşkın, F. D. (2011). Türkiye’de ticari bankaların performansını etkileyen faktörler. *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 289–298.

Tekaful.net. (2019). Katılım sigortacılığının büyüklüğü şu an itibarıyla başarılı. *Tekaful.net*. 5 Ağustos 2019 tarihinde <http://tekaful.net/?p=1078> adresinden erişildi.

Tekin, A. (2017). Türkiye Kira Sertifikaları ile İslami Finans Piyasalarındaki Eşdeğer Ürünler Arasında Bir Karşılaştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 20(2), 160–175.

Tepe Küçükoğlu, M. (2014). *Sürdürülebilirlik ve Yeşil Yenilik Perspektifinde Türk İşletmelerinin İncelenmesi*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tıraş, H. H. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 57–73.

TKBB Danışma Kurulu. (2019). TKBB Danışma Kurulu Kuruluş ve Çalışma Esasları. 22 Temmuz 2019 tarihinde <https://tkbbdanismakurulu.org.tr/kurulus-ve-calisma-esaslari/> adresinden erişildi.

Tok, A. (2009). *İslami Finans Sistemi Çerçevesinde Sukuk (İslami Tahvil) Uygulamaları, Katılım Bankaları Ve Türkiye Açısından Değerlendirmeler*. Yeterlilik Etüdü. Sermaye Piyasası Kurulu Hukuk İşleri Dairesi.

Topal, M. H. ve Günay, H. F. (2017). Çevre Vergilerinin Çevre Kalitesi Üzerindeki Etkisi: Gelişmekte Olan ve Gelişmiş Ekonomilerden Ampirik Bir Kanıt. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 63–83.

Topaloğlu, E. E. (2018). Bankalarda Finansal Kırılganlığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile Belirlenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(1), 15–38.

Topaloğlu, E. E. ve Turaboğlu, T. T. (2019). Finansal Bağımsızlık, Mali Özerklik ve Kârlılık: BIST Kimya, Petrol, Plastik Endeksinde Faaliyet Gösteren Firmalar Üzerine Bir Araştırma. *Turkish*

Studies, 14(2), 785–799.

Tuğlu, M. (2018). Re Tekafül- Katılım Sigortacılığında Reasürans. *katilimsigortalari.com*. 15 Ekim 2019 tarihinde <https://katilimsigortalari.com/author/murattuglu/> adresinden erişildi.

Tunç, H. (2016). *Katılım Bankacılığı Felsefi, Terorisi ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: Nesil Yayınları.

Turan Bayram, T., Altıkat, A. ve Ekmekyapar Torun, F. (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Politikaları Environmental. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 33–38.

Turgut, N. (1997). Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Katılımın Rolü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 52(1), 701–715.

Türker Kaya, Y. ve Doğan, E. (2005). *Dezenflasyon Sürecinde Türk Bankacılık Sektöründe Etkinliğin Gelişimi* (No: 2005/10). ARD Çalışma Raporları. Ankara.

Türkiye Bankalar Birliği. (2008). *50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi “1958-2007”*. İstanbul.

Türkiye Finans Katılım Bankası. (2018). *Faaliyet Raporu 2018*.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği. (2015). *Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi 2015 - 2025*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği. (2019). 2010-2019 Sukuk İhraçları. *Türkiye Katılım Bankaları Birliği*. 3 Ağustos 2019 tarihinde <http://www.tkbb.org.tr/diger-istatistikler> adresinden erişildi.

Türkiye Sigorta Birliği. (2020). Katılım Sigorta Verileri. *Türkiye Sigorta Birliği*. 10 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909> adresinden erişildi.

Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi. (2013). Ankara Hazine Müsteşarlığı Varlık Kiralama Anonim Şirketi Şirket Ana Sözleşmesi 24 Haziran 2013. *Ticaret Sicili Gazetesi Sayı:8348*. 21 Haziran 2020 tarihinde https://www.ticaret sicil.gov.tr/tmp_gazete/5d0caaa5-beaa-11e9-bcf4-54171cd56113.pdf adresinden erişildi.

Ülgen, H. ve Mirze, S. K. (2013). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*. İstanbul: Beta Yayın Dağıtım A.Ş.

Unep Finance Initiative. (2020). UNEP FI. *United Nations Environment Programme – Finance Initiative*. 19 Haziran 2020 tarihinde <https://www.unepfi.org/banking/banking/> adresinden erişildi.

United Nations Department of Economic and Social Affairs. (2015). Prototype Global Sustainable Development Report 2014. 9 Şubat 2020 tarihinde [https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1454Prototype Global SD Report2.pdf](https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1454Prototype%20Global%20SD%20Report2.pdf) adresinden erişildi.

United Nations Population Fund. (2004). *Programme of Action Adopted at the International Conference on Population and Development, Cairo*. United Nations Population Fund.

USSIF. (2019). 2018 Global Sustainable Investment Review. *www.ussif.org*. 28 Ocak 2020 tarihinde https://www.ussif.org/files/GSIR_Review2018F.pdf adresinden erişildi.

Vakıf Katılım Bankası. (2018). *Faaliyet Raporu 2018*.

Vance, S. C. (1975). Are Socially Responsible Corporations Good Investment Risks? *Management Review*, 64, 18–24.

Vergil, H. ve Bahtiyar, B. (2017). Ekonomik Büyüme Farklılıklarının Açıklanmasında Sosyal Sermayenin Etkisi: Güven Düzeyi Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(5), 673–686.

- Weber, O. (2005). Sustainability benchmarking of European banks and financial service organizations. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 12(2), 73–87.
- Yahşi, F. (2014). *Katılım Bankalarında Risk Odaklı İç Denetim ve Bir Model Önerisi*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.
- Yalçınkaya, Ö. ve Kaya, V. (2017). Doğal İşsizlik Oranı mı Yoksa; İşsizlik Histerisi mi?: OECD Ülkeleri İçin Yeni Nesil Panel Birim Kök Testlerinden Kanıtlar. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 1–18.
- Yaman, S., Korkmaz, T. ve Açıkgöz, E. (2017). Pay Getirilerine Etki Eden Finansal Oranların Panel Veri Analiz Yöntemi İle Tespiti: BİST Gıda Firmaları Üzerine Bir Uygulama. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(4), 187–204.
- Yavuz, C. (2015). Genel Olarak Kefalet Sözleşmesi, Geçerliliği ve Türleri. *Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 12(1&2), 17–61.
- Yazid, A. S., Arifin, J., Hussin, M. R. ve Wan Daud, Q. N. (2012). Determinants of Family Takaful (Islamic Life Insurance) Demand: A Conceptual Framework for a Malaysian Study. *International Journal of Business and Management*, 7(6), 115–127.
- Yelek, K. (2016). İslam Hukukunda Vaadin Bağlayıcılığı: Murabaha Örneği, (35), 147–186.
- Yeni, O. (2014). Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma: Bir Yazın Taraması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 181–208.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2013). *Panel Veri Ekonometrisi, Stata Uygulalı (2.baskı)*.
- Yıkılmaz, R. F. (2011). *Sürdürülebilir Kalkınmanın Ölçülmesi ve Türkiye için Yöntem Geliştirilmesi*. Yeterlilik Etüdü. Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Yıldız, S. B. (2015). Katılım 30 Endeksi İle BİST 100 Endeksi'nin Performanslarının Değerlendirilmesi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 52(606), 41–53.
- Yılmaz, E. (2014). Yeni Bir Finansal Araç Olarak Sukuk: Çeşitleri, Türkiye Uygulaması ve Vergilendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (61), 81–100.
- Yılmaz, M. ve Bakış, A. (2015). Sustainability in Construction Sector. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 195, 2253–2262.
- Zaidi, S. A. H., Shah, I. H., Umair Ashraf, R., Ghauri, S. M. K. ve Hassan, I. (2015). Standardization of Islamic market indices. *International Journal of Commerce and Management*, 25(2), 240–256.
- Zaini, S. M. ve Isa, N. M. (2011). The Application of Wa'd in Islamic Banking Contracts. *Malaysian Accounting Review*, 10(2), 27–45.
- Zimara, V. ve Eidam, S. (2015). The benefits of social sustainability reporting for companies and stakeholders – Evidence from the German chemical industry. *Journal of Business Chemistry*, 12(3), 85–103.
- Ziraat Katılım Bankası. (2018). *Faaliyet Raporu 2018*.
- Ziraat Katılım Bankası. (2021). Katılım Bankacılığı Ürünleri. T.C. Ziraat Katılım Bankası. <https://www.ziraatkatilim.com.tr/bizi-taniyin/katilim-bankaciligini-taniyin/katilim-bankaciligi-urunleri> adresinden erişildi.

EKLER

EK 1: Bankacılık Sektörü Kurumsal Sürdürülebilirlik Göstergeleri Kriter Listesi

E	Ekonomik Sürdürülebilirlik Açıklamaları	GRI G4-EC1-9
E1	Ulusal ekonomiye katkı açıklamaları	GRI G4-EC1&EC8
E2	Altyapısal ve kurumsal gelişim hakkında bilgi	GRI G4-EC7
E3	Yerli ekonomideki yeri hakkında açıklamalar	GRI G4-EC8
E4	Küresel ekonomideki yeri & etkisi hakkında açıklamalar	GRI G4-EC8
Ç	Çevresel Sürdürülebilirlik Açıklamaları	GRI G4 ENI-30.UNEP-FI, EPFI Sobhani vd. (2012)
Ç1	Enerji Tüketimi ve Tasarrufu Açıklamaları	GRI G4 EN3-7, Sobhani vd. (2012)
Ç1.1	Enerji tasarrufu politikaları	GRI.EN14
Ç1.2	Enerji projeleri yatırımları açıklamaları	GRI G4-EN31
Ç1.3	Yenilenebilir enerji yatırımları açıklamaları	GRI G4-EN6, EN7, EN31
Ç1.4	Enerji tüketimi hakkında bilgi	GR G4-EN3-4
Ç1.5	Enerji tüketimini azaltmaya yönelik girişimler	GR G4-EN6
Ç1.6	Enerji tüketimi hakkında farkındalık yaratma	Sobhani vd. (2012)
Ç1.7	Enerji kullanımı verimliliği	GRI G4-EN7
Ç1.8	Enerji tasarrufu sonuçları hakkında bilgi	GRI G4-EN6
Ç2	Doğal Çevre Açıklamaları	GRI G4-ENI-2.8-30. UNEP-FI EPFI
Ç2.1	Kurumsal çevre politikaları	GRI G4-35-37. EPFI (2013)
Ç2.2	Çevreyi koruma gerekliliği	GRI G4-EN13
Ç2.3	Çevre yönetmeliğine uyum	GRI G4-EN13
Ç2.4	Atıkların geri dönüşümü & arıtma tesisleri için yapılan yatırımlar	GRI G4-EN27
Ç2.5	Çevresel finansman açıklamaları	UNEP-FI (2015)
Ç2.6	Temiz bu çevre için gerekli adımların oluşturulma ve desteklenmesi	GRI G4-EN27
Ç2.7	Ağaçlandırma faaliyetleri	GRI G4-EN27
Ç2.8	Sera gazı salınımını azaltmaya yönelik girişimler	GRI G4-EN19
Ç2.9	Ürün ve hizmetlerin çevresel etkilerini azaltmaya yönelik girişimler	GRI G4-EN27
Ç2.10	İklim değişikliği hakkında bildirimler	GRI G4-EC2
Ç2.11	Su tüketimi hakkında bilgi	GRI G4-EN8
Ç2.12	Kâğıt tüketimi hakkında bilgi	GRI G4-EN23
Ç2.13	Karbondiyoksit tüketimi hakkında bilgi	GRI G4-EN15-17
S	Sosyal Sürdürülebilirlik Açıklamaları	GRI G4.UNEP-FI, ACCA, Sobhani vd. (2012)
S1	Topluma Katkı Açıklamaları	GRI G4-SO1-11, ACCA, UNEP-FI, ACCA, Sobhani vd. (2012)
S1.1	Toplumun gelişimine verilen önem	GRI G4-SO1
S1.2	KSS faaliyetlerine verilen önem	Sobhani vd. (2012)
S1.3	KOBİ'lerin desteklenmesi ve finanse edilmesi	ACCA
S1.4	Kırsal kesimler için kalkınma programları	Sobhani vd. (2012)
S1.5	Kadın girişimcilerin desteklenmesi ve finanse edilmesi	Sobhani vd. (2012)
S1.6	Yoksul kadın ve çocukları için finansal destek	Sobhani vd. (2012)

S1.7	Engellilerin toplum yaşamına erişimi için yapılan düzenlemeler	Sobhani vd. (2012)
S1.8	Genel ve teknik eğitim desteği	Sobhani vd. (2012)
S1.9	Spor ve kültürel faaliyetlere sponsor olma	Sobhani vd. (2012)
S1.10	Toplumsal farkındalık faaliyetleri	UNP-FI (2015)
S1.11	Yolsuzlukla mücadelede alınan önlemler	GRI G4 SO3-5
S1.12	Kültür-sanat alanında yapılan yatırımlar	GRI G4 SO1
S1.13	Girişimcilerin desteklenmesi ve finanse edilmesi	GRI G4 SO1
S2	İnsan Kaynakları Açıklamaları	GRI G4 LA1-16, Sobhani vd. (2012)
S2.1	İnsan kaynaklarını geliştirmeye verilen önem	GRI G4 LA10
S2.2	İnsan kaynakları planlaması ve politikaları	GRI G4 LA10
S2.3	Çalışan tazminatları, refahı ve bağışlar hakkında bilgi	GRI G4-EC2
S2.4	Emeklilik tazminat hükümleri hakkında açıklamalar	Sobhani vd. (2012)
S2.5	Kadın/erkek çalışan bilgisi	GRI G4-LA1
S2.6	Kurumsal üst düzey yetkililerin yönetici profili	GRI G4-LA1
S2.7	Şirket içi eğitim birimi faaliyetleri	GRI G4-LA11
S2.8	Çalışanların katıldığı eğitim niteliği ve niceliği hakkında yapılan açıklamalar	GRI G4-LA1
S2.9	Çalışan etik ve ahlakına verilen önem ve konuyla ilgili yapılan düzenlemeler hakkında açıklamalar	GRI G4-56-58
S2.10	Çalışan devir oranı ve çalışanların geliştirilmesi hakkında açıklamalar	GRI G4-LA1
S2.11	Çalışan memnuniyetinin sağlanmasına yönelik faaliyetler	GRI G4-LA11
S2.12	Daha iyi performans için ödül ve tanıma sistemleri	GRI G4-LA11
S2.13	Çalışan profili (çalışanların sayısı, Yaşı, kıdemi, eğitim durumu)	GRI G4-LA12
S2.14	İnsan kaynakları iletişimi hakkında bilgi	GRI G4-LA4
S3	İnsan Hakları Açıklamaları	GRI G4 HR1-12, LA1-16
S3.1	Sağlıklı ve güvenli çalışma ortamı sağlamak için yapılan düzenlemeler	GRI G4-LA6
S3.2	Kazalardan korunmak için alınan önlemler, kaza istatistikleri açıklamaları	GRI G4-LA6
S3.3	Annelik ve babalık izin hükümleri	GRI G4-LA2
S3.4	Toplu pazarlık için örgütlenme özgürlüğü ile ilgili açıklamalar	
S3.5	Çocuk işçi çalıştırılmasına yönelik yapılan düzenlemeler	GRI G4-HR5
S3.6	İnsan hakları politikası	GRI G4-HR1-5
S3.7	Kadın hakları ve fırsat eşitliği hakkında açıklamalar	GRI G4-HR3
S4	Ürün Sorumluluğu Açıklamaları	GRI G4, PRI-9, Sobhani vd. (2012)
S4.1	Müşteri memnuniyeti sağlanmasına yönelik uygulamalar	GRI G4-PR5
S4.2	Müşteri hizmetleri ve tesisleri hakkında açıklamalar	GRI G4-PR3
S4.3	Yeni Ürünler hakkında bilgilendirme	GRI G4-PR3
S4.4	Ürün ve hizmetlerin çeşitliliği hakkında bilgi	GRI G4-PR3
S4.5	Ürün ve hizmetler hakkında bilgilendirme	Sobhani vd. (2012)
S4.6	Ürün ve hizmetler için araştırma ve geliştirme faaliyetleri hakkında açıklamalar	GR G4-PR2
S4.7	Online bankacılıktaki gelişmeler hakkında açıklamalar	Sobhani vd. (2012)
S4.8	Müşteri şikayetleri hakkında düzenlemeler, müşteri şikayetlerinin dinlenmesi ve çözümü ile ilgili açıklamalar	GRI G4-PRS
S4.9	Tedarikçi ilişkileri ve ilişkilerin düzenlenmesine yönelik açıklamalar	GRI G4-SO9, Sobhani vd. (2012)
S4.10	Güvenli ve çağdaş teknolojik alt yapının sağlanmasına yönelik düzenlemeler	GRI G4-PR2

Y	Yönetimsel Sürdürülebilirlik Açıklamaları	GRI G4, UNEP-FI ACCA, Sobhani vd. (2012)
Y1	Yönetişel profil hakkında açıklamalar	GRI G4-3-4
Y2	Yöneticilerin profili hakkında açıklamalar	Sobhani vd. (2012)
Y3	Kurumsal sürdürülebilirlik vizyon/misyon/amaçlar/hedefler hakkında bilgi	ACCA
Y4	KSS ve sürdürülebilirlik hakkında kurumsal algı	Sobhani vd. (2012)
Y5	Sürdürülebilir kalkınma için kurumsal politika ve stratejiler hakkında açıklama	ACCA
Y6	Risk ve belirsizliklerin yönetimi	GRI G4-37, UNEP-FI (2015)
Y7	Paydaşların katılımı	GRI G4-24-27
YE:	Sürdürülebilirlik konularında özel sektör & kamu ortaklığı	Sobhani vd. (2012)
Y9	KSS ve sürdürülebilirlik performansını açıklama süreci hakkında bilgi	ACCA
Y10	Kurumsal yönetim uygulamaları hakkında açıklamalar	ACCA
Y11	Kurumsal ödüller	ACCA
F	Finansal Sürdürülebilirlik Açıklamaları	GRI G4-7, G4-13, G4-EC1, ACCA, Sobhani vd. (2012)
F1	Sermaye yapısı hakkında bilgi	GRI G4-7, G4-13, Sobhani vd. (2012)
F2	Kâr payı politikaları, hakkında bilgi	ACCA
F3	Fon toplama hakkında bilgi	Sobhani vd. (2012)
F4	Geçmiş yıllara göre finansal büyüme açıklamaları	Sobhani vd. (2012)
F5	Kurumsal finansal performans yorumu açıklamaları	Sobhani vd. (2012)
F6	Kredi portföyü hakkında bilgi	GRI G4-EC1